Salustij catilinarium — Salustius fuit eques romanus amicus augusti cuius animi liberalitatem laudat horatius li. 2. ode. 2.

MNES homines qui ſeſe ſtudent præſtare cæteris animalibus: ſumma ope niti decet ne uitam ſilentio tranſeant: ueluti pecora: quæ natura prona atque uentri obedientia finxit. Sed noſtra omnis uis: in animo & corpore ſita eſt. Animi imperio corporis ſeruitio magis utimur. Alterꝝ nobis cum diis. Alterum cum belluis cõmune ē. Quo mihi rectius eſſe uidetur ĩgenii: quam uirium opibus gloriam quærere. Et quoniá uita ipſa qua fruimur breuis eſt: memoriá noſtri quá maxime longam efficere. Nam diuitiarum & formæ gloria fluxa atque fragilis eſt. Virtus clara æternaque habetur. Sed diu magnum inter mortales certamé fuit: ui ne corporis ān uirtute animi res militaris magis procederet. Nam & priuſq̄ incipias conſulto: & ubi conſulueris mature facto opus eſt. Ita utrunque per ſe indigens alterũ alterius auxilio eget. Igitur initio reges: nam in terris nomen imperii id fuit primum: diuerſi pars ingenium alii corpus exercebant. Etiam tunc uita hominum ſine cupiditate agitabatur. Sua cuique ſatis placebant. Poſtea uero quam in aſia Cyrus: in græcia Lacedæmonii: & athenienſes cœpere urbes atque nationes ſubigere libidine dominandi cauſam belli habere. Maximam gloriam in maximo imperio putare. Tum demum periculo atque negociis compertum eſt in bello plurimũ ingenium poſſe. Quod ſi regum atque imperatorum animi uirtus in pace ita ut in bello ualeret: æquabilius atque conſtantius ſeſe res humanæ haberent. Neque aliud alio ferri: neque mutari: ac miſceri omnia cerneres. Nam imperium facile his artibus retinetur: quibus initio partum eſt. Verum ubi pro labore deſidia: pro continentia & æquitate libido atque ſuperbia inuaſere: fortuna ſimul immutatur cum moribus. Ita imperium ſemper ad optimum quenque a minus bono tranſfertur. Quæ homines arant: nauigant. ædificant: uirtuti omnia parent. Sed multi mortales dediti uentri atque ſomno indocti: incultique: uitam ſicut peregrinantes tranſiere. Quibus profecto cõtra naturam corpus uoluptati anima oneri fuit. Eorum ego uitam mortemqne iuxta exiſtimo quoniam de utraque ſiletur. Verumenimuero is demum mihi uiuere atque frui anima uidetur: qui aliquo negocio intentus: præclari facinoris: aut artis bonæ famam quærit. Sed in magna copia rerum aliud alii natura iter oſtendit. Pulchrum eſt benefacere reipublicæ. Etiam benedicere haud abſurdum eſt: uel bello uel pace clarum fieri licet: & qui fecere: & qui facta aliorum ſcripſere: multi laudantur. At mihi quidem tametſi haud quanquam par gloria ſequatur ſcriptorem & auctorem rerum: tamen in primis arduum uidetur mihi res geſtas ſcribere. Primum quod facta dictis exequenda ſunt. Dehinc quia plærique delicta quæ reprehenderis: maliuolentia & inuidia dicta putant. Vbi de magna uirtute atque gloria honorum memores: quæ ſibi quiſque facilia factu putat æquo animo accipit. Supra ea ueluti ficta pro falſis ducit. Sed ego adoleſcentulus initio ſicuti plærique mortalium a ſtudio litterali ad rēpublicam delatus ſum: ibique mihi multa aduerſa fuere. Nam pro pudore pro abſtinentia pro uirtute & equitate: audacia: largitio: auaritia uigebant. Quæ tametſi animus meus aſpernabatur: inſolens malarum artium: tamen inter tanta uitia imbecilla ætas ambitione corrupta tenebatur. At me cum a reliquis malis moribus diſſentiré: nihilominus honoris cupido eadem quæ cæteros fama: atque inuidia uexabat. Igitur ubi animus & multis miſeriis: atque periculis requieuit: & mihi reliquam ætatem a republica procul habendam decreui: non fuit conſiliũ ſecordia atque deſidia bonum ocium conterere. Neque uero agrũ colendo aut uenando ſeruilibus officiis intentum ætatem agere. Sed a quo incepto ſtudio me ambitio mala detinuerat eodem regreſſus: ſtatui res geſtas populi romani carptim ut quæque memoria digna uidebantur perſcribere: eo magis mihi quod a ſpe metu partibus. R.P. animus liber erat De Catilinæ igitur coniuratione quamueriſſime potero paucis abſoluam. Nam id facinus in primis ego memorabile exiſtimo: ſceleris atque periculi nouitate. De cuius hominis moribus paucis prius explananda ſunt: quam initium narrandi faciam.

Vcius Catilina nobili genere natus fuit: magna ui animi & corporis. Sed ingenio malo prauoque: huic ab adoleſcentia bella: inteſtina: cædes: rapinæ: diſcordia ciuilis grata fuere. Ibique iuuentutem ſuam exercuit. Corpus patiens: inediæ: algoris: uigiliæ: ſupra quam cuiquam credibile eſt. Animus audax: ſubdolus: uarius: cuiuſlibet rei ſimulator ac diſſimulator: alieni appetens ſui profuſus: ardens in cupiditatibus: ſatis eloquentiæ: ſapientiæ parum. Vaſtus eius animus immoderata incredibilia nimis ſemper alta cupiebat. Hũc poſt dominationem Lucii Syllæ libido maxima inuaſerat. R.Pub. capiundæ neque id conſilium quibus modis aſſequeretur: dum pararet ſibi regnum quicquam penſi habebat. Agitabatur magis magiſque indies animus ferox: inopia rei familiaris & conſcientia ſcelerum. Quæ utraque his artibus auxerat quas ſupra memoraui. Incitabant præterea corrupti mores ciuitatis quos peſſima: ac diuerſa inter ſe mala: luxuria atque auaricia uexabant. Res ipſa hortari me uidetur: quoniam

UVA. BHSC. IyR_138_2

de moribus ciuitatis tempus admonuit ſupra repetere ac paucis inſtituta maiorum domi militiæ
que quomodo ſe.r.p.habuerint: quantamque reliquerint: ut paulatim immutata: ex pulcherri-
ma atque optima peſſima: atque flagitioſiſſima facta ſit differere. Vrbem Romam ſicut ego acce-
pi condidere atque habuere initio Troiani: qui Aenea duce profugi ſedibus incertis uagabantur.
Cunque his ab Origenes genus hominum agreſte: ſine legibus: ſine imperio: liberum atque ſolu-
tum. Hi poſtq̃ in una mœnia conuenere diſpari genere: diſſimili lingua: alii alio more uiuentes in
credibile memoratu eſt quam facile coaluerint. Sed poſtquam res eorum ciuibus moribus agris
aucta ſatis proſpera ſatiſque pollens uidebatur ſicut plæraque mortalium habētur inuidia ex opu-
lentia: orta eſt. Igitur reges populique finitimi bello tentare pauci ex amicis auxilio eſſe: Nam cæ-
teri metu perculſi a periculis aberant. At romani domi: militiæque intenti feſtinare: parare alius
alium hortari hoſtibus obuiam ire libertatem patriam parenteſque armis teger̃. Poſt ubi pericula
uirtute propulerant: ſociis atque amicis auxilia portabant: magiſque dandis quam accipiendis be
neficiis amicitias parabant. Imperium legitimum nomen imperii: regium habebant. Delecti qui,
bus corpus annis infirmum: ingenium ualidum ſapientia erat.r.p. conſultabant: hi uel ætate uel
curæ ſimilitudine patres appellabantur. Poſt ubi imperium regiũ quo initio conſeruandæ liber-
tatis atque augendæ reipublicæ fuerat cauſa: in ſuperbiam dominationemque ſe conuertit immu
tato more annua imperia binoſque imperatores ſibi fecere. Eoque modo minime poſſe putabant
per licentiam inſoleſcere animum humanũ. Sed ea tempeſtate cœpere quiſque magis extollere:
magiſque ingenium in proptum habere. Nam regibus boni quam mali ſuſpectiores ſunt: ſeper-
que his aliena uirtus formidoloſa eſt. Sed ciuitas incredibile memoratu eſt. Adepta libertate
quantum breui tempore creuit tanta cupido gloriæ inceſſerat. Iam primum iuuentus ſimul la-
boris ac belli patiens erat. In caſtris per laborem uſu militiam diſcebat. Magiſque in decoris ar-
mis: & militaribus equis quam in ſcortis atque in conuiuiis libidinem habebant. Igitur talibus
uiris non labor inſolitus non locus ullus aſper: aut arduus erat non armatus hoſtis formidoloſus.
Virtus omnia domuerat. Sed gloriæ certamen inter ipſos maximũ erat ſic quiſque hoſtem feri-
re: murũ aſcendere: ab aliis conſpici dum tale facinus facere properare: eas diuitias eſſe bonam fa
mā magnamque nobilitatē putabant. Laudis auidi: pecuniæ liberales erant. Gloriam ingentē:
& diuitias honeſtas uolebant. Memorare poſſem quibus in locis maximas hoſtiũ copias popu-
lus romanus parua manũ fuderit: quas urbes natura munitas pugnando cœperit: ni ea res longi-
us nos ab incœpto traheret. Sed profecto fortuna in omni re dominatur. Ea res cunctas ex libi-
dine magiſq̃ ex uero celebrat obſcuratque. Athenienſiũ res geſtæ ſicut ego exiſtimo ſatis amplæ
magnificæque fuere. Verum aliquanto minores tamen quā fama feruntur. Sed quia prouenere
ibi magna ſcriptorum ingenia per terrarum orbem athenienſium facta pro maximis celebrantur.
Itaque eorum qui ea facta fecere uirtus tanta habetur quantum ea uerbis potuere extollere præcla
ra ingenia ſcriptorum. Sed populo Romano nunquā ea copia ſcriptorum fuit: quia quiſque pru
dentiſſimus maxime negocioſus erat. Ingenium nemo ſine corpore exercebat: optimus quiſque
facere: quam dicere ſua ab aliis benefacta laudari: quam ipſe aliorum narrare malebat. Igitur do-
mi militiæque boni mores colebantur: Concordia maxima: minima auaritia erat. Ius bonum-
que apud eos non legibus magis quā natura ualebat. Iurgia diſcordia: ſimultates cum hoſtibus
exercebant: ciues cũ ciuibus de uirtute certabant. In ſuppliciis deorum magnifici domi parci: in
amicos fideles erant. Duabus his artibus audacia in bello ubi pax euenerat æquitate: ſeque rēque
publicā curabant. Quarum rerũ ego maxima documenta hæc habebo: quod in bello ſæpius uin
dicatum eſt meos: qui contra imperium in hoſtē pugnauerant: quique tardius reuocati prælio ex
ceſſerant: quā qui ſigna reliquerant: aut pulſi loco cedere auſi erant. In pace uero beneficiis ma-
giſquā metu imperium agitabant: & accepta iniuria ignoſcere quā perſequi malebant. Sed ubi la-
bore atque iuſticia reſpublica creuit: reges magni bello domiti nationes feræ & populi ingentes ui
ſubacti. Carthago æmula imperii Romani a ſtirpe interiit: cuncta maria terræque patebant: ſæ
uire fortuna: ac miſcere omnia cœpit. Qui labores: pericula: dubias atque aſperas res facile tolera
uerant: his otium diuitiæ optandæ aliis oneri miſeriæque fuere. Igitur primo pecuniæ deinde im
perii cupido creuit ea quaſi materies omnium malorũ fuere. Nanque auaritia fidē probitatem cæ
teraſque artes bonas ſubuertit. Pro his ſuperbiam crudelitatem deoſque negligere omnia uæna-
lia habere docuit. Ambitio multos mortales falſos fieri coegit. Aliud clauſum in pectore: aliud
ī lingua promptum habere amicitias inimicitiaſque non ex re ſed ex commodo æſtimare magiſ-
que uultum quam īgenium bonum habere. Hæc primum paulatim creſcere interdum uindica-
ri. Poſt ubi hæc contagio quaſi peſtilentia īuaſit ciuitas eſt immutata: imperium ex iuſtiſſimo at
que optimo crudele atqueītolerandumque factum eſt. Sed primo magis ambitio: quam auari-
tia animos hominum exercebat. Quod tamen uitium propius uirtuti erat. Nam gloriam: ho-
norem: imperium: bonus & ignauus æque ſibi exoptant: Sed ille uera uia nititur: huic quia bo-

UVA. BHSC. IyR_138_2

næ artes deſunt dolis atque falaciis contendit; Auaritia pecuniæ ſtudium habet: quam nemo ſapi
ens concupiuit. Ea quaſi uenenis malis imbuta: corpum animumque uirilem effœminat. Sem/
per infinita & inſatiabilis eſt. Neque copia neque inopia minuitur. Sed poſtquã. L. Sylla armis re/
cepta.r.pub. bonis initiis malos euentus habuit: rapere omnes: trahere: alius domum alterius: a i
us agros cupere: neque modum: neque modeſtiam uictores habere fœda crudeliaque in ciues fa/
cinora facere: huc accedebat quod.L.Sylla exercitum quem in aſiam ductauerat: quo ſibi fidum
acceptumque faceret contra moré maiorum luxurioſe nimiſque liberaliter habuerat. Loca amœ/
na: ac uoluptaria facile in ocio feroces militum animos molliuerant. Ibi primum inſueuit exerci/
tus.r.p.amare:portare ſigna: tabulas pictas: uaſa cælata mirari: ea priuatim & publice rapere delu/
bra ſpoliare ſacra: profanaque omnia polluere. Igitur hi milites poſtquã uictoriam adepti ſunt ni/
hil reliqui uictis fecere. Quippe ſecundæ res ſapientium animos fatigãt:ne dum illi corruptis mo
ribus uictoriæ obtẽperarent. Poſtquã diuitiæ honori eſſe cœpere:& eas gloria imperium potentia
ſequebantur uirtus ebeſcere paupertas probro haberi. Innocentia pro maliuolentia duci cœpit. Igi
tur ex diuitiis iuuentutem luxuria atque auaritia cum ſuperbia inuaſere rapere & conſumere: ſua
paruipendere. aliena cupere pudorem: pudicitiam: diuina atque humana promiſcua nihil penſi
neque quicq̃ moderati habere.

O Pereprecium eſt:cum domos atque uillas cognoueris in urbium modum ædificatas ui
ſere templa deorum: quæ noſtri maiores religioſiſſimi mortales fecere. Verum illi de/
lubra deorum pietate domos ſuas gloria decorabant. Neque uictis eripiebant quicquã
præter iniuriæ licentiam. At hi contra ignauiſſimi homines per ſummum ſcelus om/
nia ea ſociis adimere: quæ fortiſſimi uiri uictores hoſtibus reliquerant: proinde quaſi iniuriam fa
cere: id demum eſſet imperio uti. Nam quid ea memorem: quæ niſi his qui uidere nemini credi/
bilia ſunt: a priuatis compluribus ſubuerſos montes mari conſtrata eſſe:quibus mihi uidentur lu
dibrio fuiſſe diuitiæ: quippe quas honeſte habere licebat: abuti per turpitudinem properabant.
Sed libido ſtupri: ganeæ:cæterique cultus non minor inuaſerat:uiros muliebria pati: mulieres pu
dicitiam in propatulo habere: Veſcendi cauſa terra: marique omnia exquirere: dormire priuſque
ſomni cupido eſſet: non famem: non ſitim: neque frigus: neque laſſitudinemo periri. Sed ea om
nia luxu antecapere. Hæc omnia iuuentutem ubi familiares opes defecerant ad facinora incende/
bant. Animus imbutus malis artibus haud facile libidinibus carebat. Eo profuſius omnibus mo
dis quæſtui atque ſumptui deditus erat. In tanta igitur & tam corrupta ciuitate Catilina exiſtimãs
id quod erat facillimum factu omnium flagitioſorum & facinoroſorum circum ſe tanquã ſtipato
rum cateruas habebat. Nam quicunque impudicus: adulter ganeo:alea: manu uentre: pœne bo/
na patria lacerauerat: quique alienum æs grande conflauerat: quo flagitium aut facinus redime/
ret. Præterea omnes undique parricidæ: ſacrilegi: conuicti iudiciis: aut pro factis iudicium timen
tes ad hoc quos manus atque lingua periurio aut ſanguine ciuili alebat. Poſtremo omnes quos fla
gitium: egeſtas conſcius animus exagitabat: hi Catilinæ proximi & familiares erant:Quod ſi quis
etiam uacuus a culpa in amicitiam eius inciderat quottidiano uſu atque illecebris facile par ſimiliſ
que cæteris efficiebatur. Sed maxime appetebat adoleſcentium familiaritates eorum animi mol/
les & ætate fluxi dolis haud difficulter capiebantur. Nam ut cuiuſque ſtudium ex ætate flagrabat
aliis ſcorta præbere: aliis canes atque equos mercari: poſtremo neque ſumptui: neque modeſtiæ
ſuæ parcere dum illos obnoxios fidoſque ſibi faceret. Scio fuiſſe nonnullos qui ita exiſtimarent iu
uentuté: quæ domum Catilinæ frequentabat: parum honeſte pudicitiam habuiſſe: ſed ex aliis re
bus magis quam quod cuiquam id foret compertum hæc fama ualebat. Iam primũ Catilina ado
leſcens multa nefanda ſtupra fecerat cum uirgine nobili: cum ſacerdote deæ Veſtæ alia huiuſmo/
di cõtra ius faſque. Poſtremum captus amore aureliæ oreſtillæ cuius præter formam nihil unquã
laudauit bonus: quod ea nubere illi dubitabat: timens priuignum adultum ætate pro certo credi
tur necato filio uacuam domum ſceleſtis nuptiis feciſſe. Quæ quidem res mihi in primis uidetur
fuiſſe cauſa facinoris maturandi. Nanque animus impius: diis: hominibuſque infeſtus: neque ui
giliis neque quietibus ſedari poterat:ita conſcientia menté excitatã uaſtabat. Igitur color eius exan
guis: fœdi oculi: citus modo: modo tardus inceſſus prorſus in facie uultuque uecordia inerat. Sed:
iuuentuté quam ut ſupra diximus illuſerat multis modis mala facinora edocebat. Ex illis teſtes
ſignatoreſque falſos commodare: fidem: fortunas pericula uilia habere. Poſt ubi famam eorum
atque pudorem attriuerat maiora alia imperabat. Sic cauſa peccandi in præſens minus ſuppetebat
nihilominus inſontes ſicuti ſontes circunuenire uigilare ſcilicet ne per ocium torpeſceret: manus
aut animus gratuito potius malus atque crudelis erat.

UVA. BHSC. IyR_138_2

h Is amicis ſociiſque confiſus Catilina: ſimulque æs alienum per omnes terras perſoluen-
dum ingens erat: & quod plærique ſyllani milites largius ſuo uſu: rapinarum & uicto-
riæ ueteris memores ciuile bellum exoptabant opprimendæ reipublicæ conſiliũ cœpit.
In italia nullus exercitus erat. Gn. Põpeius in extremis terris bellũ gerebat Ipſi conſulatũ
petendi magna ſpes. Senatus nihil ſane intentus tute tranquilleque res omnes. Sed ea omnia pror
ſus opportuna Catilinæ erant. Igitur circiter calen. iunias .L. Cæſare &.C. Figulo conſulibus pri-
mo ſingulos appellare: hortari alios: alios tentare opes ſuas: imparatam rempublicam magna pre
mia coniurationis docere. ubi ſatis explorata ſunt quæ uoluit in unũ omnes cõuocat: quibus ma
xima neceſſitudo & plurimum audaciæ inerat: eo conuenere ſenatorii ordinis .P. Lentulus ſura.
P. Antonius. L.Caſſius longinus. G. Cethegus. P. Seruius ſyllæ ſeruii filius .L. Vargunteius:Qu.
Anius.M.Portius lecca.L.Beſtia:Qu.Curius.Præterea ex equeſtri ordine.M.Fului nobilior.L.Sta
tilius. P.G.Capito .C. Cor. ad hoc multi ex colonis & municipiis qui domi & militiæ nobiles e-
rant. Præterea complures paulo occultius cõſilii huiuſcemodi participes nobiles: quos magis ſpes
dominationis hortabatur: quam inopia aut alia neceſſitudo. Cæterum iuuentus plæraque: ſed
maxime nobilium Catilinæ incœptis fauebant. Quibus in ocio uel magnifice uel molliter uiue-
re copia erat: incerta pro certis: bellum quam pacem malebant: fuere ea tempeſtate item qui cre-
derent. M. Licinium craſſum non ignarum eius conſilii fniſſe: quia. G.P. inuiſus ipſi magnũ exer
citum ductabat. cuius uis opes uoluiſſe contra illius potentiam creſcere: ſimul confiſum ſi coniu
ratio ualuiſſet: facile apud illos prĩcipẽ ſe fore. Sed antea item pauci coniurauere contra.r.p. in qui
bus Catilina fuit de quo q̃ueriſſime potero dicam.L. Tullio &. M.Lepido conſulibus. P. Antoni-
us.P. Sylla deſignati cõſules: legibus ambitus interrogati pœnas dederant. Poſt paulo Catilina pe-
cuniarum repetundarum reus prohibitus erat cõſulatum petere: quod intra legitimos dies profi
teri nequiuerit. Erat Gn. Piſo eodem tempore adoleſcens nobilis: ſummæ audaciæ: egenus factio
ſus. Quẽ ad perturbandam.r.p. inopia atque mali mores ſtimulabant. Cum hoc Catilina & anto
nius circiter nonas decembris conſilio communicato parabant in capitolio: calen. ianu. L. Cottã
&.L. Torquatum conſules interficere. Ipſi correptis faſcibus Piſonem cum exercitu ad optinẽdas
duas Hiſpanias mittere. Ea re cognita rurſus in nonas februarias conſilium cædis tranſtulerunt. Iã
tunc non conſulibus modo: ſed plæriſque ſenatoribus perniciẽ machinabantur: quod niſi Catili-
na maturaſſet pro curia ſignum dare ſociis. Eo die poſt conditã urbem. Romã tam peſſimum fa-
cinus patratum foret quia nondum frequentes armati conuenerant. Ea res conſilium diremit: po
ſtea Piſo in citeriorem Hiſpaniam quæſtor pro prætore miſſus eſt adnitente Marco Craſſo: quod
eum infeſtum inimicumque. Cn. Pompeio congnouerat. Neque enim ſenatus prouinciam inui
tus dederat: quippe fœdum hominem a republica procul eſſe uolebat & ſimul quia boni complu
res præſidium in eo putabant. Etiam tunc potentia. Cn.P. formidoloſa erat. Sed his piſo ĩ prouin
cia ab equitibus Hiſpanis quos in exercitu ductabat iter faciens occiſus eſt. Sunt qui ita dicunt im-
peria eius iniuſta: ſuperba crudelia barbaros nequiuiſſe pati: alii autem equites illos. Gn. Pompeii
ueteres fidoſdue clẽtes ex uoluntate eius piſonem aggreſſos: nunq̃ hiſpanos præterea tale facinus
feciſſe: ſed imperia ſcæua multa ante perpeſſos. Nos eam rem in medio relinquimus.

DE SVPERIORI CONIVRATIONE SATIS EST DICTVM.

Atilina ubi eos quos pauloante commemoraui conueniſſe uidet: tametſi cum ſin-
gulis multa ſæpe egerat: tamen in rem fore credens uniuerſos appellare & cohorta
ri in abditam partem ædium ſecedit: atque ibi omnibus arbitris procul amotis: ora-
tionẽ huiuſcemodi habuit. Ni uirtus fideſque ueſtra ſatis ſpectata mihi foret: ne quic
quã opportuna res accidiſſet: Spes magna dominationis in manibus fruſtra fuiſſet:
neque ego per ignauiam aut uana ingenia pro certis incerta captarem. Sed quia multis & magnis
tempeſtatibus uos cognoui fortes fidoſque mihi: eo animus eſt auſus maximum atque pulcherri
mum facinus incipere ſimul quia uobis eademque mihi bona malaque eſſe intellexi. Nam idem
uelle atque idem nolle ea demum firma amicitia eſt. Sed ego quæ animo atque mente agitaui om
nes iam a me diuerſi audiſtis. Cæterum mihi indies magis magiſque animus accenditur: cum cõ
ſidero quæ conditio uitæ futura ſit: niſi nos metipſos uendicemus in libertatem. Nam poſtquam
R. Publi. in paucorum potentiam ius atque ditionem conceſſit: uel acceſſit ſemper illis reges Tæ-
trarchæ: uectigales: eſſe populi nationes: ſtipendia pẽdere cæteri omnes boni atque ſtrenui. nobi-
les atque ignobiles uulgus fuimus ſine gratia: ſine auctoritate his obnoxii: quibus ſi. R. Publi. ua
leret formidini eſſemus. Itaque omnis gratia: potentia honos diuitiæ apud illo ſunt: aut ubi
illi uolunt. Nobis reliquere repulſis. pericula iudicia: ægeſtatem. Quæ quouſque tandem
patiemini o fortiſſimi uiri: nonne emori per uirtutem præſtat: quam uitam miſeram atque

UVA. BHSC. IyR_138_2

inhoneſtam:ubi alienæ ſuperbiæ ludibrio fueritis:per dedecus amittere? Verum enimuero per
deum atque hominum fidem teſtor uictoria in manu nobis eſt:uiget ætas:animus ualet contra il
lis annis atque diuitiis omnia conſenuere. Tantúmodo incœpto opus eſt:Cætera res ipſa expediet
Eteni qs mortaliũ cui uirile igeniũ é tolerar̃ põt illis diuitias ſupare.quas ꝓfundát in extruẽdo ma
ri & in montibus coæquandis? Nobis rem familiarem rem etiá ad ipſa neceſſaria deeſſe. Illos bi/
nas:aut amplius continuare domos:nobis larem familiarem nuſquam ullum eſſe. Quum tabu/
las:ſigna:torreumata emunt:noua diruunt:alia ædificant. Poſtremo omnibus modis pecuniam
trahunt:uexant:tamen ſumma libidie diuitias ſuas nequeunt uicere. At nobis domi inopia foris
æs alienum. Mala res: ſpes multo aſperior: denique quid reliq habemus præter miſeram animá?
Quin igitur expergiſcimini & capeſſite rempublicá:en illa libertas:quam ſæpe optaſtis. Præterea
diuitiæ:decus:gloria in oculis ſita ſunt. Fortuna ea omnia uictoribus præmia poſuit.Res:tempus
pericula:ægeſtas: belli ſpolia magnifica magis quam oratio mea uos hortentur: Vel imperatore:
uel milite me utimini. Neque animus:neque corpus a uobis aberit. Hæc ipſa:ut ſpero uobiſcum
una conſul agam:niſi forte animus fallit me:& uos ſeruire magis quam imperare parati eſtis.Poſt/
quá accepere ea omnes:qbus mala abunde erant omnia:ſed neque res neque ſpes bona ulla tamet/
ſi illis:q & amouere Rempublicam :magna qdé merces uidebatur:Tamen poſtulare plærique: ut
proponeret quæ conditio belli foret:quæue præmia armis peterent:qd ubique opis aut ſpei habe
rent? Tum Catilia polliceri cœpit tabulas nouas: proſcriptionem locupletá: magiſtratus: ſacerdo
tia: rapinas:aliaque oía:quæ bellum atque libido uictorũ fert. Præterea eſſe in Hiſpania citeriore.
G.Piſoné in mauritania cũ exercitu.P.Scithium nucerimum conſilii ſui participes petere conſula/
tum:& Antonium:qué ſibi collegam fore ſperaret: hominem familiarem & omnibus neceſſitu/
dinibus circunuentum: cum eo ſe conſulem initium agendi facturum: ad hæc maledictis increpa
bat omnes bonos. Suorum unũquenque bene nominans laudabat: admonebat: alium ægeſtatis
alium cupiditatis ſuæ:complures periculi : aut ignominiæ ſuæ :multos uictoriæ Syllanæ : qbus
ea prædæ fuerant:poſtquá omniũ aíos alacres uidet:cohortatus: ut petitionem ſuam curæ habe/
rent:conuentum dimiſit. Fuere ea tempeſtate: qui dicerent Catilinam :oratione habita: Quum
ad iuſiurandum populares ſceleris ſui adiiceret: humani corporis ſanguinem uino permixtum
in pateris circumtuliſſe. Inde quum poſt execrationem omnes deguſtaſſent : ſicuti in ſolennibus
ſacris fieri conſueuit:aperuiſſe conſiliũ ſuum:atque eo dictante feciſſe:quo fidi magis forent inter
ſe:alius alii tanti facinoris conſcii. Nonnulli ficta hæc & multa præterea exiſtimabant eſſe ab his:
q Ciceronis inuidiam:quæ poſtea orta eſt:leniri credebant atrocitate ſceleris eorum qui pœnas de
derant.Nobis ea res pro magnitudíe parum comperta eſt.Sed in ea coniuratione fuit Quĩtus Cu/
rius natus haud non obſcuro loco flagitiis atque facĩoribus coopertus:quem cenſores a ſenatu pro
bri gratia amouerant. Huic homini non mĩor uanitas inerat quá audacia:neque reticere quæ au/
dierat: neque ſuamet ipſa ſcelera occultare. Prorſus neque dicere:neque facere:qcquam penſi ha/
bebat. Erat ei cum Fuluia muliere nobili ſtupri uetus conſuetudo:cui quum minus eſſet gratus:
quia inopia minus largiri poterat:repente glorians ex coniuratione:maria monteſque polliceri cœ
pit:minari interdum ferro:niſi ſibi obnoxia foret:poſtremo ferocius agitare q̃ erat ſolitus. At Ful/
uia inſolentia Curii cauſa cognita tale periculum Reipublicæ haud occultum habuit. Sed ſubla/
to auctore de Catilinæ coniuratione quæque quomodo audierat q̃pluribus narrauit. Ea res im/
primis ſtudia hominum accendit:ad conſulatum mandandum.M.T.Ciceroni. Nanque ante plæ
raque nobilitas inuidia æſtuabat:& quaſi pollui conſulatum credebat:ſi eum (quáuis egregius ho/
mo) nouus adeptus foret. Sed ubi periculum aduenit inuidia atque ſuperbia poſt fuere.Igitur co/
mitiis habitis conſules declarantur.M.Tullius &.Gn.A.Quod factum primo populares coniura/
tionis concuſſerat.Neque tamen Catilinæ furor minuebatur:ſed indies plura agitar̃ arma per ita/
liam opportunis locis parare:pecuniam ſuam:aut amicorum fide ſumptam mutuo feſulas ad má
lium quendam portare:qui poſtea princeps fuit belli faciundi.Ea tempeſtate plurimos cuiuſque
generis homines aſciuiſſe ſibi dicitur. Mulieres uero etiam quamplures quæ primo ingentes to/
lerauerant ſumptus ſtupro corporis. Poſt ubi ætas tantummodo quæſtui neque luxuriæ modũ
fecerat:æs alienum grande conflauerant :per eas ſe Catilina credebat poſſe ſeruitia urbana ſollicita
re.Vrbem incendere:uiros earum uel adiungere ſibi uel interficere. Sed in his erat Sempronia: q̃
multa ſæpe uirilis audaciæ facinora commiſerat.Hæc mulier genere atque forma:præterea uiro:
ac liberis ſatis fortunata fuit:litteris græcis & latinis docta:pſallere & ſaltare elegantius q̃ neceſſe é
probæ mulieri:& multa alia quæ inſtrumenta luxuriæ ſunt:ſed ei cariora ſemper omnia q̃ decus:
& pudicitia fuer̃.Pecuniæ an famæ minus parceret haud facile diſcerneres libidine ſic accẽſa: ut ſæ
pius petert̃ uiros q̃ peteret́: ſed ſæpe ãte hac fidé ꝓdiderat. creditũ ſibi abiurauerat: cædis cõſcia fu
erat luxuria atque inopia præceps abierat. Verũ ingeniũ eius nõ abſurdũ erat poſſe uerſus facere:
iocos mouer̃ ſermõe uti uel modeſto uel molli uel ꝓcaci. ꝓrſꝰ multæ faceciæ multuſq̃ lepos ĩerat

UVA. BHSC. IyR_138_2

His rebus compertis Catilina nihilominus in proximũ annum conſulatum petebat. Sperans ſi de
ſignatus foret facile ſe ex uoluntate Antonio uſurum. Neque interea quietus erat: ſed omnibus
modis inſidias parabat Ciceroni. Neque illi tamen ad cauendũ dolus: aut aſtutiæ deerant. Nan/
que a principio conſulatus ſui multa pollicendo: per Fuluiam effecerat: ut .Qu. Curius: de quo
pauloante memoraui: conſilia Catilinæ ſibi proderet. Ad hoc autem collegam ſuum Antoniũ pa
ctione prouĩciæ propulerat: ne contra Rẽpublicã ſentiret circũ ſe præſidia amicorum atque clien/
tũ occulte habebat. Poſtquã dies comitiorũ ueniam: & Catilinæ neque petitiones: neque inſidiæ:
quas conſuli fecerat proſpere ceſſere: conſtituit facer̃ bellũ & extrema oĩa experiri: Quoniam quæ
occulte tentauerat: aſpera: fœdaque euenerant: Igitur. C. Manlium feſulas: atque in eã partem He/
truriæ ſeptimũ quendã Carmetem in agrum picenũ. C. Iuliũ in Apuliã miſit: præterea alium alio:
quẽ ubique opportunũ ſibi fore credebat. Interea Romæ multa ſimul moliri conſuli iſidias ten/
dere: parare ĩcendia opportuna loca armatis hoĩbus obſidere. Ipſe cum telo eſſe. Itẽ alios iuber̃ hor
tari. uti ſemper ĩtenti: paratique eſſent dies noctesque feſtĩare: uigilare: neque in ſomnis: neque la/
bore fatigari. Poſtremo uero ubi multa agitanti nihil procedit: Rurſus ĩ tẽpeſta nocte rĩcipes cõ/
iuratõis prouocat per. M. Portiũ Leccã: ibique multa de ignauia eorũ queſtus docet ſe ad eã multi/
tudinẽ Manliũ præmiſiſſe: quã ad capienda arma acriter parauerat. Itẽ alios in alia loca opportu
na q initium belli facerent: ſeque docet ad exercitũ proficiſci cupere: ſi prius Ciceronem oppreſſiſ/
ſet: eũ conſiliis ſuis multũ officere. Igitur perterritis: ac dubitantibus cæteris. G. Cornelius eques
Romanus operã ſuã pollicitus: & cũ eo. L. Varguntèius ſenator conſtituere ea nocte paulopoſt: cũ
armatis hominibus: ſicuti ſalutatũ introire ad Ciceronẽ: ac de improuiſo domui ſuæ ĩparatũ con/
fodere. Curius ubi ĩtelligit quantũ periculi Tullio conſuli ĩpendeat: propere per Fuluiã Ciceroni
dolũ q parabatur enũciat: ita illi ianua prohibiti tantũ facinus fruſtra ſuſceperant. Interea Mãlius
in Hetruria plebẽ ſollicitare ægeſtate ſimul ac dolore iniuriæ nouarũ rerũ cupidam: quod Syllæ
dominatione agros: bonaque omnia amiſerat. Prætera latrones cuiuſque generis: quorũ in ea re
gione magna copia erat: nonnullos ex ſyllanis colonis: quibus libido atque luxuria ex magnis rapi/
nis nihil reliqui fecerant. Ea quũ Ciceroni nunciarentur ancipiti malo permotus: quod neque ur
bẽ ab inſidiis priuato conſilio longius tueri poterat: Neque exercitus Manlii quantus: aut quo con
ſilio foret. ſatis compertũ habeat: rem ad ſenatum refert: iam antea uulgi rumoribus exagitatam.

Itaque quod plærunque in atroci negocio ſolet fieri ſenatus decreuit: ut darent operam conſu
les: ne quid. R. P. detrimenti caperet. Et poteſtas per ſenatum more Romano magiſtratui maxi/
ma permittitur exercitum parare: bellum gerere: coercere: omnibus modis ſocios atque ciues. Do
mi militiæque imperiũ atque iudicium ſummũ habere: aliter ſine iuſſu populi nulli earum rerũ
conſuli ius eſt. Poſt paucos uero dies. L. Senius ſenator in ſenatu litteras recitauit: quas feſulus al
latas ſibi dicebat: in quibus ſcriptum erat. C. Manlium arma cæpiſſe cum magna multitudine an/
te diem. vi. calen. nouembris: ſimul id quod in tali re fieri ſolet: alii portenta: atque prodigia nuncia
bant. alii cõuentus fieri arma portari Capuæ atque in Apulia ſeruile bellum moueri. Igitur ex ſe/
natus decreto. Qu. M. rex feſulas. Qu. Metellus creticus in Apuliam: circunque ea loca miſſi ſunt:
Nanque utrique ad urbem imperatores erant impediti: ne triumpharent calumnia paucorum: q/
bus omnia honeſta & inhoneſta uendere mors erat: ſed prætores. Qu. P. Rufus Capuam miſſus:
Qu. Metellus celer in agrum picenum. Hiſque permiſſum uti pro tempore atque periculo exerci
tum cõpararent. Ad hoc ſiquis ĩdicauiſſet de coniuratione: quæ contra rempublicam facta erat:
præmiũ decreuere ſeruo libertatem. &. C. ſeſtertia. Et ſenatuſcõſulto libero impunitatem eius rei
& ducenta milia ſeſtertia. Itemque decreuere: uti gladiatoriæ familiæ capuam & in cætera muni
cipia diſtribuerentur pro cuiuſque opibus. Romæ per totam urbem uigiliæ permaxime habẽtur.
Iiſque minores magiſtratus præeſſent. Quibus rebus permota ciuitas: atque immutata urbis faci
es erat: ex ſumma lætitia atque laſciuia quæ diuturna quies pepererat: repente omnis triſtitia inui/
ſit feſtĩare: trepidare: neque loco: neque homini cuiquã magis credere: neque bellum gerere neque
pacem habere: ſuo qſque metu ſua pericula metiri. Ad hoc mulieres qbus reipublicæ magnitudĩe
belli timor ĩſolitus inceſſerat: afflictare ſeſe: manus ſupplices ad cælum tendere: miſereri paruos li/
beros: rogitare deos: omnia pauere ſuperbia atque delitiis omiſſis: ſibi patriæ diffidere. At Catiliæ
crudelis animus eadem illa mouebat: tametſi præſidia parabantur. Et ipſe lege plautia interroga
tus erat ab. L. Paulo. Poſtremo uero diſſimulandi cauſa: aut ſui expurgandi: ſicut iurgio laceſſitus
foret in ſenatũ uenit: tum. M. T. conſul: ſiue timẽs præſentiam: ſiue commotus ira: orationem ha/
buit luculentam: atque utilem reipublicæ: quam poſtea edidit ſcriptam. ſed ubi ille aſſedit Gatili/
na: ut erat paratus ad diſſimulanda omnia: demiſſo uultu uoce ſupplici poſtulare patribus cœpit:
ne quid de ſe temere crederent: ea familia ortum ita ſe ab adoleſcentia dicebat uitam inſtituiſſe: ue
omnia bona in ſpe haberent: Neue exiſtimarent ſibi patritio homini: cuius ipſius atque maiorum
plurima beneficia in plæbem Romanã eſſent perdita reipublicæ opus eſſe cũ eã ſeruaret. M. T. in/

UVA. BHSC. IyR_138_2

quilinus ciuis urbis Romæ ad hæc maledicta alia quum adderet:obſtrepeȓ omnes hoſté & parici-
dam uocare. Tú ille furibundus inquit:Quando quidem ego circnmuentus ab inimicis præceps
agor incendium meum ruina ueſtra extinguam. Deinde ſe ex curia domum proripuit. Ibi mul-
ta ſecũ uoluens.quod neque inſidiæ conſuli procedebant:& ab incendio intelligebat urbem uigi-
liis munitam:optimũ factu credens exercitũ augere: ac prius quam legiones ſcriberentur : multa
loca antecapere:quæ bello uſui forent. Nocte intempeſta cũ paucis in Manliana caſtra profectus
eſt. Sed Cethego atque Lentulo:cæteriſque:quorũ cognouerat promptam audaciam mandat qui
bus rebus poſſent opes factiones confirment:inſidias conſuli maturent cædem: incendia: aliaque
belli facinora parent:ſeſe propediem cum magno exercitu ad urbem acceſſurum. Dum hæc Ro-
mæ geruntur.C.Manlius ex ſuo numero legatos ad.Qu.Martiũ regem mittit cum mandatis hu-
iuſcemodi. Deos:hominesque teſtamur imperator nos arma neque contra patriá cœpiſſe : neque
quo periculum aliis faceremus:ſed uti corpora noſtra ab iniuria tuta forent:qui miſeri egẽtes uio-
lentia atque crudelitate ſenatorum:plærique expulſi patria:ſed omnes fama atque fortuna exper-
tes ſumus.Neque cuiquam noſtrum licuit more maiorũ lege uti:neque amiſſo patrimonio libe-
rum corpus habere:tanta ſæuitia ſenatorum atque præaoris fuit. Sæpe maiores noſtri miſerti ple
bis Romanæ decretis ĩopiæ eius opitulati ſunt:ac nouiſſime mẽoria noſtra propter magnitudiné
æris alieni:uolẽtibus omnibus bonis argentũ cõmuni ære ſolutum eſt. Sæpe ipſa plebs aut domi-
nádi ſtudio pmota:aut ſuperbia magiſtratuũ armata a patribus ſeceſſit. At nos nõ imperiũ:neque
diuitias petimus:quarũ rerum cauſa bella atque certamina omnia inter mortales ſunt:ſed liberta-
tem petimus:quá nemo bonus niſi cũ anima ſimul amittit. Te atque ſenatum obteſtamur:ut cõ-
ſulatis miſeris ciuibus:legis præſidium quod iniqtas prætoris eripuit reſtituatis: neue nobis eam
neceſſitudiné imponatis:ut quæramus quoná modo maxime ulti ſanguinem noſtrũ pereamus.
Ad hæc.Qu.M.reſpõdit ſi quid ab ſenatu petere uellent:ab armis diſcedant:Romá ſupplices pro-
ficiſcanť.Ea manſuetudine atque miſericordia dicit ſenatũ.R.P.ſemper fuiſſe:ut nemo unquam
fruſtra ab eo petiuerit auxiliũ. At Catilina ex itinere plæriſque cõſularibus præterea cuique opti-
mo litteras mittit:ſe dicebat falſis criminibus circũuentũ:quoniá factioni inimicorum reſiſtere ne
querit:fortunæ cedere. Maſſiliam in exiliũ proficiſci: non quo ſibi tanti ſceleris eẽt conſcius. Sed
uti.R.P.quieta foret:neue ex ſua contentiõe ſeditio orireť:Ab his longe diuerſas litteras.Qu. Ca-
tullus in ſenatu recitauit:quas ſibi nomine Catilinæ redditas dicebat.Earum exemplum infraſcri
ptũ é.L.Catilina ſaluté.Qu.Catullo.Egregia tua fides re cognita gřa mihi magis ĩ meis piculis:fidu
ciam cõmendationi meæ tribuit.Quáobrem defenſioné in nouo conſilio non ſtatui parare ſatiſſa
ctioné ex nulla conſcientia de culpa proponere decreui: quam mediuſfidius uera. licet ueram co-
gnoſcas iniuriis contumeliiſque concitatus:quod fructu laboris:ĩduſtriæque meæ priuatus ſtatũ
dignitatis nõ obtinebá publicam miſerorum cauſam pro mea conſuetudine ſuſcepi.Nõ qa æs alie
num meis noĩbus ex poſſeſſionibus ſumptũ ſoluere non poſſem:cum & alienis noĩbus liberalitas
horeſtillæ ſuis filiæque copiis perſolueret:ſed quod nõ dignos homines honore honeſtatos uide-
bam:meque falſa ſuſpitione alienatum eſſe ſentiebam:hoc nomine ſatis honeſtas p meo caſu ſpes
reliquæ dignitatis conſeruandæ ſum ſecutus. Plura cum uellé ſcribere nunciatum eſt mihi para-
ri uim. Nunc Horeſtillam cõmendo: tuæque fidei trado eam ab iniuriis defendas: per liberos
tuos rogatus aueto. Sed ipſe paucos dies commoratus apud.C.Flamineum in agro aretino:dum
uicinitatem armis antea ſollicitatam exornat: cum faſcibus atque aliis imperii inſignibus: in ca-
ſtra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romæ comperta ſunt:Senatus Catilinam & Manlium ho
ſtes iudicat.Cæteræ multitudini diem ſtatuit:antequam ſine fraude liceret:ab armis diſcedeȓ præ
ter rerum capitalium condénatis:præterea decernit uti conſules delectum habeant. Antonius cũ
exercitu Catilinam proſeq maturet Cicero urbi præſidio ſit ea tempeſtate mihi imperium.P.Ro.
multo maxime miſerabile uiſum eſt.Cui cũ ad occaſum ab ortu ſolis omnia domita armis pare-
rent domi ocium atque diuitiæ:quæ prima mortales putant affluerent.Fuere tamen ciues qui ſe-
que.R.P.obſtinatis aĩs perditum irent.Nanque duobus ſenatus decretis ex tanta multitudĩe ne-
que præmio ĩductus coniurationem patefecerat:neque ex caſtris Catilĩæ quiſq̃ hominum diſceſ-
ſerat. Tanta uis morbi: atque uti tabes plæroſque ciuium animos inuaſerat. Neque ſolum illis
aliena mens erat:q conſcii coniuratiõis fuerant.Sed oĩo cuncta plæbs nouarum rerum ſtudio Ca-
tilinæ incœpta probabat. Id adeo ſuo more uidebať facere. Nam ſemper in ciuitate fuere homi-
nes:in quibus opes nullæ ſunt:bonis ĩuident:malos extollunt:uetera odere:noua exoptant: odio
ſuarum rerum mutari omnia ſtudent. Turba atque ſeditionibus ſine cura aluntur : quoniam
ægeſtas facile habetur ſine damno . Sed urbana plæbs ea uero præceps erat multis de cauſis:
primum omnium qui ubique probro atque petulantia maxime præſtabant. Item alii qui
per dedecora amiſſis patrimoniis. Poſtremo omnes quos flagitium aut facinus domo expule-
rat; hi Romam ſicut aqua in ſentinam confluxerant. Deinde multi erant memores Syllanæ ui-

UVA. BHSC. IyR_138_2

ctoriæ:qđ ex gregariis militibus alios ſenatores uidebát:alios ita diuites:ut regio uictu atque cultu uitá agerent:ſibi qſque ſi i armis foret ex uictoria talia ſperabát.Præterea iuuẽtus q̃ in agris manuum mercede inopia tolerauerat priuatis atque publicis largitõibus excita urbanũ ociũ ingrato labori ꝑtulerat.Eos atque alios oẽs malũ publicũ alebat.Quo minus mirãdũ ẽ homĩes egẽtes malis moribus maxĩa ſpe.R.P.iuſta ac ſibi cõſuluiſſe.Præterea quoꝝ uictoria Syllæ ꝓſcripti parẽtes:& bona erepta & ius libertatis ĩminutũ erat:haud ſane alio aĩo belli euẽtũ expectabát.Ad hoc qcũque aliaꝝ partiũ atque ſenatus erát:cõturbari rẽp.quá minus ualere ipſi malebát.Ideo malũ priſtinum multos poſt ãnos ĩ ciuitatẽ reuerterat.Nã poſtq̃.Cn.Põpeio &.M.Craſſo cõſulibus tribunitia ptás reſtituta ẽ hoies adoleſcẽtes ſummá ptátẽ nacti:qbus ætas aĩuſque ferox erat cœpere ſenatũ criminãdo plæbẽ exagitare:deĩde largiẽdo atque pollicẽdo magis ĩcendere ita ipſi clari potenteſque fieri.Cõtra eos ſũma ope nitebat̃ pleraque nobilitas ſenatus ipſe ꝓ ſua magnitudĩe.Nãque uti pacis ueꝝ abſoluá poſt illa tẽpora qcunque.r.p.agitauere hõeſtis noĩbus alii ſicuti populi iura defẽderent pars quo ſenatus auctoritas maxĩa foret:bonũ publicũ ſimulãtes:pro ſua qſque potẽtia certabát.Neque illis modeſtia:neque modus cõtẽtiõis erat.Vtrique uictoriá crudeliter exercebant.

Sed poſtq̃.Cn.Põpeius ad bellũ maritimũ:atque mitridaticũ miſſus ẽ:plæbis opes ĩminutæ paucorum potentia creuit.Hi magr̃atus:ꝓuĩcias:aliaque oĩa tenere ipſi ĩnoxii florẽtes ſine metu ætatem agere:Cæteroſque iudiciis terrere:quo plæbẽ ĩ magr̃atu placidius tractarẽt.Sed ubi primum dubiis rebus nouãdis ſpes oblata ẽ:uetus certamẽ aĩos eoꝝ arrexit.Quod ſi primo ꝓlio Catilĩa ſuperior aut æqua mãu diſceſſiſſet:ꝓfecto magna clades atque calamitas.r.p.oppreſſiſſet.Neque illis q̃ uictoriá adepti forent diutius ea uti licuiſſet:qn defeſſis & exanguibus:q̃ plus poſſet :imperiũ atque libertatẽ extorqueret.Fuere tamẽ extra cõiurationẽ complures:q̃ ad Catilinã iu initio ꝓfecti ſunt.In his erat Fuluius ſenatoris filius:quẽ retractũ ex itiere parens necari iuſſit.Iidẽ temporibus Romæ Lẽtulus:ſicuti Catilĩa præceperat:quoſcunque moribus aut fortuna nouis rebus idoneos eẽ credebat:aut ꝑ ſe:aut ꝑ alios ſollicitabat.Neque ſolũ ciues:ſed cuiuſcũque modi genus hominũ quod mõ bello uſui foret.Igit̃.P.Vmbreno cuidã negociũ dat.ut legatos Allobrogũ reqrat:eoſque ſi poſſet ĩpellat ad ſocietatẽ belli:exiſtimãs publice:priuatĩque ære alieno opꝑſſos.ꝑterea ꝙ natura gẽs gallica bellicoſa eẽt.Facile eos ad tale cõſiliũ adduci poſſe.Vmbrenus q̃ in gallia negociatus erat:plæriſque cõſulibus ciuitatũ notus erat atque eos nouerat.Itaque ſine mora ubi primum legatos ĩ foro cõſpexit:pcũctatus pauca de ſtatu ciuitatis:& q̃ſi dolẽs eius cãm reqrer̃ cœpit:quem exitũ tãtis malis ſperarẽt.Poſtq̃ illos uidet q̃ri de auaritia magiſtratuũ accuſare Senatũ ꝙ ĩ eo nihil auxilii eẽt ſuis miſeriis remedium expectare mortẽ.At ego inqt oſtendam uobis rationẽ :ſi modo uiri eſſe uultis:qua tãta mala iſta effugiatis.Hæc ut dixit allobroges ĩ maximã ſpẽ adducti Vmbrenũ orare:ut ſui miſereret̃ nil tam aſperum: nil tam difficile eſſe quod nõ cupidiſſime facturi eſſẽt:Dum ea res ære alieno ciuitatem liberaret.Ille eos ĩ domum.D.Bruti perducit: quod foro propinqua erat: neque aliena cõſlii propter ſemproniam.Nam tum Brutus Roma aberat: præterea Gabinium accerſit:quo maior auctoritas ſuo ſermoni ĩeſſet:Eo præſente coniurationem aperit nominat ſocios præterea multos cuiuſque generis innoxios: quo legatis animus amplior eſſet.Denique eos pollicitos operã ſuam domum dimittit.Sed allobroges diu ĩ incerto habuere quidnã conſilii caperent.In altera parte erat æs alienum: ſtudium belli:magna merces in ſpe uictoriæ atque ĩ altera maiores opes:tuta conſilia pro ĩcerta ſpe certa præmia.Hæc igitur illis uoluentibus tãdem fortuna uicit.p.r.Itaque.Qu.Fabio ſange: cuius patrocinio ciuitas plurimum utebatur rem omnem uti cognouerant aperiunt.Ci.per ſangam conſilio cognito legatis præcepit ut ſtudium coniurationis uæhementer ſimulent: cæteros adeant bene polliceãtur.Dentque operam uti eos quam maxime manifeſtos habeant.Hiſdem fere temporibus in gallia citeriore atque ulteriore.Item in agro p̃ceno brutia: apulia motus erat.Nanque illi quos ante Catilina dimiſerat: inconſulte ac ueluti per dementiam cuncta ſimul agebant nocturnis conſiliis armorum tælorum portationibus feſtinando exagitando omnia plus timoris quam periculi effecerant.Ex eo numero complures.Qu.Metellus celer prætor ex ſociis Catilinæ cauſa cognita in uincula coniecerat.Item in citeriore gallia.C.Murena: qui eiꝑ rouinciæ legatus præerat.At Romæ Lentulus cum cæteris : qui principes coniurationis erant.Paratus ut uidebatur magnis copiis conſtituerat.uti cum Catilina in agrum feſulanum cum exercitu ueniſſet.L.Beſtia.Tri.Ple.contione habita conquereretur de actionibus Ciceronis:bellique grauiſſimam inuidiam optimo conſilii imponeret.Eo ſigno proxima nocte cætera multitudo coniuratiõis ſuum quiſque negocium exequeretur: ſed ea diuiſa hoc modo dicebantur.Statilius & Gabinius uti cum magna manu duodecim ſimul opportuna loca urbis incenderent:quo tumultu facilior aditus ad conſulem:cæteroſque:qbus ĩſidiæ parabantur fieret.Cethegus Ciceronis ianuam obſideret.Eumque ui aggrederetur.Alius autem alium.Sed filii familiarum: quorum ex nobilitate maxima pars erat: parentes interficerent ſimul cæde & incendio perculſis omnibus ad Catilinã erũperent.Inter hæc ꝑarata atque decreta Cethegus ſemper

UVA. BHSC. IyR_138_2

querebatur de ignauia ſociorum illos dubitando: & dies prolatando magnas opportunitates corrumpere: facto non conſulto in tali periculo opus eſſe: ſeque ſi pauci adiuuarent languentibus aliis impetum in curia facturum. Natura ferox: uæhemens: manu promptus erat maximum: bonum in celeritate putabat. Sed Allobroges ex præcepto Ciceronis per Gabinium cæteros conueniunt. Ab Lentulo Cethego: Statilio item Caſſio poſtulant iuſiurandum: quod ſignatum ad ciues perferant. aliter haud facile eos ad tantum negocium impelli poſſe. Cæteri nihil ſuſpicantes dant. Caſſius ſemet eo uenturum breui tempore pollicebatur: ac pauloante legatos ex urbe proficiſcitur Lentulus cum his titum Vulturtium quendam crotonienſem mittit: ut Allobroges priuſq̃ domũ pergerent cum Catilina data atque accepta fide ſocietatem confirmarent. Ipſe Vulturtio litteras ad Catilinam dat: quarum exemplum infra ſcriptum eſt.

Vi ſim ex eo quem ad te miſi cognoſces: fac cogites in quanta calamitate ſis: & meminеris te uirum eſſe. Conſideres quid tuæ rationes poſtulent auxilium petas ab omnibus etiã ab infimis. Ad hæc mãdata uerbis dat: cũ ab ſenatu hoſtis iudicatus ſit: quo conſilio ſeruitia repudiet. In urbe parata eſſe omnia quæ iuſſerat: ne cunctet ipſe propius accedere. His rebus ita actis conſtituta nocte qua proficiſcerentur. Cicero per legatos cuncta doctus. L. Valerio Flacco: &. C. Promptinio prætoribus imperat: ut ponte militio per inſidias: Alobrogum comitatus deprehendant. Rem omnem aperit: cuius gratia mittebátur. cætera uti facto opus ſit: ita agant: & permittit illis homines militares ſine tumultu: præſidiis collocatis: ſicut præceptum erat occulte pontem obſiderent. Poſtquam ad id loci legati cum Vulturtio uenerũt: & ſimul utrinque clamor exortus eſt: galli cito cognito conſilio ſine mora prætoribus ſe tradunt. Vulturtius primo cohortatus cæteros gladio ſe a multitudine defendit. Deinde ubi a legatis deſertus eſt: multa prius de ſalute ſua. Promptinium obteſtatus quod ei notus erat. Poſtremo timidus ac uitæ diffidens uelut hoſtibus ſeſe prætoribus tradit. Quibus rebus confectis: omnia per nuntios prope conſuli declarantur. At illum ingens cura atque lætitia ſimul occupauere. Nam lætabatur intelligens coniuratione patefacta ciuitatem in periculis ereptam eſſe. Porro autem anxius erat: dubitans in maximo ſcelere tantis ciuibus deprehenſis quid facto opus eſſet: pœnam illorum ſibi oneri impunitatem perdundæ. r. pu. fore credebat. Igitur confirmato animo uocari ad ſeſe iubet Lentulum Cethegum. Statilio Gabinium. Item quæ ceparium terracinenſem: qui in Apuliam ad concitanda ſeruitia proficiſci parabat. Cæteri ſine mora ueniunt. Ceparius pauloante domo greſſus cognito conſilio ex urbe profugerat. Conſul Lentulum: quod prætor erat ipſe manu tenens in ſenatum perducit. Reliquos cum cuſtodibus in ædem concordiæ uenire iubet. Eo ſenatum aduocat: magnaque frequentia eius ordinis Vulturtium cum legatis introducit. Flaccum prætorem ſcrinium cum litteris: quas a legatis acceperat: eodem afferre iubet. Vulturtius interrogatus de itinere: & de litteris: poſtremo quid: aut qua de cauſa conſilii habuiſſet. Primo fingere: alia diſſimulare de coniuratione. Poſt ubi fide publice data dicere iuſſus eſt: omnia uti geſta erant aperit: docetque ſe paucis ante diebus a Gabinio & cepario ſocium accitum nihil amplius ſcire quam legatos tantummodo audire ſolitum ex Gabinio. P. Antonium. Seruium. Syllam. L. Vargunteum: multos præterea in ea coniuratione Catilinæ eſſe. Eadem galli fatentur. At Lentulum diſſimulantem coarguunt præter litteras ſermonibus quos ille habere ſolitus erat ex libris Sybillinis regnum Romæ tribus Corneliis protendi Cinam atque Syllam antea: tertium ſe dicebat: cui fatum foret orbis potiri præterea incenſo capitolio illum eſſe. xx. annum quem ſæpe ex prodigiis aruſpices reſpondiſſent bello ciuili cruentum fore. Igitur perlectis litteris cum prius omnes ſigna ſua cognouiſſent: ſenatus decreuit: uti abdicatus eſſet a magiſtrátu Lentulus itemque cæteri in liberis cuſtodibus haberentur. Itaque Len. traditur. P. Lentulo ſpintheri: qui tum ædilis erat. Cethegus quinto cornificio. Statilius. C. Cæſari Gabinius. M. craſſo. ceparius nam is pauloante ex fuga retractus erat. C. Terentio traditur: Interea plebs coniuratione patefacta: quæ primo cupida nimis nouarum rerum bello fauebat mutata mente Catilinæ conſilia execrari: ciceronem ad cœlum tollere: ueluti ex ſeruitute erepta gaudium atque lætitiam agitabant. Namque alia facinora prædæ: magis quam detrimento fore: Incendium uero crudele immoderatum ac ſibi maxime calamitoſum putabat: quippe cui omnes copiæ in uſu quottidiano & in quottidiano cultu corporis erant. Poſt eundem diem quidem Lucius Tarquinius ad ſenatum adductus erat. Quem ad Catilinam proficiſcentem retractum ex itinere aiebant. Is cum diceret ſe indicaturum de coniuratione: ſi fides publica data eſſet: iuſſus a conſule quæ ſciret edicere: eadem fere quæ Vulturtius de paratis incendiis: de cæde bonorum: de itinere hoſtium ſenatum edocet. Præterea ſe miſſum a. M. Craſſo: qui Catilinæ nuntiaret ne eum Lentulus & Cethegus: aliique ex coniuratione deprehenſi terrerent. Eo quæ magis properaret ad urbem accedere. Quo cæterorum animos reficeret: & illi facilius a periculo eriperentur. Sed ubi Tarquinius craſſum nominauit hominem nobilem maximis diui

UVA. BHSC. IyR_138_2

tiis ſumma potentia alii rem incredibilem rati pars tametſi ueꝝ exiſtimabant: tamẽ quia in tali tẽ
pore tanta uis hominis magis leniunda q̃ exagitanda uidebatᷣ. Plærique Craſſo ex priuatis negociis
obnoxii conclamant indicem eẽ falſum: deque ea re poſtulant uti referatur. Itaque conſulente Cice
rone frequens ſenatus decreuit Tarqni indicium falſum uideri. Dũque in uinculis retinẽdũ: neque
amplius poteſtatẽ faciundã: niſi de eo indicaret: cuius cõſilio tantã rem eẽt mentitus. Erant eo tẽpo
re q exiſtimarẽt indicium illud a. P. Antonio machĩatũ: quo facilius appellato Craſſo p ſocietatem
periculi reliquos illius potẽtiæ tegeret: alii Tarqnium a Cicerone eẽ immiſſum aiebant: ne Craſſus
more ſuo ſuſcepto maloꝝ patrocinio remp. conturbaret. Ipſum Craſſum ego poſtea prædicãtem
audiui tantã illam cõtumeliã a Cicerone impoſitam. Sed iiſdẽ tẽporibus quintus Catullus caius pi
ſo: neque p̃cibus: neque gr̃a: neque precio Ciceronẽ impellere potuere uti per allobroges aut alium
indicẽ. C. Cæſar falſo nominaretᷣ. Nã uterque graues inimicitias cum illo exercebant. piſo oppugna
tus in iudicio pecuniaꝝ repetundarũ ꝓpter cuiuſdã tranſpadani ſupplicium iniuſtum Catullus ex
petitione põtificatus odio incẽſus: ꝙ extrema ætate uſus maximis honoribus ab adoleſcẽtulo Cæ-
ſare uictus diſceſſerat. Res autẽ opportuna uidebatᷣ: ꝙ is priuatim egregia libertate: publice maxi-
mis muneribus grandẽ pecuniã debebat. Sed ubi conſulẽ ad tantum facinus impellere nequeunt:
ipſi ſigillatim circũeundo mẽtiendo: quæ a Vulturtio: aut allobrogibus audiſſe dicerẽt: magnam il
li inuidiam cõflauerant: uſque adeo ut nõnulli eqtes romani q præſidii cã cum tælis erant circum
ædẽ concordiæ: ſeu periculi magnitudine: ſeu aĩ mobilitate impulſi: quo ſtudium ſuum in repub.
clarius eẽt. Egrediẽti ex ſenatu Cæſari gladio imminitarentᷣ. Dum hæc in ſenatu aguntᷣ. Et dum le
gatis Allobrogũ & Tito Vulturtio cõprobato indicio eoꝝ præmia decernuntᷣ: libertini & pauci ex
cliẽtibus Lẽtuli diuerſis itineribus opifices atque ſeruitia in uicis ad eũ eripiẽdum ſollicitabant. par
tim exq̃rebant duces multitudinũ q precio rempu. uexare ſoliti erant. Cethegus autẽ per nuncios
familiã atque libertos ſuos electos: exercitatos orabat in audaciã ut grege facto cũ tælis ad ſeſe irrũ
perent. Cõſul ubi ea parari cognouit: diſpoſitis p̃ſidiis uti res atque tẽpus monebat. Conuocato ſe-
natu refert qd de his fieri placeat: q in cuſtodibus traditi erant. Sed paulo eos ante frequẽs ſenatus
iudicauerat cõtra rẽpub. feciſſe: Tum. D. Syllanus iunius primus ſentẽtiam rogatus: qa eo tẽporᷣ cõ
ſul deſignatus erat. De his q ĩ cuſtodiis tenebantᷣ. Et p̃terea de. L. Caſſio. P. Eurio. P. Vmbreno. Qu.
Annio ſi dep̃hẽſi forẽt ſuppliciũ ſumẽdum decreuit. Hiſque poſtea ꝑmotus oratõe. C. cæſaris pedi
bus in ſentẽtiam Tyberii neronis ituꝝ ſe dixerat: ꝙ de ea re p̃ſidiis additis referẽdũ eẽ cẽſuerat. Sed
Cæſar ubi ad eũ uentum ẽ rogatus ſentẽtiã a cõſule huiuſmodi uerba locutus eſt.

Mnes homines. P. C. q de rebus dubiis conſultant: ab odio: amicitia: ira atque miſeri-
cordia uacuos eſſe decet. Haud facile animus uerum prouidet ubi illa officiunt: neque
q̃ſquam hominũ libidini ſimul & uſui paruit: ubi intenderis ingenium ualet. Si libi-
do poſſidet ea dominatᷣ: animus nihil ualet. Magna mihi copia ẽ memorandi. P. C. q
reges ira atque populi miſericordia impulſi male cõſuluerunt. Sed ea malo dicerᷣ: quæ
maiores noſtri cõtra libidinẽ animi ſui recte atque ordine fecere. Bello macedonico quod cum re-
ge geſſimus: Rhodiũ ciuitas magna atque magnifica: quæ populi Romani opibus creuerat infida
aduerſa nobis fuit. Sed poſtq̃ bello cõfecto de rhodiis conſultum ẽ: maiores nr̃i ne qs diuitiaꝝ ma
gis q̃ iniuriæ cauſa bellũ incœptum diceret: impunitos eos dimiſere. Itẽ bellis punicis oĩbus: cũ ſæ-
pe carthaginenſes in pace & per inducias multa nefaria facinora feciſſent: nunq̃ ipſi per occaſionem
talia fecere: magis ꝙ ſe dignũ foret: q̃ quod in illos iure fieri poſſet quærebant. Hoc item uobis ꝓui-
dendum ẽ. P. C. ne plus apud uos ualeat. P. Lentuli & cæteroꝝ ſcelus q̃ ueſtra dignitas: neue magis
iræ ueſtræ cõſulatis q̃ famæ. Nã ſi digna pœna pro factis repiretur: nouũ conſilium approbo. Si ma
gnitudo ſceleris eoꝝ omniũ ingeniũ exuperat. His utẽdum cenſeo: quæ legibus comparatæ ſunt.
Plærique eoꝝ q ante me ſentẽtias dixerunt: cõpoĩte atque magnifice caſum reip. miſerati ſunt: quæ
b lli ſæuitia eẽt: & quæ uictis acciderent: enumerauere: rapi uirgines: pueros diuelli: liberos a cõple
xu parẽtum matres familiarum patique uictoribus collibuiſſent. Phana atque domos ſpoliari: cæ-
dem: incendia fieri. Poſtremo armis cadaueribus cruore atque luctu omnia compleri. Sed per deos
ĩmortales: quo illa oratio pertinuit. An ut uos infeſtos coniurationi faceret: ſcilicet quem res tanta
atque tam atrox non permouit: eum oratio incenderet: non ita eſt: neque cuiquã mortalium iniu-
riæ ſuæ paruæ uidentur multi eas grauis æquo habuere. Sed aliis alia licentia eſt. P. Cõ. qui dimiſſi
in obſcuro uitam agunt: ſi quid iracundia reliquerᷣ pauci ſciunt fama atque fortuna pares ſunt qui
magno impio p̃diti in excelſo ætatem agunt. Eorum facta cuucti mortales nouere: Ita in maxima
fortuna minima licentia eſt: neque ſtupere: neque odiſſe: ſed minime iraſci decet. Quæ apud alios
iracundia dicitᷣ: ea imperio ſuperbia atque crudelitas appellatur. Eqdem ſic exiſtimo. P. Cõ. omnes
cruciatus minores quam facinora illoꝝ eſſe. Sed plærique mortales poſtrema meminere: & in ho
minibus impiis ſceleri eoꝝ obliti de pœna diſſerunt: ſi ea paulo ſæuior fuit. D. Syllanum fortẽ: at-
que ſtrenuũ certe ſcio quæ ſtudio dixerit repub. dixiſſe: neque illum in tanta re gratiam aut inimi-

UVA. BHSC. IyR_138_2

citias exercer̃: eos mores: eamque modeſtiā uiri cognoui. Verꝝ ſētētia eius mihi nō crudelis. Quid
enī tales homīes crudele fieri poteſt: ſed aliena a repu. uidet̃. Nā ꝓfecto aut metus aut iniuria te ſu
begit Syllane cōſulē deſignatū genus pœne nouū decernere. De timore ſupuacaneū ē diſſerere: cū
præſertim diligētia clariſſimi uiri cōſulis tāta ꝑſidia ſint ī armis: De pœna poſſumus eq̄dē dicer̃ id
quod res habet ī luctu atque miſeriis mortē ērūnaꝝ reqem non cruciatū eſſe. Eā cuncta mortaliū
mala diſſoluere ultra: neq̄ curæ: neque gaudio locū eſſe. Sed ꝑ deos immortales: quāobrē ī ſētētiā
nō addidiſti uti prius uerberibus ī eos aīaduerteret̃: an qa lex portia uetat? At aliæ leges. Itē de cōdē
natis ciuibus nō animā eripi: ſed exiliū ꝑmitti iubet: an qa grauius ē uerberari quā necari. Quid āt
acerbū aut nimis graue ē in hoīes tāti facinoris cōuictos? Sin qa uerberari quā necari: ideo dimiſiſti
leuius q̄d cōuenit in mīore negotio legē timer̃ cū eā in maior̃ neglexeris? At. n. qs rephēdet id quod
in parricidas reip. decretū erit tēpus dies fortuna: cuius libido gētibus moderat̃. Illis merito accidit
q̄cq̄d euenerit. Ceterꝝ uos patres. C. qd in alios ſtatuatis cōſiderate. Oīa mala exēpla ex bonis rebus
orta ſūt. Sed ubi imperiū ad ignaros ciues: aut minus bonos ꝑuenit nouū illud exēplū ab dignis &
idoneis ad indignos & nō idoneos trāſfert̃. Lacedemonii deuictis Atheniēſibus triginta uiros im/
poſuere: q remp. eoꝝ tractarēt. Hi primo cœpere peſſimū quēque & oībus inuiſū indēnatū necar̃.
Ea lege populus lætari: & merito dicere fieri. Poſt ubi paulatī licētia creuit iuxta bonos & malos li
bidinoſe interficere: ceteros metu terrere. Ita ciuitas ſeruitute oppreſſa: ſtultæ letitiæ graues pœ/
nas dedit. Noſtra memoria uictor Sylla cum Damaſippū & alios eiuſmodi: q malo reipubli. creue
rāt iugulari iuſſit. Quis nō factū eius laudabat: hoīes ſceleſtos & factioſos: q ſeditionibus rempu/
blicā exagitauerāt: merito necatos aiebāt. Sed ea res magnæ initiū cladis fuit. Nā uti qſq̄: aut domū
aut uillā. poſtrēo aut uas: aut ueſtimētū alicuius cōcupiuerat: dabat operā ut is in ꝓſcriptoꝝ nume
ro eſſet. Ita illi q̄bus Damaſippi mors lætitiæ fuerar: paulo poſt ipſi trahebāt̃: neq̄ prius finis iugu
lādi fuit: q̄ Sylla oēs ſuos diuitiis expleuit. At ego hoc nō in Marco Tullio neque his tēporibus ue/
reor. Sed in magna ciuitate multa & uaria ingenia ſūt. Poteſt alio tp̄e alio conſule cui itē exercitus
ſit in manu aliq̄d falſum ꝓ uero credi: ubi hoc exēplo ꝑ ſenatus decretū gladiū cōſul eduxerit: quis
finem ſtatuet? aut quis moderabit̃? Maiores noſtri patres. C. neque cōſilii neque unq̄ audatiæ egue
re: neque illi ſuꝑbia obſtabat: quominus aliena inſtituta: ſi modo ꝓba erāt imitarent̃. Arma atq̄
tæla militaria ab ſamnitibus: īſignia magiſtratuū ab tuſcis plæraque ſūpſerūt. Poſtremo quod ubi
que apud ſocios aut hoſtes idoneū uidebat̃ cū ſummo ſtudio domi exequebant̃. Imitari q̄ inuide/
re bonis malebāt. Sed eodē illo tp̄e maiores noſtri græciæ morē imitati uerberibus animaduerte
bāt in ciues de condemnatis ſummū ſuppliciū ſumebāt: Poſtquā reſpublica adoleuit & multitudi
ne ciuium factiones ualuere: circunuenire innocētes: alia huiuſcemodi fieri cœpere: tūc lex portia:
aliæque leges paratæ ſunt: quibus legibus damnatis exilium ꝑmiſſum eſt: hāc ergo cauſā. P. C. co/
mīnus nouum conſilium capiamus: in primis magnam puto. Profecto uirtus atque ſapiētia ma/
ior in illis fuit: q ex paruis opibus tātum impium fecere: q̄ in nobis qui ea bene parta uix r̃tinemus
Placet igitur eos dimitti & augere exercitum Catilinæ. Minime. Sed ita cenſeo publicādas eoꝝ pe/
cunias ipſos in uinculis ꝑ municipia habēdos: quæ maxime opibus ualēt. Neu quis de his poſtea
ad ſenatum referat: neue cum populo agat. Qui aliter fecerit ſenatum exiſtimare ſciat eum contra
rempublicā & ſalutem omnium factuꝝ: Poſtq̄ Cæſar dicendi finem fecit: ceteri uerbo eius: alius
alii uarie aſſentiebantur. At. M. portius Cato rogatus ſententiā huiuſcemodi orationē habuit.
Onge mihi aliena mens ē. P. C. cum res atque ꝑicula ueſtra conſidero: & ſētentias nōnul
loꝝ mecū ipſe reputo. Illi mihi diſſeruiſſe uident̃ de pœna eoꝝ q patriæ parētibus: aris:
atque focis ſociiſque ſuis bellū parauere. Res autē monet cauere ab illis magis q̄ q̄d in il/
los ſtatuamus cōſultare. Nā cetera malefacta tum ꝑſequare ubi facta ſūt. Hic niſi ꝓuide
ris: ne accidat: ubi euenerit fruſtra iudicia implores. Capta urbe nihil reliq fit uictis. Sed per deos
immortales uos ego appello: q ſemꝑ domos: uillas: ſigna: tabulas ueſtras pluris pretii: q̄ rēpublicā
feciſtis ſi iſta cuiuſcunque modi ſint: quæ amplexamini retinere: ſi uoluptatibus ueſtris ocium ꝑ̄/
bere uultis exꝑgiſcimini aliquādo & capeſſite rempu. Nō nunc agitur de uectigalibus: nō de ſocio
rum iniuriis libertas & anima ueſtra in dubio ē. Sæpenumero. P. C. multa uerba in hoc ordine fe/
ci: ſæpe de luxuria atque auaritia noſtroꝝ ciuium queſtus ſum multoſque mortales: ob eā cauſā
aduerſus habeo: q̄d mihi atq̄ aīo meo nullius unq̄ delicti gratiā feciſſē haud facile alterius libidini
malefacta cōdonabā. Sed tametſi uos paruipēdebatis: tamē reſp. firma erat. oppulētia negligētiā tol
lerabat. Nūc uero id nō agit̃ bonis ne an malis moribus uiuamus: neq̄ quantū aut q̄ magnificū im
pium populi romani ſit. Sed hæc cuiuſque modi uident̃ ſint. noſtra an nobiſcū una hoſtiū futura
ſint: hic mihi quiſq̄ manſuetudinē & miſericordiā nominat. Iā pridē eq̄dē nos uera reꝝ uocabula
amiſimus: quia bona aliena largiri liberalitas. Malaꝝ rerum audacia fortitudo uocatur: eo reſpu.
ī extremo ſita ē. Sint ſane quoniā ita ſe mores habēt liberales ex ſocioꝝ fortunis ſint miſericordes
in furibus ærarii. Ne illis ſanguinē noſtrum largiant̃: & dum paucis ſceleratis parcunt: bonos per

B

UVA. BHSC. IyR_138_2

ditum eãt. bene & cõpoſite.C.Cæſaris pauloãte in hoc ordine de uita & morte diſſeruit:credo fal⸗
ſa exiſtimãs: ea quæ de inferis memorat̃ diuerſo itinere malos a bonis loca terra:inculta fœda atq̃
formidoloſa habere. Itaque cẽſuit pecunias eoꝝ publicãdas. Ipſos ꝑ municipia habendos in cuſto⸗
diis: uidelicet timẽs ne ſi Romæ ſint: aut a popularibus cõiuratiõis: aut a multitudine cõducta: ꝑ
uim eripiãt. Quaſi uero mali atque ſceleſti tãtũmodo ĩ urbe & nõ ꝑ totã italiã ſint aut nõ ibi plus
poſſet audacia ubi ad defẽdẽdũ opes minores ſunt. Quare uanũ eq̃dem hoc cõſilium eſt: ſi ꝑiculũ
ex illis metuit: ſi in tãto oĩum metu nõ ſolus timet:eo magis refert me mihi atque uobis timere:q̃
re cũ de Publio Lẽtulo cæteriſque ſtatuetis ꝓ certo habetote uos ſimul de exercitu Catilinæ: & de
oĩbus cõiuratis decernere. Q̃ãto uos attẽtius ea agetis:tãto illis animus infirmior erit. Si paululũ
uero languere uiderint modo oẽs iam feroces aderunt. Nolite exiſtimare maiores noſtros armis.
R.P.ex parua magnã feciſſe: ſi ita res eſſet multo pulcherrimã eã haberemus quippe ſocioꝝ atque
ciuium ꝑterea armoꝝ atque equoꝝ maior copia nobis q̃ illis eſt. Sed alia fueræ q̃ illos magnos fe⸗
cere quæ nobis nulla ſunt domi:induſtria: foris iuſtum impium: animus in cõſulẽdo liber neq̃ de⸗
licto: neque libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriã atque auaritiã publice ægeſtatem:pri⸗
uatim opulentiã: laudamus diuitias:ſeq̃mur inertiã. Inter bonos & malos diſcrimẽ nullũ eſt om⸗
nia uirtutis ꝑ̃mia ambitio poſſidet. neq̃ miꝝ eſt ubi uos ſeparatim ſibi q̃ſque cõſiliũ captatis: ubi
domi uoluptatibus. Hic pecuniæ aut gratiæ ſeruitutis: eo fit: ut impetus fiat in uacuã rempu. Sed
ego hoc omitto. Cõiurauere nobiliſſimi ciues patriã incendere:Galloꝝ gentẽ infeſtiſſimã nomini
romano ad bellũ accerſerunt. dux hoſtiũ cum exercitu ſupra caput eſt. Vos cunctamini & iã nunc
dubitatis: q̃d inter mœnia deꝑhenſis hoſtibus ſtatuatis. Miſeremini cẽſeo deliquere homines iu⸗
uenes: adoleſcentuli ꝑ ambitionem atque etiã armatos dimittatis. Vereor ne iſta uobis mãſuetu⸗
do & miſericordia ſi illi arma cœperint: in miſeriã cõuertat̃.ſ.ipſa res aſpera eſt: ſed uos nõ timetis
eam: immo uero maxime: ſed inertia atque mollitia animi alius aliũ expectãtes cunctamini uide⸗
licet diis ĩmortalibus cõfiſi: q̇ hãc rempu. in maximis ſæpe ꝑiculis ſeruare: nõ uotis atque ſuppli⸗
ciis mulieribus auxilia deoꝝ parant̃ uigilãdo agẽdo bene cõſulẽdo ꝓſpera oĩa cedunt. Vbi ſcordiæ
atque ignauiæ te tradideris ne q̃cq̃ deos implores irati infeſtique ſunt apd̃ maiores noſtros Aulius
Manlius torquatus bello gallico filiũ ſuũ: quod is contra impium in hoſtẽ pugnauerat: necari iuſ⸗
ſit. At ille egregius adoleſcẽs ĩmoderatæ fortitudinis morte pœnas dedit. Vos de crudeliſſimis par⸗
ricidiis: q̃d ſtatuatis cũctamini: uidelicet cætera uita eoꝝ: huic ſceleri obſtat. Veꝝ parcite dignitati
Lẽtuli: ſi ipſi pudicitiæ: ſi famæ ſuæ: ſi diis atque oĩbus unq̃ ullis peꝑcit. Ignoſce Cethegi adoleſcen⸗
tiæ:niſi iteꝝ iã patriæ bellũ intulit: nã q̃d ego de Gabino ſtatilio Cepario loquar: q̃bus ſi q̃cq̃ penſi
fuiſſet: unq̃ non ea cõſilia de rep. habuiſſent. Poſtremo.P.C.ſine me hercle peccato locus eſſet: faci
le paterer uos corrigi ipſa re: quoniã uerba mea cõtẽnitis: ſed undique circũuenti ſumus: Catilina
cum exercitu faucibus urget Italiæ intra mœnia in ſinu urbis ſunt hoſtes: neque parari: neq̃ cõſuli
quicq̃ poteſt occulte. Quo magis ꝓꝑerandũ eſt: quare ita cẽſeo ego cum nephario cõſilio ſcelerato⸗
rũ ciuiũ reſpubli. in maxima ꝑicula uenerit. Hique indicio Vulturtii & legatoꝝ Allobrogum con⸗
uicti cõfeſſique ſunt: cædem: incẽdia: aliaque ſe fœda atque crudelia facinora in ciue; patrãque pa⸗
rauiſſe de cõfeſſis ſicut de manifeſtis reꝝ capitaliũ more maioꝝ ſumendũ ſuppliciũ.poſtq̃ Cato aſ⸗
ſedit. cõſulares oẽs: itẽque ſenatus magna pars ſententiã eius laudant: uirtutẽ animi ad cælũ ferũt.
Alii alios increpãtes timidos uocant. Cato magnus atque clarus habet̃ ſenatus:decretũ fit: ſicut il⸗
le cenſuerat. Sed mihi multa audienti: q̃.p.r.domi militiæque mari atque terra præclara facinora
fecit: forte libuit attendere quæ res maxime tãta negocia ſuſtinuiſſet: ſciebã ſæpenumero.p.r.par⸗
ua manu cum magnis legiõibus hoſtium cõtẽdiſſe: cognouerã paruis copiis bella geſta fuiſſe cum
opulentibus regibus ad hoc ſæpe fortunæ uiolẽtiã tolerauiſſe: facũdia græcos Gallos gloria belli:
Romanos ante fuiſſe. At mihi multa agitanti cõſtabat paucoꝝ ciuiũ egregiã uirtutẽ cuncta patra⸗
uiſſe: eoque factum eſt: uti diuitias pauꝑtas multitudinẽ paucitas ſuperaret. Sed poſtq̃ luxu atque
deſidia ciuitas corrupta eſt: rurſus reſpu. magnitudine ſua ĩperatoꝝ atque magiſtratuum uitia ſu⸗
ſtẽtabat. Ac ſicuti effecta parentum multis tẽpeſtatibus haud ſane q̃ſq̃ Romæ uirtute magnus fu⸗
it: ſed mea memoria ingenti uirtute diuerſis moribus fuere uiri duo.M. Cato &.C.Cæſar: Quos
quoniam res optulerat: ſilentio ꝑ̃terire cõſilium non fuit: quum utriuſque naturã & mores quan⸗
tum ingenio poſſẽ aperirẽ. Igitur his duobus genus:ætas: eloquentia ꝓpe æqualia fuere. Magnitu⸗
do animi par:itẽ gloria: ſed alia alii: Cæſar beneficiis ac munificentia magnus habebat̃. Integritate
uitæ Cato ille mãſuetudine miſericordiaque clarus factus. Huic ſeueritas dignitatẽ addiderat. Cæ⸗
ſar dãdo: ſubleuãdo: ignoſcẽdo. Cato nihil largiẽdo gloriã adeptus eſt. In altero miſeris ꝑfugium:
in altero malis ꝑnicies: illius facilitas: huius cõſtãtia laudabat̃. Poſtremo Cæſar in aĩum induxerat
laborare: uigilare negociis amicoꝝ intentus: ſua negligere: nihil denegare: q̇ dono dignũ eſſet: ſibi
magnum impium exercitum: bellum nouum exoptabat: ubi uirtus eniteſcere potuiſſet. At Cato⸗
ni ſtudium modeſtiæ decoris & maxime ſeueritatis erat:non de diuitiis cum diuite: nec de factio⸗

UVA. BHSC. IyR_138_2

ne:cũ factioſo: ſed cũ ſtrenuo de uirtute cũ modeſto de pudoř: cũ innocẽte de abſtinẽtia certabat:
eſſe: q̃ uideri bonus malebat. Itaque quominus petebat gloriã eo magis illã aſſequebať. Poſtq̃ ut di
xi ſenatus in catõis ſẽtẽtiã diſceſſit. Cõſul optimũ factu ratus noctẽque inſtabat antecapeř: neq̃d eo
ſpatio nouareť triumuiroſque ad ſuppliciũ poſtulabat parare iubet: ipſe diſpoſitis p̄ſidiis: Lentulũ
in carcerẽ deducit: in cæteris idẽ fit ꝑ ptores. Eſt locus in carceř q̃d Tullianũ appellať: ubi paululũ
aſcẽderis ad leuã circiter. xii. pedes humi depſſus eũ muniũt undique parietes atque inſup camera
lapideis fornicibus iuncta: ſed incuita tenebris: odore fœda: atque terribilis eius facies ẽ: in eum lo
cum poſtq̃ dimiſſus ẽ Lẽtulus incidẽs reꝝ capitaliũ: q̃bus p̄ceptũ erat laqueo gulã fregere. Ita ille Pa
tricius ex gẽte clariſſima Cornelioꝝ q cõſulare impium Ro. habuerat: dignum moribus factiſque
ſuis exitiũ uitæ inuẽit. De Cethego: Statilio: Gabinio: Cepario eodẽ modo ſuppliciũ ſumptum ẽ.
Vm ea Romæ geruntť Catilinæ ex oĩ copia: q̃ & ipſe adduxerat: & mãlius habuerat: duaſ
legiões inſtituit: cohortes ex numero militũ cõplet. Deinde ut q̃ſque uoluntarius aut ex
ſociis in caſtra uenerat: eq̃liter diſtribuerat ac breui ſpatio legiões numero hoĩum exple
uerat cum initio nõ plus duobus milibus habuiſſet. Sed ex oĩ copia circiter pars quarta
erat militaribus armis inſtructa: cæteri ut quẽque caſus armauerat: ſparos aut lãceas: alii p̄acutas
ſudes portabat. Sed poſtq̃ Antonius aduẽtabat cum exercitu. Catilina ꝑ montes iter facere: modo
ad urbẽ: modo ad Galliã uerſus caſtra moueř hoſtibus occaſionẽ pugnãdi nõ dare: ſperans ꝓpediẽ
magnas copias ſeſe habituꝝ: ſi Romæ ſocii incœpta patrauiſſent: interea ſeruitia repudiabat: cuius
initio ad eũ magna copia cõcurrebat: opibus cõiuratiõis fretus ſimul alienũ ſuis ratiõibꝰ exiſtimãs
uideri cãm ciuiũ cũ ſeruis fugitiuis cõmunicaſſe: ſed poſtq̃ nũcius ĩ caſtra puẽit Ro. cõiurationẽ pa
tefactã de Lẽtulo & Cethego: & cæteris quos ſupra mẽorauimus ſupplicium ſumptum plærique
quos ad bellum ſpes rapinaꝝ aut nouaꝝ reꝝ ſtudium illexerat dilabunť. Řliquos Catilina ꝑ mon
tes aſperos magnis itineribꝰ in agrũ piſtorieſẽ adducit eo cõſilio uti ꝑ tramites occulte ꝓfugerẽt in
Galliã trãſalpinã. Atq̃. Qu. Metellus celer cũ tribus legiõibus ĩ agro picẽo p̄ſidebat ex difficultate re
rũ eadẽ illa exiſtimãs q ſupra diximus Catilinã agitař: igiť ubi iter eius ex ꝓfugis cognouit: caſtra ꝓ
peř mouet: ac ſub ipſis radicibus mõtiũ cõſedit: q̃ deſcẽſus erat illi ĩ Galliã ꝓperãti. neq̃ tamẽ Anto
nius ꝓcul aberat ut q magno exercitu locis æq̃oribus expeditos in fugã ſequereť. ſed Catilina poſt
q̃ uidet mõtibus atque copiis hoſtium ſeſe clauſum in urbe res aduerſas neque fugæ: neque p̄ſidii
ullã ſpẽ optimum factu ratus: in tali re fortunã belli tẽtare: ſtatuit cum Antonio q̃primum confli
gere. Itaque contione aduocata huiuſcemodi orationem habuit.
Omptũ habeo milites uerba uirtutẽ nõ addeř: neque ex ignauo ſtrenuũ: neque fortẽ ex
timido exercitũ orõne impatoris fieri: ſed quãta cuiuſq̃ aĩo audacia natura aut moribus
ineſt: tãta ĩ bello pateř ſolet: quẽ neque gloria: neque picula excitãt: ne q̃cq̃ horteř: timor
animi auribꝰ officit: ſed ego uos quo pauca monerẽ aduocaui: ſimul uti cãm cõſilii mei
apirẽ: ſcitis eq̃dẽ milites ſecordia atque ignauia Lẽtuli q̃tã ip̄i nobiſque cladẽ attulerit: quoque mõ
dũ p̄ſidia ex urbe opior: ĩ Galliã ꝓficiſci neq̃ri. Nũc uero quo in loco res ur̄æ ſint: iuxta mecũ oẽs ĩ
telligitis: exercitus hoſtiũ duo: unus ab urbe: alter a Gallia obſtant. Diutius in his locis eſſe ſi maxĩe
aĩus ferat frumẽti atq̃ aliaꝝ reꝝ egeſtas ꝓhibet quocũque ire placet ferro iter apiẽdũ ẽ: q̃ ꝓpter uos
moneo uti forti atque parato aĩo ſitis: & cũ p̄liũ inibitis memineritis uos diuitias: gloriã: decus: p̄te
rea libertatẽ atque p̄riam in dextris ueſtris portař: ſi uincimus oĩa nobis tuta erũt: cõmeatus abũ
de mũicipia atque colõiæ patebũt: ſi metu ceſſerimus: eadẽ illa aduerſa fiẽt: neque locus: neque ami
cus q̃ſq̃ teget: quẽ arma nõ texerint. p̄terea milites nõ eadẽ nobis & illis neceſſitudo impẽdet nos ꝓ
p̄ria: ꝓ libertate: ꝓ uita: ꝓ uirtute certamus: Illis ſupuacaneũ ẽ pugnař ꝓ potentia paucoꝝ: quo au
dacius aggredimini memores priſtĩæ uirtutis. licuit nobis cũ ſũma ťpitudine in exilio ætatẽ agere.
Potuiſtis nõnulli Ro. amiſſis bonis aliẽas opes expectař: q̃a illa fœda atque intollerãda uiris uidebã
tur hæc ſeq̃ decreuiſtis. ſi řlinqueř uultis audacia opus ẽ. Nemo. n. niſi uictor ꝓ pace bellũ mutauit.
Nã in fuga ſalutẽ ſpare: cũ arma q̃bus corpus tegiť ab hoſtibus auerteris ea uero demẽtia ẽ ſemꝑ in
p̄lio his ẽ maximũ piculũ: q maxĩe timẽt. audacia ꝓ muro habeť: cũ uos cõſidero milites & cũ facta
ur̄a æſtimo: magna ſpes me uictoriæ tenet: aĩus: ætas: uirtus ueſtra me hortanť. Præterea neceſſitu
do q̃ etiã timidos fortes facit: nã multitudo hoſtiũ ne circũueniř queat: ꝓhibẽt ãguſtiæ loci. Quod
ſi uirtuti ur̄æ fortũa inuiderit: cauete ne multi aĩam amittatis: neu capti ſicuti pecora potius truci
demini: q̃ uiuoꝝ more pugnãtes: cruẽtãque atque luctuoſã uictoriã hoſtibus relinq̃tis. Hæc ubi di
xit paululũ cõmoratus ſigna caneř iubet: atque inſtructos ordines in locũ æquũ deduxit. Deinde
řmotis omniũ eq̃s: quo militibus exæq̃to piculo animus ãplior eſſet. Ip̄e pedes exercitũ ꝓ loco atq̃
copiis inſtruxit: nã uti plãicies erat inter ſiniſtros mõtes & ab dextra rupe aſpa: octo cohortes in frõ
te cõſtituit. Reliquaꝝ ſigna in ſubſidio arctius collocat: ab his cẽturiões oẽs electos & uocatos. Præ
terea ex gregariis militibus optimũ quẽque armatũ in primã aciẽ ſubducit. C. Mãliũ in dextra. feſu
lanũ quẽdã in ſiniſtra p̄te curař iubet. Ip̄e cũ libertiſ & coloniis ꝓpe aq̃lã aſſiſtit: q̃ bello cimbrico. C.

UVA. BHSC. IyR_138_2

Marius in exercitu habuiſſe dicebat̃:at ex altera pte.C.Antoniu pedibus æger:q̄d ꝑlio adeſſe neq̃
bat.M.Petreio legato exercitũ ꝑmittit. Ille ueteranas cohortes:q̃s tumultus cauſa cōſcripſerat ĩ fro
te poſt eas cæteꝝ exercitũ in ꝑſidiis locat. Ipe equo currẽs: unũquẽque nominãs apellat:hortat̃: ro
gat ut meminerint ſe cōtra latrões inermes ꝓ p̃ria:ꝓ liberis:ꝓ aris atque focis ſuis certar̃. Homo
militaris q̄d ãplius annos triginta tribunus atque ꝑfectus:aut legatus:aut ꝑtor cũ gloria magna in
exercitu fuerat:plæroſque ipe:factaque eoꝝ fortia mouerat ea cõmemorãdo militum aĩos accẽde
bat:ſed ubi oĩbus rebus exploratis petreius tuba ſignũ dabat:cohortes paulatim incedeȓ iubet:idẽ
facit hoſtiũ exercitus:poſtq̃ eo uẽtũ ẽ unde ab ferentariis ꝑliũ cõmitti poſſet:maxĩo clamoȓ cũ infe
ſtis ſignis utrique cõcurrũt pila omittũt: gladiis res gerit̃:ueterãi priſtinæ uirtutis memores comi
nus acriter inſtaȓ:illi aut timidi ȓſiſtũt maxĩa ui certat̃.interea Catilina cũ expeditis in p̃ria acie uer
ſari: laborãtibus ſuccurreȓ integros ꝓ ſaucis arceſſeȓ.oĩa ꝓuidere multũ ipe pugnaȓ:ſæpe hoſtẽ fe
rire:ſtrenui militis: & boni imꝑatoris officia ſimul exeq̃bat̃.Petreius ubi uidet Catilinã cõtra ac ra
tus erat magna ui cõtẽdere:cohortẽ ꝑtoriã in medios hoſtes inducit:eoſque ꝑturbatos atque alios
alibi reſiſtẽtes interficit. Deinde utriſque ex lateribus cæteros aggredit̃.Mãlius & Feſulanus in pri
mis pugnãtes cadũt.Poſtq̃ fuſas copias ſeque relictũ cũ paucis uidet.Catilina memor generis atque
priſtinæ dignitatis ſuæ inter cõfertiſſimos hoſtes incurrit: ibique pugnãs cõfodit̃:Sed cõfecto ꝑlio
tũc uero cerneres q̃t a audacia q̃taque aĩ uis fuiſſet in exercitu Catilinæ. Nã fere quẽ q̃ſque pugnan
do uiuus locum cœpat:eũ amiſſa aĩa corꝑe tegebat. Pauci autẽ quos medios cohors ꝑtoria diſiece
rat: paulo diuerſius iacebãt:ſed oẽs tamẽ aduerſis uulneribus cõciderãt.Catilina uero lõge a ſuis in
ter hoſtiũ cadauera reꝑtus ẽ.Paululũ etiã ſpirãs:ferociãque aĩ q̃ habuerat uiuus in uultu retinẽs.Po
ſtrẽo ex oĩ copia Catilinæ:neque in ꝑlio:neque in fuga q̃ſq̃ ciuis ingenuꝰ captus ẽ ita cũcti uitæ ſuæ
hoſtiũ q̃ iuxta peꝑcerãt neque tamẽ exercitus populi ro.lætã:aut incruẽtã uictoriã adeptus erat: nã
ſtrenuiſſimus q̃ſque:aut occiderat in bello:aut grauiter uulneratus diſceſſerat.Multi ãt q̃ de caſtris
uidẽdi aut ſpoliãdi gratia:ꝓceſſerãt uoluentes hoſtilia cadauera amicum alii ꝑs hoſpitẽ :aut cogna
tum reꝑiebant. Fuere item qui inimicos ſuos cognoſcerent: ita uarie per oẽm exercitum lætitia:
mœror: luctus: atque gaudium agitabantur.

Alſo querit̃ de natura ſua genus humanum:q̄d ætas imbecilla:atque æui breuis ſorte po
tius q̃ uirtute regat̃.Nã cõtra ȓputãdo neque maius aliud neque ꝑſtabilius inuenies: ma
giſque naturæ induſtriã hominum q̃ uim aut tẽpus deeſſe:ſed dux atque imꝑator uitæ
mortaliũ aĩus ẽ:q̃ ubi ad gloriã uirtutis uia craſſat̃ abunde pollẽs potẽſque & clarus ẽ:ne
que fortuna æget:q̃ppe ꝓbitatẽ induſtriã: aliaſque artes bonas:neque dare neque eripere cuiq̃ po
teſt.Sin captus prauis cupidinibus ad inertiã & uoluptates corporis peſſundatus ẽ. ꝑnicioſa libidi
ne paulıſꝑ uſus ẽ ubi ꝑ ſecordiã uires: tẽpus: ætas: ingenium defluxere naturæ infirmitas accuſat̃:
ſuã q̃ppe culpã autores ad negocia trãſferunt. Quod ſi hominibus bonaꝝ reꝝ tãta cura eſſet: q̃to
ſtudio aliẽa ac nihil ꝓfutura: multumque etiã ꝑiculoſa petunt neque regerent̃ magis a caſibus: q̃
regere caſus: & eo magnitudinis ꝓcederẽt:ubi ꝓ mortalibus æterni gloria fierẽt: nã uti genus ho
minũ cõpoſitũ ex corpore & aĩa ẽ: ita res cũctæ ſtudiaque oĩa nr̃a corꝑis alia:alia aĩ naturã ſequunt̃
Igit̃ ꝑclara facies magnæ diuitiæ ad hoc uis corꝑis & alia huiuſcemodi oĩa breui dilabunt̃.At inge
nii egregia facinora ſicuti aĩa immortalia ſũt. Poſtrẽo corꝑi & fortunæ bonoꝝ ut initiũ ſic finis ẽ.
Omniaque orta occidunt & aucta ſeneſcunt. Animus incorruptus æternus rector humãi generis
agit:atque habet cuncta:neque ipe habet̃.quomagis prauitas eoꝝ admirãda ẽ:q̃ corꝑis dediti gau
diis ꝑ luxũ atque ignauiã ætatẽ agunt.Cæteꝝ ingeniũ:quo neque melius:neque ãplius aliud in na
tura mortaliũ ẽ incultu atque ſecordia torpeſcere ſinunt:cũ ꝑſertim tã multæ uariæque artes ſint
animi:q̃bus ſumma claritudo parat̃. Veꝝ ex his magiſtratus & imꝑia.Poſtrẽo omnis cura reꝝ pu
blicaꝝ minime mihi hac tẽpeſtate cupiẽda uidet̃:quoniã neque uirtuti honos dat̃:neque illi q̃bus
ꝑ fraudẽ ius fuit:utique tuti aut eo magis honeſti ſũt. Nã ui q̃dẽ regere patriã aut parẽtes: q̃q̃ & poſ
ſis & delicta corrigas: tamẽ importnnum ẽ:cum ꝑſertim oẽs reꝝ mutatiões cædẽ fugã aliaque ho
ſtilia ꝓtẽdãt.fruſtra ãt niti:neque aliud ſe fatigãdo:niſi odium q̃rere extremæ demẽtiæ ẽ:niſi forte
illi quẽ inhoneſta & ꝑnitioſa libido tenet potẽtiæ paucoꝝ decus atque libertatẽ ſuã gratificari.Cæ
teꝝ ex aliis negotiis: q̃ ingenio exercent̃ in primis magno uſui ẽ memoria reꝝ geſtaꝝ:cuius de uir
tute q̃a multi dixere:ꝑtereundum puto ſimul:ne ꝑ inſolẽtiã q̃s exiſtimet memet ſtudium meum
laudãdo extollere.Atque ego credo fore homines: q̃ quia decreui ꝓcul a rep.agere ætatẽ tãto tãque
utili labori meo nomen inertiæ imponãt.Certe q̃bus maxima induſtria uidet̃ ſalutare plebẽ & cũ
uiuis gratiã q̃rere. Quod ſi reputauerint:& in q̃bus ego tꝑibus magiſtratum adeptus ſum: & q̃les
uiri idẽ aſſeq̃ nequerint:& reputauerint:poſtea quæ genera hominum in ſenatum ꝓuenerint: ꝓ
fecto exiſtimabunt me magis merito q̃ ignauia iudicium animi mei mutauiſſe: maiuſque cõmo
dum ex ocio meo: q̃ ex alioꝝ negociis.r.p.uentuꝝ. Nã ſæpe ego audiui q̃ntum maximum Publi
um Scipionẽ.Præterea ciuitatis noſtræ clariſſimos uiros ſolitos ita diceȓ: quum maioꝝ imagines

UVA. BHSC. IyR_138_2

intuerenť uehemētiſſime ſibi animum ad uirtutē accendi:ſcilicet nō cærā illā:neque figuram tan/
tam uim in ſeſe habere: ſed memoria geſtaꝝ reꝝ eam flammā egregiis uiris in pectore creſcere: ne
que prius ſedari: q̄ uirtus eoꝝ famā atque gloriā maioꝝ adæquauerit. At cōtra quis ē hominum
omnium his moribus: q nō de diuitiis & ſumptibus nō ꝓbitate:neque induſtria cum maioribus
ſuis cōtēdat:ᷣ etiā homines noui:q antea ſoliti erāt: ꝑ uirtutē nobilitatē anteuenir̄:furtim & ꝑ latro
cinia potius q̄ bonis artibus ad impia & honores nitunť. Proinde q̄ſi p̄tura & conſulatus atque oīa
alia huiuſcemodi ꝑ ſe ipſā clara & magnifica ſint. Ac nō ꝑinde habeanť:ut eoꝝ q ea ſuſtinēt: uirtus
ē. Veꝝ ego liberius altiuſque ꝓceſſi: dum me ciuitatis moꝝ piget tedetque:nunc ad inceptū redeo.
Ellū ſcripturus ſum:quod.p.r.cū Iugurtha rege Numidaꝝ geſſit: primū qa magnum &
atrox uariaque uictoria fuit. Deinde qa tunc primū ſuꝑbiæ nobilitatis obuiatū eſt: quæ
cōtētio diuina & humana cuncta ꝑmiſcuit. Eoque uecordiæ ꝓceſſit:ut ſtudiis ciuilibus
& bellū atque uaſtitas italiæ finē faceret: ſed priuſq̄ huiuſcemodi rei initiū expediā pau/
ca ſupra repetā: quo ad cognoſcēdū oīa illuſtria magis:magiſque in apto ſint. Bello punico ſecundo
quo dux carthaginēſiū Hānibal poſt magnitudinē nominis romani italiæ opeſ maxime attriuerat
Maſiniſſa rex Numidaꝝ in amicitiā receptus a. P. Scipiōe:cui poſtea aphricano agnomē ex uirtute
fuit:multa & p̄clara rei militaris facinora fecerat:ob quæ uictis carthaginēſibus & capto Siphace:
cuius in aphrica magnū atque latū imꝑium ualuit. p. r. q̄ſcunque urbes & agros manu cœꝑat: regi
dono dedit. Igiť amicicia Maſiniſſæ bona atque honeſta nobis ꝑmanſit ſed imꝑii uitæque eius idē
finis fuit:deinde Micipſa filius regnū ſolus optinuit manaſtabile & Guluſſa fratribus morbo abſū
ptis is Adherbalē & Hiēſalē ex ſeſe genuit:Iugurthāque manaſtabilis fratris ſui filium:quē Maſiniſ
ſa: qa ortus ex cōcubina erat:priuatū dereliquerat eodē cultu: quo liberos ſuos domi habuit. Qui
ubi primū adoleuit pollens uiribus decora facie:ſed multo maxime ingenio ualidus: non ſe luxui:
neque inertiæ corrumpēdū dedit:ſed uti mos gētis illius ē:equitare:iaculari curſu cū æq̄libus certa
re: & cū oīs gloria ateiret: oībus tamē carus eſſe:ad hoc plæraque tp̄a in uenādo agere leonē atque
alias feras:aut primus ferire: plurimū facere:& minimū ipſe de ſe loqui:q̄bus rebus Micipſa tamet
ſi initio lætus fuerat exiſtimās iugurthæ uirtutē regno ſuo gloriæ for̄:tamē poſtq̄ hoīem adoleſcē
tē exacta ſua ætate & paruis liberis magis:magiſque creſcere intelligit:uæhemēter eo negocio ꝑmo
tus multa cum aīo ſuo uoluebat. Terrebat eū natura mortaliū auida imꝑii & p̄ceps ad explēdā ani/
mi cupiditatē. Præterea opportunitas ſuæ liberorumque ætatis: q̄ etiā mediocres uiros ſpe predæ
trāſuerſos agit. Ad hoc cuſtodia numidaꝝ in iugurthā accēſa:ex q̄bus ſi talē uiꝝ dolis interfeciſſet:
neq̄ ſeditio: aut bellū orireť anxius erat. His difficultatibus circunuētus ubi uidet neque ꝑ uim:ne
que inſidiis opprimi poſſe hoīem tā acceptū popularibus qđ erat Iugurtha manu promptus & ap
petēs gloriæ militaribus ſtatuit eū obiectare ꝑiculis & eo modo fortunā tētare. Igiť bello Numāti/
no Micipſa cū populo. ro. equitū atque peditū auxiliū mitteret:ſꝑans uel oſtētando uirtutē: uel ho
ſtiū ſæuicia facile eū occaſuꝝ p̄fecit numidis:quos in Hiſpaniā mittebat: ſed ea res longe aliter quā
ratus erat euenit:nā iugurtha ut erat impigro atque acri ingenio ubi naturā. P. Scipiōis: q tū roma/
nis imꝑator p̄erat: & morē hoſtiū cognouit:multo labore multaque cura. Præterea modeſtiſſime
parēdo & ſæpe obuiā eundo ꝑiculis in tātā claritudinē breui ꝑuenerat ut nr̄is uæhemēter carus nu
mātinis maxīo terrori eēt. Ac ſane qđ difficillimū ī prīs ē & p̄lio ſtrēnuus erat & bōus cōſilio. Quo
rū alteꝝ ex ꝓuidētia timorē:alteꝝ ex audacia temeritatē plærūque afferr̄ ſolet. Igiť īꝑator oēs fere
res aſꝑas ꝑ iugurthā agere in amicis habere magis magiſque eū indies āplecti. quippe cuius neque
cōſiliū:neque inceptū illū fruſtra erat: huc accedebat munificētia animi & ingenii ſolertia. Quibus
rebus ſibi multos ex romanis familiari amicicia cōiunxerat. Ea tēpeſtate in exercitu noſtro fuer̄ cō
plures noui: atque nobiles:q̄bus diuitiæ bono honeſtoq̄ potiores erāt. Factioſi domi potētes apud
ſocios clari magiſq̄ honeſti q iugurthe nō mediocrē aīum pollicitādo accēdebāt:ſi Micipſa rex occi
diſſet: fore uti ſolus imꝑii numidiæ potireť: in ipſā maximā uirtutem Romæ oīa uenalia eſſe:ſed
poſtq̄ Numātia deleta. P. Scipio dimittere auxilia:& ipſa reuerti domū decreuit: donatū atque lau/
datū magnifice ꝓ cōtione iugurtā in p̄toriū duxit:ibique ſecreto monuit & potius publice quā pri
uatim amicitiā populi romani coleret: ne aliq̄bus largiri iuſueſceret. Periculoſe a paucis emi:quod
multoꝝ eſſet. Si ꝑmanere uellet in ſui artibus ultro & gloriā & regnū uētuꝝ:ſin ꝓꝑerātius ꝑgeret
ſuā pecuniā & ipſū p̄cipitē caſuꝝ:ſic locutus cū litteris eū q̄s Micipſæ redderet dimiſit: eaꝝ ſētentia
hæc erat: iugurthæ tui in bello Numātino lōge maxīa uirtus fuit. Quā rē certe ſcio tibi gaudio eē:
nobis ob merita ſua carus ē:ut idē ſenatui & populo romano ſit ſumma ope nitemur. Tibi q̄dē ꝓ
noſtra amicitia gratulor: en habes uiꝝ dignū:te atque auo ſuo:maſiniſſa igiť rex ubi ea q̄ fama acce
ꝑat ex litteris imꝑatoris ita eſſe cognouit:tum uirtute: tū gratia uiri ꝑmotus flexit animū ſuū &
iugurthā beneficiis uincere aggreſſus eſt:ſtatimque eū adoptauit & teſtamēto pariter cū filiis hære
dē inſtituit:ſed ipſe paucos poſt annos morbo atque ætate confectus cum ſibi finem uitæ adeſſe in
telligeret coram amicis & cognatis itemque Adherbale Hiēpſale filiis dicitur huiuſcemodi uerba

UVA. BHSC. IyR_138_2

cum iugurtha habuiſſe.

p Aruũ ego o iugurtha te amiſſo patre ſine ſpe:ſine opibus in meũ regnũ accepi: exiſtimãs
nõ minus me tibi q̃ liberis ſi genuiſſẽ ob beneficia caꝝ fore. Neque ea res falſũ me habu
it: nã ut alia magna & egregia tua omittã: nouiſſime rediẽs Numãtia: meque regnũque
meũ gloria honorauiſti: tuaque uirtute nobis Romanos ex amicis amiciſſimos feciſti:
in Hiſpania nomẽ familiæ renouatũ ẽ. Poſtrẽo qđ difficillimũ inter mortales ẽ gloria inuidiã uici/
ſti: nunc quoniã mihi natura finẽ uitæ fecit: ꝑ hãc dextrã: ꝑ regni fidẽ moneo obteſtorque ut hos q̃
tibi genere ꝓpinqui beneficio meo fratres ſunt: caros hẽas: neu malis alienos adiungere q̃ ſãguine
cõiunctos retinere. Nõ exercitus: neque theſauri p̃ſidia regni ſũt. Veꝝ amici quos neque armis co
gere: neque auro parare queas officio & fide pariunꝰ. Quis autẽ amicior: q̃ frater fratri? Aut quẽ fi/
dũ alienũ inuenies: ſi tuis fueris hoſtis? eqdẽ uobis ego regnũ trado firmũ ſi boni eritis: ſi mali im/
becille: Nã cõcordia paruæ creſcũt res: diſcordia maxĩæ dilabunꝰ. Cæteꝝ ãte hos te iugurtha: q æta
te & ſapiẽtia maior es: ne aliter qd eueniat ꝓuidere decet: nã in oĩ certamine: q opulẽtior eſt: etiã ſi
accipit iniuriã: tamẽ qa plus poteſt facere uideꝰ: uos autẽ Adherbal & Hienſal colite obſeruate talẽ
hunc uiꝝ. Imitamini uirtutẽ & enitimini: ne ego meliores liberos ſumpſiſſe: q̃ genuiſſe uidear. Ad
ea Iugurtha tametſi regẽ ficta locutũ intelligebat: & ipſe longe aliter aĩo agitabat: tamẽ ꝓ tp̃e beni
gne reſpõdit. Micipſa paucis poſt diebus moriꝰ. Poſtq̃ illi more regio iuſta magnifice fecerãt reguli
in unũ cõuenere: ut inter ſe de cunctis negociis diſceptarẽt. Sed Hiẽſal q minimus ex illis erat: natu
ra ferox etiã antea ignobilitatẽ iugurthæ: qa materno genere impar erat deſpiciẽs dextra Adherba/
lẽ aſſedit: ne medius ex tribus iugurtha foret: quod apud Numidias honori duciꝰ. Deinde tamen
ut ætati cõcederet fatigatus a fratre uix in partẽ alterã traductus eſt: ibi cũ multa de adminiſtrãdo
impio diſſererẽt: Iugurtha inter alias res ait: oportere quinquẽnii cõſulta & decreta oĩa reſcĩdi. Nã
ꝑ ea tẽpora cõfectũ ãnis Micipſã paꝝ aĩo ualuiſſe: Tũ idẽ Hiẽſal placere reſpõdit: nã ipſũ illũ tribus
ꝓximis ãnis adoptiõe in regnum ꝑueniſſe: qđ uerbum in pectus Iugurthæ altius q̃ qſq̃ ratus erat de
ſcẽdit: itaque ex eo tp̃e ira & metu ãxius moliri parare: atque ea modo in aĩo habere qbus ꝑ dolum
Hiẽſal capereꝰ. Quæ ubi tardius ꝓcedunt: neque leniꝰ aĩus ferox. Satuit quouis modo inceptum
ꝑficere: primo cõuentu: quẽ ab regulis factum ſupra memoraui ꝓpter diſſeſſionẽ placuerat diuidi
theſauros: fineſque impii ſingulis cõſtitui: itaque tẽpus ad utrãque rẽ decerniꝰ: ſed maturius ad pe
cuniã diſtribuẽdã. Reguli interea in loca ꝓpinqua theſauris alius alios cõceſſere: ſed Hiẽſal ꝓficiſciꝰ
in oppidum thirmida forte eius utebaꝰ domo qdã ꝓximus lictor Iugurhæ: q carus acceptuſque ei
ſemꝑ fuerat. Quẽ ille caſu miniſtrum oblatum ꝓmiſſis honorat: impellitque uti tanq̃ ſuã domũ
uiſens eat portaꝝ claues adulterinas paret: nã uere ad Hienſalẽ referebantur. Cæteꝝ ubi res poſtu/
laret ſe ipſum cum magna uentuꝝ manu. Numida mandata breui ꝑfecit. Atque uti doctus erat
noctu: Iugurthæ milites introducit: poſtq̃ in ædes irrumpere diuerſi regẽ q̃rere: dormiẽtes alios:
alios occurſantes interficere. Scrutari loca abdita clauſa effringere ſtrepitu & tumultu omnia mi/
ſcere. Cum interim Hienſal reperitur: occultans ſe in tugurio mulieris ancillæ: quo initio pauidus
& ignarus loci profugerat. Numidæ caput eius uti iuſſi erant ad Iugurtham referunt: Cæterum
fama tanti facinori per omnem africam breui diuulgabatur Adherbalem omneſque qui ſub Mi
cipſæ imperio fuerant metus inuadit: in duas partes diſcedunt Numidæ plures Adherbalẽ ſequũ
tur: ſed illum bello meliores. igitur Iugurtha quammaximas poteſt copias armat: urbes partim
ui: alias uoluntate imperio ſuo adiungit: omni Numidiæ parat imperare Adherbal tametſi lega/
tos Romam miſerat: qui ſenatum edocerent de cæde fratris & ſuis fortunis: tamen fretus multi/
tudine militum: parat contendere armis. Sed ubi rex ad certamen uenit uictus ex prœlio profugit
in prouinciam: ac dehinc Romam tendit: tum iugurtha paratis conſiliis poſtquam omni numi/
dia potiebatur: in ocio facinus ſuum cum animo reputãs timere. r. p. neque aduerſus iram eius uſ
quam: niſi in auaritia nobilitatis & pecunia ſua ſpem habere. Itaque paucis diebus cum argento &
auro multo legatos Romam mittit. Quis præcipit uti primum ueteres amicos magnis muneri/
bus explcant: deinde nouos exquirant. Poſtremo quencunque poſſent largiendo nec cunctentur
parare. Sed ubi Romam legati uenere: & ex præcepto regis hoſpitibus aliiſque quorum ea tempe
ſtate in ſenatu auctoritas pollebat magna munera miſere. Tanta communicatio inceſſit: ut ex mã
xima inuidia in gratiam & fauorem nobilitatis iugurtha ueniret. Quorum pars ſpe alii precio in/
ducti ſingulos ex ſenatu ambiundo nitebantur: ne grauius in eum conſuleretur. Igitur ubi legati
ſatis confidunt die conſtituto: Senatus utriſque datur: tum Adherbalem hoc modo locutum
accepimus.

Atres conſcripti: Micipſa pater meus moriens præcepit mihi uti regni Numidiæ tan/
tummodo ꝓcurationem exiſtimarẽ meã. Cæteꝝ ius & impiũ eius penes uos eẽ. Simul
p eniterer domi militiæque q̃maxĩo uſui eẽ. r. p. uos mihi cognatorũ: uos affiniũ loco du/
cerẽ. Si ea feciſſem in ũra aĩcitia exercitũ diuitias munimẽta regni me habituꝝ. Quæ p/

UVA. BHSC. IyR_138_2

cepta pr̃is mei cũ agitarẽ.Iugurtha hõ omnium ſceleratiſſimus:quos terra ſuſtinet: cõtẽpto ueſtro
imperio.Maſiniſſe me nepotem etiam a ſtirpe ſocium atque amicum po.ro.regno: fortuniſque oĩ
bus expulit.atque ego.p.c.quoniã eo miſeriaꝝ erã uenturus:uellẽ potius ob mea :q̃ maioꝝ meorũ
beneficia poſſe me a uobis petere auxilium:ac maxime uellẽ deberi mihi beneficia a.p.r. qbus uti/
nam nõ egerem:ſed ſi ea deſideranda erant uti debetis uterer.Sed quoniã paꝝ tuta per ſeipſa probi
tas ẽ:neque in manu mihi fuit Iugurtha qualis foret.Ad uos confugi.P.C.qbus quod mihi miſer/
rimum ẽ cogor prius oneri q̃ uſui eẽ.Cæteri reges aut bello uicti in amicitiã r̃cepti ſunt a uobis:aut
in ſuis dubiis rebus ſocietatẽ ueſtrã petiuerunt.Sed familia noſtra cum po.ro.bello carthagineñſi in
ſtituit amicitiã:quo tp̃e magis fides eius q̃ fortuna petẽda erat.Quorum ꝓgeniẽ uos.P.C.nolite pa
ti me nepotẽ Maſiniſſæ fruſtra uobis auxilium petere:ſed ad impetrãdum nihil cauſæ habere p̃ter
miſerandã fortunã:q̄ pauloãte ego rex genere:fama atque copiis potẽs nunc deformatus erumnis
inops aliẽas opes expecto:tamẽ erat maieſtatis.P.R.ꝓhibere iniuriam: neque pati cuiuſq̃ regnum
per ſcelus creſcere:Verum ego his finibus eiectus ſum:quos maioribus meis.Po.R.dedit unde pa
ter & auus meus una uobiſcũ expulere ſiphacẽ & carthaginẽſes ur̃a beneficia mihi erepta.P.C.uos
in iniuria mea d ſpecti eſtis:heu miſeꝝ me huccine.Micipſa pr̃ beneficia tua euaſere:ut quẽ tu parẽ
cũ liberis tuis regnique ꝑticipẽ feciſti his potiſſimum ſtirpis tuæ extinctor ſit nunq̃ ne ergo familia
noſtra qeta erit:in ſanguine ſemꝑ ne ferro fuga uerſabit̃:Dum carthaginẽſes incolumes fuer̃: iure
oĩa ſæua patiebamur:hoſtes a latere:uos amici ꝓcul.Spes omnis in armis ſita erat. Poſtq̃ illa peſtis
ex africa eiecta ẽ:læti pacẽ agitabãus qbus qppe qs nullus hoſtis erat niſi forte quẽ uos iuſſiſſetis.Ec
ce autẽ ex improuiſo Iugurtha intolleranda audacia ſcelere atque ſuꝑbia ſeſe efferens fratre meo at
que eodẽ ꝓpinquo ſuo interfecto primũ regnum eius ſceleris ſui p̃dam fecit.Poſt ubi eiſdem dolis
ne qd me cape:nihil minus q̃ uim aut bellum expectãtẽ in imperio ur̃o: ſicut uidetis extorrẽ patria:
domo inopem & cooptum miſeriis efficit:ut ubiuis tutius q̃ in meo regno eẽm:ego ſic exiſtimabã
P.C.uti p̃dicãtẽ audierã patrẽ meũ q diligẽter colerẽt ur̃am aicitiã:eos multũ laborẽ ſuſcipe: cæteꝝ
ex oĩbus maxime tutos eẽ.Quod in familia nr̃a fuit:p̃ſtitit:ut in oĩbus bellis adeẽt uobis nos uti p
ocium tuti ſimus in manu ur̃a ẽ.P.C.pr̃ nos duos filios reliqt:tertium Iugurthã beneficiis ſuis ra/
tus ẽ cõiunctũ fore.alter eoꝝ necatus ẽ.Alterius ipſe & mãus impias uix effugi. Quid agã: aut quo
potiſſimũ infœlix accedã:generis p̃ſidia oĩa extincta ſunt.Pater uti neceſſe erat naturæ cõceſſit: fra/
tri:quẽ minime decuit ꝓpinquus ꝑ ſcelus uitã eripuit:affines:amicos: ꝓpinquos:cæteros meos: ali
um:alia clade opp̃ſſit capti a Iugurtha:ꝑs in crucẽ acti:ꝑs beſtiis abiecti ſunt.Pauci qbus relicta ẽ aĩa
clauſi in tenebris:cum mœror̃ & luctu morte grauiorẽ uitã exigunt.Si oĩa q̃ aut amiſi:aut ex neceſ
ſariis aduerſa facta ſunt incolumia manerẽt: tamẽ ſi qd ex improuiſo mali accidiſſet uos implora/
rẽ.p.c.qbus pro magnitudine imperii ius & iniurias oẽs curæ eẽ decet.Nunc uero exul patria domo
ſolus atque oĩum honeſtaꝝ reꝝ egẽs quo accedã:aut quo appellẽ:Natiões ne an reges:Qui oẽs fa/
miliæ noſtræ ob ueſtrã amicitiã infeſti ſunt:an quoq̃ adire licet:ubi nõ maioꝝ meoꝝ monumẽta
hoſtilia plurima ſint:an quiſquam non miſereri poteſt qui aliquando uobis hoſtis fuit. Poſtre/
mo Maſiniſſa nos inſtituit pa.con.ne quem coleremus:niſi popu.ro.neque ſocietates: neque fœde
ra noua acciperemus: abunde magna præſidia nobis in ueſtra amicitia fore. Si huic imperio for/
tuna mutaretur una occidendum nobis fore: Sed uirtute ac diis uolentibus magni & oppulenti
eſtis:omnia ſecunda & obedientia ſunt. Quo facilius ſociorum iniurias mederi :curareque licet:
Tantum illud uereor: ne quos priuata amicitia Iugurtha parum cognita tranſuerſos agat:quos au
dio ego ſumma ope niti ambire:fatigare uos ſingulos ne quid de abſente Iugurtha incognita cau/
ſa ſtatuatis fingere me uerba & fugam ſimulare: cui licuerit in regno manere: Quod utinam il/
lum :cuius tam impio facinore in has miſerias proiectus ſum : eadem & hæc ſimulantem uide/
am: & aliquando aut apud uos aut deos immortales rerum humanarum cura oriatur ut ille
qui nunc ſceleribus ſuis ferox atque præclarus eſt omnibus malis excruciatus impietatis in pa/
rentem noſtrum fratris mei necis:mearumque miſeriarum graues pœnas reddat.Iam iam ani/
mo meo cariſſime frater quanquam tibi immaturo:& unde minime decuit uita erepta eſt : tamẽ
lætandum magis quam dolendum caſum tuum puto. Non enim regnum : ſed fugam exilium
egeſtatem : & omnes has quæ me præmunt erumnas cum anima ſimul amiſiſti: at ego infœlix
in tanta mala præcipitatus ex patrio regno rerum humanarum ſpectaculum præbeo incer/
tus quid agam. Tuas ne iniurias perſequar ipſe auxilii egens: an regno conſulam: cuius uitæ ne
ciſque poteſtas ex alienis opibus pendet : utinam emori fortunis meis honeſtus exitus eſſet : ne
uiuere contentus uiderer: ſi defeſſus malis iniuriæ conceſſiſſem. Nunc neque uiuere libet neque
mori licet ſine dedecore pa.con.oro uos per liberos atque parentes ueſtros per maieſtatem populi
romani ſubuenite miſero mihi. Et ite obuiam iniuriæ: nolite pati regnum numidiæ quod ue/
ſtrum eſt per ſtelus:per ſanguinem familiæ noſtræ tabeſcere.Poſtquam rex finem loquendi fecit:
legati Iugurthæ largitione magis quam cauſa freti. paucis reſpondent Hienſalem ob ſæuitiam

UVA. BHSC. IyR_138_2

ſuam a numidis interfectum Adherbalem ultra bellum inferentem:poſtquam ſuperatus ſit.que/
ri ꝙ iniuriã facere neqſſet:Iugurthã ab ſenatu petere ne ſe aliũ putarent ac numantiæ cognitus eẽt.
Neu uerba inimici ãte facta ſua ponerẽt:deinde utrique ex curia egrediunt̃: ſenatus ſtati cõſulitur
fautores legatoꝝ:ꝑterea ſenatus magna ps gratia deprauata Adherbalis dicta contẽnere:Iugurthæ
uirtutẽ extollere laudibus gratia:uoce. Denique omnibus modis ꝓ alieo ſcelere :& flagitio ſua qſi
ꝓ gloria nitebãt̃.At cõtra pauci qbus bonũ& æquũ diuitiis carius erat:ſubueniẽdũ adherbali & hi
enſalis mortẽ eẽ ſeuere uindicãda cẽſebant.Sed ex oĩbus maxime Emilius ſcaurus hõ nobilis impi
ger factioſus auidus potẽtiæ:honoris:diuitiaꝝ.Cæteꝝ callide uitia ſua occultãs:is poſtq̃ uidit regis
largitionẽ famoſam impudentẽque:ueritus qđ in tali re fieri ſolet:ne polluta licẽtia inuidiã accede
ret:aĩum a cõſueta libidine cõtinuit.Vicit tãtu in ſenatu ps illã q̃ uero ꝑciũ aut grãm ãteferebat:de/
cretũ fit uti decẽ legati regnũ qđ micipſa obtinuerat inter Iugurthã & Adherbalẽ diuiderẽt.Cuius
legatõis princeps fuit.L.Opimius hõ clarus & tũ in ſenatu potẽs q cõſulibus.C.Graccho & M.Ful
uio Flacco interfectis acerrime uictoriã nobilitatis in plæbẽ exercuerat:eũ Iugurtha tãetſi Rome ĩ
amicis habuerat tamẽ accuratiſſime recepit.Dãdo & pollicẽdo multa ꝑfecit uti famæ fidei.poſtre/
mo oĩbus ſuis rebus cõmodum regis anteferret.Reliquos legatos eadẽ uia aggreſſus ẽ: plæroſque
capit:paucis carior fides q̃ pecunia fuit in diuiſiõe regni:q ps numidiæ mauritaniã attingit agro ui/
riſq̃ opulẽtior Iugurthæ tradit̃:illã alterã ſpecie: q̃ uſu potiorẽ q̃ portuoſior & ædificiis magis exor
nata erat Adherbal poſſedit.Res poſtulare uidet̃ africæ ſitũ paucis exponere:& eas gẽtes cum qbus
nobis bellũ aut amicitia fuit attingere.Sed q loca & natiões ob calorẽ aut aſꝑitatẽ inter ſolitudines
minus frequẽtata ſunt.De his haud facile comptũ narrauerim.Cætera q̃ pauciſſimis abſoluam.

i N diuiſiõe orbis terræ plærique in tertia ꝑte africã poſuere.Pauci tantũmõ Aſiã & Europã
cẽ:ſed africã in europa.Ea fines habet ab occidẽte fretũ nr̃i maris & oceani ab ortu ſolis de
cliuẽ latitudinẽ.Quẽ locũ Cathabathon incolæ appellant mare ſæuũ importuoſum. Ager
frugũ fertilis bonus pecoꝝ:arboribus infœcũdus cælo terraque penuria aquaꝝ genus hoĩum ſalu
bri corꝑe uelox:patiẽs laboꝝ plæroſque ſenectus diſſoluit:niſi q ferro aut beſtiis interiere.nã mor/
bus haud ſæpe quenq̃ ſuꝑat:ad hoc malefici generis pluria aĩalia:ſed q mortales in initio Africã ha
buerint qque poſtea acceſſerint:aut quomõ inter ſe mixti ſunt:q̃q̃ ab ea fama:q̃ plæroſque obtinet
diuerſum ẽ:tamẽ ut ex libris punicis q regis Hienſalis dicebant̃:interꝑtatũ ẽ nobis:utique rem ſeſe
hr̃e cultores eius terræ putãt q̃ pauciſſimis dicã.Cæteꝝ fides eius rei penes auctores erit. Africã in
initio habuere getuli & libies aſperi incultique:qs cibus erat caro ferina atque humi pabulũ uti pe/
coribus.Hi neque moribus:neque lege aut impio cuiuſq̃ regebant̃:uagi palantes q̃ nox coegerat ſe
des habebãt.Sed poſtq̃ in hiſpania Hercules ſicut afri putãt interiit:exercitus eius cõpoſitus ex ua/
riis gẽtibus amiſſo duce:ac paſſim multis ſibi qſque impium petẽtibus breui dilabit̃ ex eo nume/
ro medi:perſæ & armenii nauibus in africã tranſuecti ꝓximos nr̃o mari locos occupauere. Sed ꝑ/
ſæ intra occeanũ magis.Hique alueos nauiũ iuerſos ꝓ tuguriis habuer̃.Quia neque materia ligno
rũ in agris:neque ab hiſpãis emẽdi aut mutãdi copia erat mare magnũ & ignara lingua cõmertia ꝓ
hibebant.Hi ꝑſæ paulatim ꝑ cõnubia getulos ſe cõmiſcuere:& qa ſæpe tẽtãtes agros alia deinde lo/
ca petiuerãt:ſemetipſos numidas appellauer̃:cæteꝝ adhuc ædificia numidaꝝ agreſtiũ :q̃ mappalia
illi uocãt ob lõga in curuis lateribus tecta q̃ſi carinæ nauiũ ſunt.Medi ãt & armenii acceſſere libies:
nã hi ꝓpius mare africũ agitabãt:getuli magis erãt ſub ſole haud lõge ab ardoribus : hique mature
oppida habuere:nã freto diuiſi ab hiſpania mature res inter ſe inſtituerãt.Nomẽ eaꝝ paulatim libi
es corrupere:barbara lingua mauros ꝓ medis appellãtes.Sed res ꝑſaꝝ breui adoleuit:ac poſtea Nu
midæ nomine ꝓꝑ multitudinẽ a parẽtibus digreſſi poſſidere ea loca :q̃ ꝓxime carthaginẽ numidia
appellat̃.Deinde utrique alteris fieri:finitimos armis:aut metu ſub impium ſuũ coegere nomen:
gloriãque ſibi addidere magis hi q ad noſtrũ mare ꝓceſſerant:qa libies quã getuli minus bellicoſi.
Deinde africæ ps inferior plæraque a numidis poſſeſſa ẽ:uicti oẽs in gentẽ:nomẽque impantium
cõceſſere:poſtea phœnices alii multitudĩs domi minuẽdæ gratia:ps impii cupidine ſollicita plæbe
& alii nouarum rerum auidi:hipponẽ adrimentum leptim:aliaſque urbes in ora maritima condi
dere:hæque breui multum auctæ:pars originibus ſuis præſidio alii decori fuere:nam de Carthagi
gine ſilere melius puto quam parum dicere:quoniam aliunde properare tempus monet. Igitur
ad Cathabathmon.qui locus Aegyptum ab Aphrica diuidit ſecundo mari prima cirenæ eſt colo
nia thereon:ac deinceps duæ ſyrtes inter eas leptis: deinde philenon aræ:quem locum Aegyptum
uerſus finem imperii habuere carthaginenſes:poſt aliæ punicæ urbes:cætera loca uſque ad mauri/
taniam numidæ tenent:proxime uero hiſpaniã mauri ſunt: ſuper numidiam getulos accepimus
partim in tiguriis alios incultius uagos agitare. Poſt eos uero æthiopes eſſe: deinde loca exuſta ſo
lis ardoribus. Igitur in bello iugurthino plæraque ex punicis oppida :& fines carthaginenſium :
quos nouiſſime habuerant populus ro.per magiſtratus adminiſtrabat: Getulorum magna pars

UVA. BHSC. IyR_138_2

& numidiæ uſque ad flumē muluchā ſub Iugurtha erant. Mauris oībus rex Bochus imꝑitabat p̄/
ter nomē ꝑ cætera ignarus populo romāo. Itēque nobis neque in bello neque in pace antea cognitus
erat. De africa & eius incolis ad neceſſitudinē rei ſatis dictū ē. Poſtq̄ diuiſo regno legati africa diſceſ
ſere: & Iugurtha cōtra timorē aī p̄mia ſceleris adeptū ſeſe uidet certum eē ratus ꝙ ex amicis apd̄ nu
mantiā accepat: oīa Romæ uenalia eē: ſimul & eoꝝ pollicitatiōibus accēſus: quos pauloāte mune/
ribus expleuerat in regnū Adherbalis aīum intēdit: ipſe acer bellicoſus. At is quē petebat quietus im/
bellis placido ingēio opportunus iniuriæ metuēs magis q̄ metuendus: igiť ex improuiſo fines eius
cū magna manu inuadit multos mortales cū pecore atque alia p̄da capit: ædificia incēdit. plæraque
loca hoſtiliter cū eqtatu accedit. Deinde cū omni multitudine in regnū ſuū cōuertit exiſtimans Ad
herbalē dolore ꝑmotū: iniurias ſuas māu uindicatuꝝ: cāque rē belli cām fore. At ille ꝙ neque ſe pa
rē armis exiſtimabat & aīcitia. p. r. magis q̄ numidis fretus erat: legatus ad Iugurthā q̄ſtum de iniu/
riis miſit: q tāetſi cōtumelioſa dicta retulerāt prius pati omnia tamē decreuit: q̄ bellu ſumere: qa tē/
tatū ante ſecus ceſſerat: Neque eo magis cupido Iugurthæ minueť. Quippe q totū eius regnū aīo iā
inuaſerat: itaque nō uti ante cū p̄datoria manu: ſed magno exercitu cōpato bellū gerere cœpit: &
apte totius regni numidiæ imꝑium petere. Cæteꝝ q̄ ꝑgebat. urbes agros uaſtare: prædas agere: ſuis
animū: hoſtibus terrorē augere. Adherbal ubi intelligit eo ꝓceſſum uti regnū aut relinquēdū: aut
retinēdum armis eēt: neceſſario copias parat: & Iugurthæ obuius ꝓcedit: interim haud lōge a ma/
ri ꝓpe cirthā oppidū utriuſque exercitus cōſedit: & qa diei extremū erat p̄liu nō eſt incœptu: ſed ubi
plærunque noctis ꝓceſſit: obſcuro eēt tum lumine milites iugurthini ſigno dato caſtra hoſtium in
uadunt ſemiſomnos ꝑtim: alios ſumentes arma fugāt: funduntque. Adherbal cum paucis eqtibus
cirthā ꝓfugit: & ni multitudo togatoꝝ fuiſſet q̄ numidas inſequētes a mœnibus ꝓhibuit: uno die
inter duos reges cœptum atque patratū bellum foret: Iugurtha oppidum circunſedit: uineis turri/
buſque & machinis omnium generꝝ expugnare aggredit: maxime feſtinans tēpus legatoꝝ anteca/
pere: quos ante p̄lium factum ab Adherbale Romā miſſos audierat. Sed poſtq̄ ſenatus dē bello eo/
rum accepit tres adoleſcētes: in africam legantur: qui ambos reges adeant: Senatus: populique Ro/
mani uerbis nunciēt uelle & cēſere eos ab armis diſcedere: ita ſeque illiſque dignum eē legati in afri
cam maturantes ueniunt eoque magis ꝙ Romæ dum ꝓficiſci parāt de p̄lio pacto & de oppugnati
one cirthæ audiebať: ſed rumor demens erat: quoꝝ Iugurtha accepta oratiōe reſpōdit ſibi: neque
quicq̄ maius: neque carius eē auctoritate ſenatus ab adoleſcētia ita ſe enixū: ut ab optimo quoque
ꝓbareť uirtute: nō malitia. P. Scipiōi ſummo uiro placuiſſe. Ob eaſdē artes a micipſa: non penuria
liberoꝝ in regnū adoptatū eſſe. Cæteꝝ ꝙ plura bene atque ſtrenue feciſſet eo aīum ſuū iniuriā mi/
nus tolerař. Adherbalē dolis uitæ ſuæ inſidiatū ꝙ ubi cōperiſſet ſceleri obuiā iſſe populū ro. neque
recte ꝑ bono factuꝝ: ſi ab iuregētiū ſeſe ꝓhibuerit: poſtrēo de oībus rebus legatos romā breui tp̄e
ſe eē miſſuꝝ: ita utrinque digrediunť. Adherbalis nō fuit appellādi copia Iugurtha ubi eos africa di
ſceſſiſſe ratus ē: neque loci ꝑp naturā cirthā armis expugnare pōt. Vallo atque foſſa mœnia circun/
dat: turres extruit: eaſque p̄ſidiis firmat. p̄tera die noctuque: aut ꝑ uim: aut dolis tētare defēſoribus
mœniū p̄mia mō: mō formidinē oſtētare ſuos: hortādo ad uirtutē erigere: ꝓrſus intētus cuncta pa
rare. Adherbal ubi intelligit oēs fortunas ſuas in extrēo ſitas hoſtē infeſtū auxilii ſpē nullā penuria
reꝝ neceſſariaꝝ bellū trahi nō poſſe ex his q una Cirthā ꝓfugerāt duos maxīe impigros delegit: eis
multa pollicēdo ac miſerādo caſū ſuū cōfirmat: uti ꝑ hoſtiū munitōes noctu ad ꝓximū mař: deīde
Romā ꝑgerent. numidæ paucis diebus iuſſa efficiunt. Litteræ Adherbalis in ſenatu recitatæ: quaꝝ
ſententia hæc fuit.

n On mea culpa ſæpe ad uos oratum mitto. p. c. Sed Iugurthæ uis ſubegit: quem tanta libi/
do extinguendi me inuaſit: ut neque uos neque deos immortales in animo habeat: ſangui
nem meum quam omnia malit. Itaque quintum iam menſem ſocius & amicus popu. ro/
mani armis obſeſſus teneor: neque micipſæ patris mei beneficia: neque ueſtra decreta auxiliantur:
ferro an fame acrius urgeat incertus ſum: plura de Iugurtha ſcribere dehortatur me fortuna mea:
etiam ante expertus ſum: parum fidei miſeris eſſe: niſi tamen intelligo illum ſupra quam ego ſum
petere: neqne ſimul amicitiam noſtram & regnum meum ſperare utrum grauius exiſtimet nemi
ni occultum eſt. Nam in initio occidit Hienſam fratrem meum. Deinde patrio regno me expulit:
Quæ ſane fuerint noſtræ iniuriæ nihil ad uos. Verum nunc regnum ueſtrum armis tenet. Me
quem uos imperatorem numidis impoſuiſtis clauſum obſidet. Legatorum uerba quanti fecerit
pericula mea declarant. Quod reliquum niſi uis ueſtra: qua moueri poſſit: nam ego quidē uellem:
& hæc quæ ſcribo: & illa quæ antea in ſenatu queſtus ſum uana forent: potius quam miſeria mea
fidem uobis faceret. Sed quoniam eo natus ſum: ut Iugurthæ ſceleꝝ oſtentui eēm iā nō morte: ne
que erumna: ſed tātummō inimici imꝑium & cruciatus corꝑis dep̄cor: regno numidiæ qd̄ ueſtꝝ
ē uti libet cōſulite: me d̄ māibus eripite impiis ꝑ maieſtatē impii: ꝑ amicitiæ fidē rogo: ſi ulla apud
uos mēoria remāet aui mei maſiniſſæ. His lr̄is recitatis: fuere qui africam exercitum mittendum

UVA. BHSC. IyR_138_2

cenſerent q̃primũ Adherbali ſubueniẽdũ de Iugurtha interim uti cõſuleret̃:quoniã non paruiſſet
legatis,ſed ab iiſdẽ eius fautoribus regis ſumma ope enixũ eſt:ne tale decretũ fieret ita bonũ publi/
cũ.ut in plæriſque negociis ſolet fieri priuata gr̃a deuictũ:legant̃ tamẽ in africã maiores natu nobi/
biles ãplis honoribus uſi:in q̃bus fuit.M.Aemilius ſcaurus:de quo ſupra mẽorauimus: cõſularis:
& tũ in ſenatu princeps:hi ꝙ Iugurthæ inuidia res erat ſimul & a numidis obſecrari triduo nauẽ
aſcender̃:deinde breui utica pulſi.lr̃as ad Iugurthã mittunt:q̃ociſſime ad ꝓuinciã accedat ſeſe ad eũ
ab ſenatu miſſos.Ille ubi accepit hoĩes claros:quoꝝ auctoritatẽ Romæ pollere audierat cõtra incæ
ptum ſuũ ueniſſe:primo cõmotus metu atque libidine diuerſus agitabat̃.Timeabt iã ſenatus niſi
paruiſſet legatus.Porro aĩus cupidine cæcus ad incœptũ ſcelus rapiebat̃.Vicit tamẽ auido ingenio
prauũ cõſ liũ:igit̃ exercitu circũdato ſumma ui in cirthã irrumpe nitit̃:maxĩe ſperãs deducta ma/
nũ hoſtiũ aut ui:aut dolis ſeſe caſũ uictoriæ inuẽtuꝝ:qđ ubi ſecus ꝓcedit:neque qđ intẽderat effice
re põt:ut prius q̃ legatos cõuenirent Adherbalis potiret:ne ãplius morando ſcauꝝ quẽ plurimum
metuebat incẽderet:cũ paucis eq̃tibus in ꝓuinciã uẽit.Ac tãetſi ſenatus uerbis graues minæ nũcia/
bant̃:ꝙ ab oppugnatiõe nõ deſiſteret:multa tamẽ orõne cõſumpta legati fruſtra diſceſſer̃:ea poſtq̃
cirthæ audita ſunt:italici quoꝝ uirtute defenſabant̃ mœnia cõfiſi deditiõe facta ꝓpter magnitudi
nem po.ro.inuiolatos ſeſe fore Adherbali ſuadẽt uti ſeque & oppidũ Ingurthæ tradat tãtum ab eo
pacificat̃ uitã de cæteris ſenatui curæ fore.At ille tãetſi oĩa potiora fide Iugurthæ rebat̃ tamen: q̃a
penes eoſdẽ:ſi aduerſaret̃ cogendi p̃tãs erat:ita uti conſuluerant italici deditionem facit.

i Vgurtha in primis Adherbalẽ excruciatũ necat:deinde oẽs puberes:numidas atque nego/
ciatores ꝓmiſcue uti q̃ſque armatus obuius fuerat interfecit.Quod poſtq̃ cognitũ eſt Ro
mæ & res in ſenatu agitari cœpit idẽ ipſi miſtri regis interpellãdo:ac ſæpe gr̃a interdũ iurgi
is trahẽdo tp̃s:atrocitatẽ facti leniebãt.Ac ni.C.Meuius tri.pl.deſignatus uir acer & infeſtus poten/
tiæ nobilitatis populũ ro.edocuiſſet id agi ut ꝑ paucos factioſos ſcelus Iugurthæ cõdonaret̃ ꝑfecto
oĩs inuidia ꝓlatãdis cõſultatiõibus dilapſa foret.Tãta uis pecuniæ atque gr̃æ regis erat:ſed ubi ſena
tus delicti cõſcĩa populũ timet:lege ſempronia ꝓuinciæ futuris cõſulibus numidia atque italia de/
cretæ ſunt:cõſuleſque declarati ſunt.P.Scipio naſica.L.Beſtia Calphurnius numidia Calphurnio:
ſcipiõi italia obuẽit:deinde exercitus q̃ in africã portaret̃:ſcribit̃:ſtipẽdiũ:aliaque q̃ bello uſui forẽt
decernunt̃.At Iugurtha cõtra ſpem nuncio accepto:q̃ppe cui romæ oĩa uenũ ire in aĩo hæſerat: fili
um & cũ eo duos familiares ad ſenatũ legatũ mittit.Hiſque uti illis quos Hienſale interfecto miſe
rat p̃cepit ut mortales oẽs pecunia aggrediant̃.q poſtq̃ romã aduẽtabãt ſenatus a beſtia cõſultus eſt
placet ne legatos Iugurthæ r̃cipi mœnibus.Hique decreuere niſi regnũ ip̃mque deditũ uẽiſſent uti
diebus ꝓximis decẽ italia decederẽt:cõſul numidis ex ſenatus decreto nũciari iubet:ita ĩterfectis re
bus illi demũ diſcedunt:interĩ calphurnius parato exercitu legit ſibi hoĩes nobiles factioſos: quoꝝ
auctoritate q̃ deliq̃ſſet munita fore ſperabat:in quibus fuit ſcaurus:cuius đ natura & habitu ſupra
mẽorauimus.nã ĩ cõſule noſtro multæ bõæque artes aĩ & corꝑis erãt:q̃s oĩs auaritia p̃pediebat pa
tiens laboris:acri ingẽio:ſatis ꝓuidẽs:belli haud ignarus:firmiſſimus cõtra ꝑicula & inſidias:ſed le/
giones ꝑ Italiã atque inde ſiciliã:porro ex ſicilia in africã trãſuectæ ſunt.Igit̃ Calphurnius initio pa/
ratis cõmeatibus acriter numidiã ĩgreſſus ẽ:multoſque mortales & urbes aliquot pugnãdo cœpit
Sed ubi Iugurtha pecũia ꝑ legatos tẽtare:bellique qđ admiſtrabat aſꝑitatẽ oſtẽder̃ cœpit aĩus æger
auaricia facile cõuerſus ẽ:cæteꝝ ſocius & miſter oĩum cõſilioꝝ aſſumit̃ ſcaurus q tãetſi a principio
plæriſque ex factiõe eius corruptis acerrĩe regẽ ĩpugnauerat:tamẽ magnitudine pecũiæ a bono ho
neſto in ꝑuũ abſtractus ẽ.Sed Iugurtha primo tãtũmõ belli morã redimebat exiſtimãs ſe interim
aliq̃d Romæ p̃cio aut gr̃a effectuꝝ:poſtea uero q̃ ꝑticipẽ negocii ſcauꝝ accepat in maximã ſpem ad
ductus recupandæ pacis ſtatuit cũ eis de omnibus pactiõibus præſens agere:cæteꝝ interea fidei cã
mittit̃ a cõſule ſextus quæſtor in oppidũ Iugurthæ uaccã cuius rei ſpẽs erat acceptio frumẽti quod
Calphurnius palã legatis impauerat:quoniã deditiõis mora induciæ agitabant̃:igit̃ rex uti cõſtitu
e at in caſtra uẽit ad pauca p̃ſenti cõſilio locutus de inuidia ſui facti:atque uti in deditionẽ accipet̃:
reliqua cũ Beſtia & ſcauro ſecreta trãſegit.Deinde poſtero die Perſaritiã legẽ ſentẽtiis exq̃ſitis in de/
ditionẽ accipit̃:ſed uti ꝑ cõſilio impatũ erat elephãti.xxx.pecus atque eq̃ multi cũ nõ paruo argẽti
põdere quæſtori tradunt̃:Calphurnius Romã ad magiſtratus rogãdos ꝓficiſcit̃ interea in Numi/
dia & in exercitu noſtro pax agitabat̃.Poſtq̃ autẽ res in africa geſtas modo quoque actæ forent: fa/
ma diuulgauit:Romæ ꝑ oẽs locos & cõuẽtus de facto cõſulis agitari apud plebẽ magna inuidia or
ta ẽ:patres ſollicitati erãt:ꝓbarẽt ne tãtũ flagitiũ an decretum cõſulis ſubuerterẽt paꝝ cõſtabat. Ac
maxime eos potentia Scauri ꝙ is auctor & ſocius Beſtiæ ferebat̃:a uero bono impediebat. At.C.
Memius:cuius de libertate ingenii:& odio potẽtiæ nobilitatis ſupra diximus:inter dubitationem
& moras ſenatus cõtionibus populum ad uindicandum hortari:monere:ne rẽpu.ne libertatẽ ſuã
deſererent:multa ſuꝑba & crudelia facinora nobilitatis oſtẽder̃:ꝓrſus intẽtus oĩ mõ plæbis aĩum
accẽdebat:ſed quoniã ea tẽpeſtate romæ mẽmii facũdia clara pollẽſque fuit:decere exiſtimaui unã

UVA. BHSC. IyR_138_2

ex tam multis orationibus eius perſcribere. Ac potiſſimum eam dicam:quam in contione poſt re
ditum Beſtiæ huiuſcemodi uerbis diſſeruit.

m Vlta me dehortant̃ a uobis q̃rites:niſi ſtudiũ reipu.oĩa ſuperet opes factiõis ueſtra patiẽtia
ius nullum:ac maxime qđ innocẽtiæ plus ꝑiculi q̃ honoris ẽ:nã illa qdẽ piget dicere his an/
nis q̃ndecim q̃ ludibrio fuiſtis:ſupbiæ paucoꝝ:q̃ fœde quanque multi perierint defenſores
ueſtri:ut uobis aĩus ab ignauia atque ſocordia corruptus ſit:q nec nunc qdẽ obnoxii inimicis exur/
gitis:atque etiã nunc timetis eos q̃bus uos deceret terrori eẽ:ſed q̃q̃ hæc talia ſunt:tamen obuiã ire
factiõis potẽtiæ aĩus ſubigit. Certe ego libertatẽ:q̃ mihi a parẽte meo tradita ẽ experiar. Veꝝ id fru/
ſtra an ob rẽ faciã in ueſtra manu ſitum ẽ q̃rites:neque ego uos hortor qđ ſæpe maiores ueſtri fece/
re uti cõtra iniurias armati eatis:nihil ui:nihil ſeceſſiõe opus ẽ:neceſſe ẽ ſuomet ipſi more ꝓcipites
eant. Occiſo Tyberio Graccho:quẽ regnũ ſibi parare aiebant in plæbẽ romanã graues q̃ſtiões habi
tæ ſunt. Poſt. C. Gracchi &. M. Fuluii cædem:itẽ ueſtri ordis multi mortales in carcere necati ſunt.
Vtriuſque cladis nõ lex:ueꝝ libido eoꝝ finem fecit:ſed ſane fuerit regni repatio plebi ſua iura reſti
tuere q̃cqd ſine ſanguine ciuiũ ulciſci ne qd iure factũ ſit:ſupioribus annis taciti indignabimini æra
rium expilari reges & populos liberos paucis nobilibus uectigal pẽdere penes eoſdẽ & ſummã glo
riam & maxĩas diuitias eẽ:tamẽ hæc talia facinora ĩpune ſuſcepiſſe paꝝ habuere. Itaque poſtrẽo le/
ges maieſtas ueſtra iura diuina & hũana oĩa tradita ſunt hoſtibus:neque eos :q ea fecere pudet :aut
pœnitet:ſed incedunt ꝑ ora ueſtra:magnifice ſacerdotia & cõſulatus ꝑs oſtẽtãtes ſuos triũphos pin
de quaſi honori ea nõ ꝑdæ habeãt ſerui ære parati iniuſta impia dominoꝝ nõ ꝑferunt. Vos q̃rites
in imꝑio nati æquo aĩo ſeruitutẽ tolcratis? At q ſunt hi q rẽpu. occupauere:hoĩes ſceleratiſſimi cru
entis mãibus ĩmani auaritia:nocẽtiſſimi:idẽque ſupbiſſimi:q̃bus fides:decus:pietas:poſtrẽo hone
ſta:atque inhoneſta oĩa q̃ſtui ſunt pars eoꝝ occidiſſe tri. plæ. alii q̃ſtiones iniuſtas plærique cædem
in uos feciſſe ꝓ munimẽto habẽt. Itaque quã q̃ſque peſſime fecit tã maxime tutus ẽ metũ a ſcelere
ſuo ad ignauiã ueſtrã tranſtulere:quos oẽs eadẽ cupe:eadẽ odiſſe:eadẽ metuere in unũ coegit. Sed
hæc inter bonos aĩcitia:inter malos factio ẽ. Quod ſi tã uos libertatis curã hr̃etis q̃ illi ad dñationẽ
accẽſi ſunt: ꝓfecto neque reſpu. ſicuti nunc uaſtaret̃:& beneficia ueſtra penes optimos nõ apud au/
daciſſimos forẽt:maiores ur̃i parãdi iuris & maieſtatis cõſtituẽdæ gr̃a ꝑ ſeceſſionẽ armati:Auenti/
num mõtẽ his occupauere uos ꝓ libertate quã ab illis accepiſtis:nõne ſumma ope nitemini? atque
eo uehemẽtius quo magis dedecus ẽ parata amittere q̃ oĩo nõ parauiſſe. Dicet aliq̃s:qd ergo cenſes
uindicandũ in eos q hoſti ꝓdidere rẽpu. nõ manu neque ui:quod magis uobis feciſſe q̃ illis accidiſ/
ſe indignũ eſt. Veꝝ quæſtiõibus & inditio eius Iugurthæ q ſi deditus ẽ ꝓfecto iuſſis ueſtris obediẽs
erit. Sin ea cõtẽnet.ſ. exiſtimabitis qualis illa pax aut deditio ſit:ex q̃ ad Iugurthã ſcelerũ impunitas
ad paucos potẽtes maxime diuitiæ ad rẽp. dãna atque dedecora ꝑuenerũt:niſi fore nõdũ etiam uos
dominatiõis eoꝝ ſacietas tenet:& illa q̃ hæc tẽpora placẽt magis:cũ regna: ꝓuinciæ:leges:iura iudi/
cia:bella atque paces:poſtrẽo diuina & hũana omnia penes paucos erãt. Vos autẽ:hoc ẽ. P. R. inuicti
ab hoſtibus imꝑatores omniũ gẽtiũ ſatis habebatis animã retinere. Nã ſeruitutẽ q̃dem q̃s ueſtrũ re
cuſare audebat? At ego tãetſi uiꝝ flagitioſum exiſtimo impune iniuriã accepiſſe:tamẽ uos homini
bus ſceleratiſſimis ignoſcere:quoniã ciues ſunt æquo animo paterer:niſi miſericordia ur̃a in ꝑnici
em caſura eẽt. Nã & illi q̃tũ ĩopportunitatis habẽt: paꝝ ẽ impune male feciſſe:niſi deinde faciundi
licẽtia eripiat̃:& uobis æterna ſolitudo remãebit: cum intelligetis aut ſeruiẽdũ eẽ:aut ꝑ mãus liber
tatẽ retinẽdã nã fidei qdẽ aut cõcordiæ q̃ ſpes ẽ? dominari illi uolũt uos liberi eẽ: facere illi iniurias
uos ꝓhibeř. poſtrẽo ſociis ur̃is ueluti hoſtibus ꝓ ſociis utunt̃. Põt ne in tã diuerſis mẽtibus pax aut
amicitia eẽ? Quare moneo:hortorque uos ne tãtũ ſcelus ĩpunitũ omittatis:nõ peculatus ærarii fa/
ctus ẽ:neque ꝑ uim ſociis ereptæ pecuniæ:q̃ q̃q̃ grauia ſint:tamẽ ꝓ cõſuetudine iã ꝓ nihilo habent̃:
hoſti acerrimo ꝓdita ſenatus auctoritas: ꝓditũ imperiũ ueſtrũ ẽ domi militiæque. P. R. uenalis fu/
it:q̃ niſi quæſita erũt:niſi uindicatũ in noxios:qd erit reliquũ niſi illis q ea feceř obediẽtes uiuamus
nã impune qđ libet facere. id eſt regẽ eẽ:neque ego uos q̃rites hortor:ut malitis ciues ueſtros ꝑperã
q̃ recte feciſſe:ſed ne ignoſcẽdo malis bonos ꝑditũ eatis. Ad hæc in repu. multo præſtat beneficii q̃
maleficii immẽores eẽ:bonus tãtũmõ ſegnior fit ubi negligas:at malus improbior fit ad hoc ſi in/
iuriæ non ſint:haud ſæpe auxilii ægeas.

h æc atque alia huiuſcemodi ſæpe in dicẽdo Memius po. R. ꝑſuadet:ut. L. Caſſius q̃ tum præ
tor erat:ad Iugurthã mitteret̃:eũque interpoſita fide publica Romã duceret : quo facilius
inditio regis ſcauri & reliquoꝝ quos pecuniæ captæ arceſſebãt delicta pateſierẽt. Dum hæc
Romæ gerunt̃:q in numidia relicti a Beſtia exercitui ꝑerãt:ſecuti morẽ imꝑatoris ſui plurima &
flagitioſiſſima facinora facere:fuere q auro corrupti elephãtes Iugurthæ traderẽt. Alii ꝑfugas uẽde/
re: pars ex pacatis prædas agere. Tãta uis auaritiæ aĩos eoꝝ ueluti tabes inuaſerat. At Caſſius præ/
tor perlata rogatiõe po. ro. a. C. Memio ac perculſa oĩ nobilitate timore ad Iugurtham proficiſcit̃: ei
que timido & ex conſcientia diffidẽti rebus ſuis perſuadet: quo populo ro. ſe dediſſet neu uim quã

UVA. BHSC. IyR_138_2

miſericordiã experiri mallet:priuatim p̃terea fidẽ ſuã interponit:quã ille nõ minoris p̃cii: q̃ fidem
publicã ducebat. Talis ea tẽpeſtate fama de Caſſio erat. Igiť Iugurtha cõtra decus regium q̃maxime
miſerabili cultu cum Caſſio Romã uenit. At tãetſi in ipſo magna uis aĩ erat cõfirmatus ab oĩbus:
quoꝝ potẽtia aut ſcelere cuncta ea geſſerat:q̃ ſupra diximus. C. tamẽ Bebium tribunũ plæbis ma/
gna mercede parat. Cuius impudẽtia cõtra ius & oẽs iniurias fore. At. C. Memius aduocata contio
ne:q̃q̃ regi infeſta plæbs erat:& ps in uincula duci iubebat:pars interfici:niſi ſocios ſceleris ſui aperi
ret:more maioꝝ de hoſte ſuppliciũ ſumi dicebat:dignitati magis q̃ iræ cõſulẽs:ſedar̃ motus & ani
mos eoꝝ mollire. poſtremo cõfirmare fidẽ publicã p ſe inuiolatã fore. Poſt ubi ſilentium cœpit fie
ri in populo: ꝓducto Iugurtha. C. M. uerba fecit: Romæ numidiæque facinora eius mẽorat: ſcele/
ra in patrẽ: fratreſque oſtẽdit: q̃bus iuuãtibus q̃buſque miniſtris ea egerit: q̃q̃ intelligat. Po. ro. tamẽ
diciť ſe uelle mãifeſte magis ex illo habere: ſi uera apiret in fide: & in clæmẽtia po. ro. magnã ſpem
illi ſitã. Sin reticeat nõ ſociis ſaluti: ſed ſe ſuaſque fore res corrupturũ. Deinde ubi Memius dicendi
finẽ facit: & Iugurtha reſpondere iuſſus ẽ. C. Bebius tri. pl. quem pecunia corruptũ ſupra diximus
Iugurthã regẽ tacere iubet: ac tãetſi multitudo q̃ in cõtione aderat: uehemẽter accẽſa terrebat eum
cũ clamore: uultu ſæpe impetu atque aliis oĩbus q̃ ira fieri amat uicit tamẽ impudẽtia Bebii. Ita po
pulus ludibrio habitus ex cõtiõe diſceſſit. Iugurthæ Beſtiæque & cæteris quos illa q̃ſtio exagitabat
aĩ augeſcũt. Ea erat tẽpeſtate Romæ numida q̃dã noĩe maſiua guluſſæ filius maſiniſſæ nepos: q̃ q̃a
in diſſenſiõe regũ Iugurthæ aduerſus fuerat dedita Cirtha & Adherbale interfecto ꝓfugus ex afri/
ca abierat: huic albinus ſpurius q̃ ꝓximo anno poſt Beſtiã cũ Quintio Munitio ruffo cõſolatũ gere
bat: ꝑſuadet: quoniã ex ſtirpe maſiniſſæ ſcit Iugurthã ob ſcelera inuidia cũ metu urgeat: regnũ Nu/
midiæ ab ſenatu ut petat. Auidus cõſul belli gerũdi mouere q̃ ſeneſcere oĩa malebat. Ipſi numidia ꝓ
uincia: macedonia munitio euẽit: q̃ poſtq̃ maſiua agitare cœpit: neque Iugurthæ in aĩcis ſatis p̃ſidii
eẽ: q̃a eoꝝ alia cõſcĩa: aliũ mala fama & tior impediebat bomilcari ꝓximo ſibi & maxĩo fido impat
p̃cio ſicuti multa cõfecerat ut inſidiatores maſiue p̃paret: ac maxĩe occulte: ſin id paꝝ ꝓcedat quo/
uis mõ numidã interficiat. Bomilcar mature regis exequiť mãdata & p hoĩes talis negocii artifices
itinera: egreſſuſque eius: poſtrẽo loca atque tẽpora cũcta explorat. Ac deinde ubi res poſtulabat: inſi
dias tẽdit. Igiť unus ex eo nũero q̃ ad cædẽ parati erãt paulo incõſultius maſiuã aggrediť illũque ob
trũcat. Sed ipſe dep̃hẽſus multis hortãtibus: & imprimis Albino cõſule indiciũ ꝓfiteť. Fit reus ma
gis ex æquo & bono q̃ ex iuregẽtiũ bomilcar comes: q̃ Romã fide publica uenerat. At Iugurtha ma
nifeſtus tãti ſceleris nõ prius omiſit cõtra ueꝝ niti: q̃ aĩaduertit ſup gratiã atque pecuniã ſuã ĩuidiã
facti ſui eẽ. Igiť q̃q̃ ex aĩcis in priori pactiõe q̃nq̃ginta uades dederat: regno magis q̃ uadibus cõſulẽs
clã dimittit in numidiã bomilcarẽ: ueritus ne reliquos populares metus ĩuaderet parẽdi ſibi: ſi de
illo ſuppliciũ ſumptũ foret: & ipſe paucis diebus eodẽ ꝓfectus ẽ: iuſſus a ſenatu ab Italia diſcedere.
Sed poſtquã Roma egreſſus eſt: fertur eo ſæpe tacitus reſpiciens: poſtremo dixiſſe urbem uenalẽ:
& mature perituram ſi emptorem inuenerit.

Nterim Albinus renouato bello cõmeatũ ſtipẽdiũ: aliaque q̃ militibus uſui forẽt: maturat
i in africã portare: ac ſtatĩ ipſe ꝓfectus ẽ uti ante comitia: q̃d tp̃s aut lõge aberat: armis aut de
ditione: aut quouis mõ bellũ conficeret. At cõtra Iugurtha trahere oĩa & alias: deinde alias
cãs more facere polliceri deditionẽ: ac deinde metũ ſimulare: cedere inſtãti: & paulopoſt ne
ſui diffiderẽt inſtare: ita belli mõ: mõ pacis mora cõſulẽ ludificare: ac fuere q̃ tũ albinũ haud ignarũ
cõſilii regis exiſtĩarent. Neque ex tãta ꝓperãtia tã facile tractũ bellũ ſocordia magis q̃ dolo crederẽt
Sed poſtq̃ dilapſo tp̃e comitioꝝ dies aduẽtabat albinus aulo fratre relicto in caſtris pro p̃tore Ro/
ma diſceſſit. Ea tẽpeſtate Romæ ſeditiõibus tribunitiis atrociter reſpublica agitabať. P. Lucilius &
Lucinius annius tribuni plæbis cõtinuare magiſtratũ reſiſtẽtibus collegis nitebanť. Quæ diſceſſio
totius ãni comitia impediebat. Ea mora in ſpem adductus aulus: quẽ p̃torẽ in caſtris relictũ ſupra
diximus: aut cõficiẽdi belli cã: aut ť rore exercitus ab rege pecũiæ capiũdæ: milites mẽſe ianuario ex
hibernaculis ĩ expeditionẽ euocat. Magniſq̃ itieribꝫ hyeme aſpa ꝑuẽit ad oppidũ ſubthul ubi regis
theſauri erant: q̃d q̃q̃ ſæuitia tp̃is & opportunitate loci neque capi: neque obſideri poterat: nã circũ
muꝝ ſitũ in p̃rupi mõtis extrẽo margine planities limoſa hyemalis aq̃s paludẽ fecerat: tamẽ aut ſi
mulãdi gratia: quo regi formidinẽ adderet: aut cæcus cupidine ob theſauros oppidi potiundi uine
as agere: aggerẽ iacere: aliaque q̃ incœpto uſui forẽt p̃parare. At Iugurtha cognita uanitate atque im
peritia legati ſubdole eius augere demẽtiã miſſitare ſupplicãtes legatos. Ipſe q̃ſi uitabundus p ſaltu
oſa loca & tramites exercitũ ductare. Deinde aulũ ſpe pactiõis perpulit: uti relicto ſubthule in abdi
tas regiões ſeſe ueluti cedẽtẽ inſeq̃reť. Ita delicta occultiora fuere interea p hoĩes callidos die noctu
que exercitũ tẽtabãt cẽturiões: duceſque turmaꝝ ꝑtim uti trãſfugerẽt ad ſe corrũpere: alii ſigno da
to locũ uti desererẽt: q̃ poſtq̃ ex ſentẽtia inſtruit intẽpeſta nocte de ĩprouiſo cũ multitudine numi
darũ auli caſtra circũuẽit. Milites romãi tumultu ꝑculſi inſolito arma cape: alii ſeſe abdere ꝑs terri/
tos cõfirmare. Trepidare oĩbus locis uis magna hoſtiũ: cælũ obſcurũ nubibus: atque nocte ꝑiculũ

UVA. BHSC. IyR_138_2

anceps. Poſtréo ſugere an maneꝛ tutius foret incerto erat ſed ex eo numero quos paulo āte corrup
tos diximus: cohors una liguꝝ cū duabus turmis trachū & paucis ex gregariis militibus trāſiere ad
regē: & cēturio primipili tertiæ legiōis ꝑ munitionē quā uti defēderet accepat: locū hoſtibus intro
eundi dedit. Eaque numidæ cūcti irrupere. Noſtri fuga fœda plærique abiectis armis ꝓximū collē
occupauer̄: nox atque p̄da caſtroꝝ hoſtes quominus uictoria uterenꝛ remorata ſūt. Deinde Iugur
tha poſtero die cū aulo in colloq̄o uerba fecit tametſi ipſū cū exercitu fame & ferro clauſū tenet.: ta
mē ſe dicēs humanaꝝ reꝝ memorē ſi ſecū faceret fœdus: pacē incolumes oēs ſub iugū miſſuꝝ: p̄te
rea uti diebus decē a numidia decederēt. Quæ q̄q̄ grauia & flagitii plēa erāt: tamē q̄a mortis metu
mutabanꝛ: ſicuti regi libuerat pax euenit. Sed ubi ea Romæ comꝑta ſunt: metus atque mœror ci
uitatē inuaſere pars dolere ꝓ gloria imꝑii: pars inſolita bellicaꝝ reꝝ timere libertati. Aulo oēs in/
feſti: ac maxīe q bello ſæpe p̄clari fuerāt: quod armatus cū dedecore potius q̄ manu ſalutē q̄ſierat.
Ob ea cōſul albinus ex delicto fratris inuidiā ac deinde ꝑiculū timēs: ſenatū de fœdere cōſulebat: &
tamē interim exercitui ſupplemētū ſcribere: a ſociis & noīe latino auxilia arceſſere. Denique oībus
modis feſtinare ſenatus uti par fuerat decernit ſuo atque populi ſine iuſſu nullo potuiſſe fœdus fie
ri cōſul īpeditus a tri. pl. ne quas parauerat ſibi copias ſecū portaret paucis diebus in africā ꝓficiſciꝛ:
nā oīs exercitus uti cōuenerat: numidia deductus in ꝓuīcia hyemabat. Poſtq̄ eo uētū ē q̄q̄ ꝑſequi
iugurthā & mederi fraternæ inuidiæ aīus ardebat: cognitis militibus quos p̄ter fugā ſoluto imꝑio
licētia atque laſciuia corrupat. Ex copia reꝝ ſtatuit ſibi nihil agēdum: interī Romæ. C. Mamilius li
mētinus tr. pl. rogationē ad populū ꝓmulgat: uti q̄rerenꝛ in eos: quoꝝ cōſilio Iugurtha ſenatus de
creta neglexiſſet: q̄que ab eo in legatiōibus aut imꝑiis pecunias accepiſſēt: q elephātos q̄que ꝑfugas
tradidiſſēt: itē q de pace aut bello cū hoſtibus pactiōes feciſſent huic rogatiōi parti cōſcii ſibi: ali ex
partiū inuidia ꝑicula metuētes: quoniā apte reſiſtere nō poterāt quin illa & alia talia placere ſibi fa
terenꝛ: occulte ꝑ amicos: ac maxīe ꝑ homines latini nominis & ſocios italicos impedimenta para
bant: ſed plæbs incredibile: memoratu ē q̄ intenta fuerit: quātaque ui rogationē iuſſerit & decre/
uerit & uoluerit: magis odio nobilitatis cui mala illa parabanꝛ q̄ cura po. ro. tāta libido in partibus
erat. Igiꝛ cæteris metu ꝑculſis. M. ſcaurus quē legatū beſtiæ ſupra docuimus inter licētiā plæbis &
ſuoꝝ fugā trepida etiā tū ciuitate: cū ex mamilii rogatōe tres quæſtores rogarenꝛ effecerat: uti ipſe
in eo numero crearetꝛ: ſed queſtiōe exercitata aſpere uiolēterque ex rumoꝛ & libidine plæbis: ut ſæ
pe nobilitatē: ſic ea tēpeſtate plæbē ex ſecūdis rebus inſolētia cœperat. Cæteꝝ mos partiū populari/
um & ſenatoꝝ factionū: ac deinde oīum malaꝝ artiū paucis ante annis ortus ē romæ: ocio atque
abundātia eaꝝ reꝝ quæ p̄ria mortales ducūt: nā ante carthaginē deletā populus & ſenatus ro. pla/
cide modeſteque inter ſe. r. p. tractabāt. Neque gloriæ: neque dominatiōis certamē inter ciues erat:
metus hoſtilis in bonis artibus ciuitatē retinebat. Sed ubi illa formido mētibus diſceſſit ſcilicet ea
quæ res ſecūdæ amāt laſciuia atque ſuꝑbia inceſſere. Ita q̄d in aduerſis rebus optauerāt: ociū poſtq̄
adepti ſunt aſperius acerbiuſque fit. Nāque cœpe nobilitas ſuā dignitatē in dominationē. P. liberta
tē in libidinē uertere ſibi quiſque ducere: trahere: rapere: ita oīa in duas ꝑtes abſtracta ſūt. r. p. q̄ me/
dia fuerat ē dilacerata. Cæteꝝ nobilitas factiōe magis pollebat: plæbis uis ſoluta atque diſperſa in
multitudine minus poterat: paucoꝝ arbitrio belli: domique po. ro. agitabaꝛ penes eoſdē ærariū ꝓ
uinciæ magiſtratus gloriæ triūphique erāt. P. malitia atque inopia urgebaꝛ p̄das bellicas īperatores
cū paucis diripiebāt. Interea parētes aut parui liberi militū: uti q̄ſque potētiori affinis erat: ſedibus
pellebanꝛ. Ita cū potētia auaritia ſine modo modeſtiaque inuadere: polluere & uaſtare oīa nihil p̄e/
ſi neque ſācti habere: quo ad ſemetipſā p̄cipitauit: nā ubi primū ex nobilitate repti ſunt: q uerā glo
riā ꝑinīuſtæ potētiæ anteponerēt: moueri ciuitas & diſſēſio ciuilis q̄ſi ꝑmixtio terræ oriri cœpit nā
poſtq̄ Tyberius &. C. Gracchus: quoꝝ maiores punico atque aliis bellis multū reip. addiderāt: uen
dicare plæbē in libertatē & paucoꝝ ſcelera pateſacere cœpere nobilitas noxia atque eo ꝑculſa mo/
do ꝑ ſocios ac ꝑ nomē latinū interdū ꝑ equites. R. quos ſpes ſocietatis a plæbe dimouerat graccho
rū actionibus obuiā ierat. & primo Tyberium: deinde paucos poſt annos oꝑa eadē aggrediunꝛ. C.
tribunū pl. Alteꝝ triumuiꝝ colōiis deducēdis cū. M. Fuluio flacco ferro necauerat: & ſane gracchis
cupidine uictoriæ haud ſatis moderatus animus fuerat. Sed bono uinci ſanctius eſt q̄ malo more ī
iuriā uincere. Igitur ea uictoria nobilitas ex libidine ſua uſa multos mortales ferro aut fuga extixit:
plus in reliquū ſibi timoris quā potentiæ addidit. Quæ res plærūque magnas ciuitates peſſūdedit:
dum alteri alteros uincere quouis modo & uictos acerbius ulciſci uolunt. Sed de ſtudiis ꝑtium &
oībus ciuitatis moribus: ſi ſigillatim aut pro magnitudine preparem diſſerere tempus q̄ res matu/
rius me deſeret. Quamobrem ad incœptum redeo.

p Oſt auli fœdus exercituſque nr̄i fœdā fugā: Metellus & Sillanus cōſules deſignati: ꝓuin/
cias inter ſe partiuerāt: Metelloque numidia euenerat: acri uiro: & quanq̄ aduerſo parti/
bus populi: fama tamē æq̄li & inuiolata: his ubi primū magiſtratus ingreſſus ē: alia oīa
ſibi cum collega ratus ad bellū quod geſturus erat aīum intēdit igiꝛ diffidēs ueteri exerci

UVA. BHSC. IyR_138_2

tui milites ſcribere: ꝑſidia undique arceſſere:arma: tæla:equos:& cætera inſtruméta militiæ para
re: ad hoc cõmeatũ affatim denique oĩa quæ bello uario & multaꝝ reꝝ egẽti uſui eſſe ſolẽt cæteꝝ
ad ea patrãda ſenatus auctoritate ſocii nomẽq̃ latinũ:& reges ultro auxilia mittendo:poſtréo oĩs
ciuitas ſũmo ſtudio anni:ebant: igit̃ ex ſẽtẽtia oĩbus rebus paratis cõpoſitiſque in numidiã profici
ſcitur magna ſpe ciuium:tũ ꝓpter bonas artes tũ maxime quod aduerſũ diuitias inuictũ animũ ge
rebat: & auaritia magiſtratuũ ãte id tẽpus in numidia noſtræ opes cõtuſæ hoſtiũque auctæ erant.
Sed ubi in africã uenit exercitus ei tradit̃ a ſpurtio albino ꝓconſule iners imbellis: neque ꝑiculi ne
que laboris patiens lingua quam manu promptior ꝑdator ex ſociis & ipſe ꝑda hoſtiũ ſine impio &
modeſtia habitus: ita impatori nouo plus ex malis moribus ſolicitudinis quã ex copia militũ au
xilii aut bõæ ſpei accedebat. Statuit tamẽ metellus: q̃q̃ & æſtiuoꝝ tẽpus comitioꝝ: mora immi
nuerat & expectatiõe euẽtus ciuiũ aĩos intentos putabat: nõ prius bellũ attingere q̃ maioꝝ diſcipli
na milites laborare coegiſſet. Nã albinus Auli fratris exercituſque clade ꝑculſus poſtq̃ decreuerat
nõ egredi ꝓuincia quãtũ tpis æſtiuoꝝ impio fuit plærunque milites in ſtatutis caſtris habebãt: ni
ſi cũ odor aut pabuli egeſtas locũ mutare coegerat. Sed neque more militari uigiliæ ducebant̃ uti
cuique libebat ab ſignis aberat: lixæ ꝑmixti cũ militibus die noctuque uagabãtur: & palãtes agros
uaſtare: uillas expugnar̃: pecoris & mãcipioꝝ ꝑdas certantes agere:eaque mutare cũ mercatoribus
ꝓ uino auectitio & aliis talibus. Præterea frumẽtũ publice datũ uẽdere panẽ in diẽ mercari:poſtre
mo quæcunque dici aut fingi queũt ignauiæ luxuriæque ꝓbra in illo exercitu fuere & ãplius alia:
ſed in ea difficultate metellũ nõ minus q̃ in rebus hoſtilibus magnũ & ſapientẽ uiꝝ fuiſſe cõperio:
tãta tẽpantia inter ambitionẽ ſæuitiãque moderatũ. Nãque edicto primo ad iumẽta ignauiæ ſu
ſtuliſſe dicit̃: ne qſq̃ in caſtris panẽ aut quẽ aliũ coctũ cibũ uenderet ne lixæ exercitũ ſeq̃rent̃ ne mi
les gregarius in caſtris neu in agmine ſeruũ aut iumẽtũ haberet. Cæteris arte modũ ſtatuiſſe. Præte
rea trãſuerſis itineribus quotidie caſtra mouere iuſta: ac ſi hoſtes adeſſent uallo atque foſſa caſtra.
Vigilias crebras ponere & eas ipſe cũ legatis circũire. Itẽ in agmine ĩ primis modo: modo in poſtre
mis ſæpe in medio adeſſe: ne quiſq̃ ordine egrederet̃: ut cũ ſignis frequẽtes incederẽt: miles cibũ &
arma portaret. Ita ꝓhibẽdo a delictis magis q̃ uindicãdo exercitũ breui cõfirmauit tpe interea Iu
gurtha ubi q̃ metellus agebat ex nuntiis accepit: ſimul de innocẽtia eius certior romæ factus: diffi
dere ſuis rebus: ac tum demum uerã deditionẽ conatus facere ẽ. Igit̃ legatos ad cõſulẽ cum ſuppli
ciis mittit. Qui tantũmodo ipſi: liberiſque uitã peterẽt: alia oĩa dederẽt po. ro. ſed metello iã ãte ex
perimẽtis cognitum erat numidaꝝ genus infidum: ingẽio mobili nouaꝝ reꝝ auidum eſſe: ita le
gatos: aliũ ab alio digreſſus aggredit̃: ac paulatĩ tẽtãdo poſtq̃ opportunos ſibi cognouit multa pol
licẽdo ꝑſuadet uti iugurthã maxĩe uiuũ ſin id paꝝ ꝓcederet: necatũ ſibi traderẽt: cætera palã quæ
ex uoluntate forent regi nũciare iubet. Deinde ipſe paucis poſt diebus ĩtẽto atque infeſto exercitu ĩ
numidiã ꝓcedit. Vbi cõtra faciẽ belli tuguria hoĩum plẽa pecora:cultoreſque in agris erãt ex oppi
dis & mapalibus ꝑfæcti regis obuiã ꝓcedebãt. parati frumẽtũ dare cõmeatum portare. Poſtremo
oĩa quæ ĩperarent̃ facere: neque metellus iccirco minus ſed pariter ac ſi hoſtes adeſſent munito ag
mine inceder̃: late explorare: oĩa illa deditiõis ſigna oſtẽtui credere. & inſidiis locũ tẽtare. Itaque ip
ſe cũ expeditis cohortibus itẽ funditoꝝ & ſagiptarioꝝ delecta manu apud primos eat. In poſtréo.
C. Marius legatus cum eq̃tibus curabat: in utrũque latus auxiliarios eq̃tes tribunis legionũ: & ꝑfe
ctis cohortũ diſpartiuerat: ut cum his ꝑmixti uelites quocunque accederẽt: eq̃tatus hoſtium pro
pulſarẽt. Nã in iugurtha tãtus dolus tãtaque ꝑitia locoꝝ & militiæ erat: ut abſẽs:pacẽ an bellum ge
rẽs ꝑnicioſior eſſet incerto haberet̃. Erat haud lõge ab eo itinere quo metellus ꝑgebat oppidũ nu
midiã noĩe Vacca foꝝ reꝝ uenalium totius regni: maxĩe celebratum: ubi & incolere & mercari cõ
ſueuerãt italici generis multi mortales. Huic cõſul tẽtãdi gratia: & ſi paterent̃ opportunitates loci
ꝑſidium impoſuit. Præterea impauit frumẽtum:& alia q̃ uſui bello forẽt cõportare:ratus id quod
res monebat: frequẽtiã negociatoꝝ: & cõmeatum iuuatuꝝ exercitum etiã paratis rebus munimẽ
to fore. Inter hæc negocia iugurtha ĩpẽſius modo legatos ſupplices mitter̃:pacẽ orare:ꝑter ſuã libe
roꝝque uitã oĩa metello deder̃. Quos uti priores cõſul illectos ad ꝓditionẽ domũ mittebat regi pa
cẽ q̃ poſtulabat neq̃ abnuer̃ neq̃ polliceri:& int̃ eas moras ꝓmiſſa legatoꝝ expectar̃. Iugurta ubi me
telli dicta cũ factis cõparauit: ac ſe ſuis artibus tẽtari aĩaduertit. Quippe cui pax uerbis nunciabat̃:
ceteꝝ re bellum aſperrimum erat:urbs maxĩa alienata:ager hoſtibus cognitus animi popularium
tẽtati:coactus reꝝ neceſſitudine ſtatuit armis certare. Igit̃ explorato hoſtiũ itinere in ſpẽ uictoriæ
adductus ex opportunitate loci: q̃maxĩas poteſt copias oĩum generꝝ parat: ac ꝑ tramites occultos
exercitũ metelli anteuenit. Erat ea ꝑte numidiæ quã adherbal in diuiſiõe poſſederat flumẽ oriẽs a
meridie noĩe muthul: a quo mõs aberat ferme milia. xx. paſſuũ tractu pari uaſtus omni ab natura
& humão cultu alienatus:ſed ex eo medio q̃ſi collis oriebat̃ in immẽſum ꝑtingẽs ueſtitus oleaſtro
ac mirtis aliiſque generibus arboꝝ:quæ humo arida atque harenoſa gignunt̃. Media autẽ planiti
es deſerta penuria aquæ ꝑter flumini ꝓpinqua loca ea cõſita arbuſtis pecore atque cultoribus fre

UVA. BHSC. IyR_138_2

quētabant. Igit̃ in eo colle: quē trāſuerſo itiner̃ porrectū docuimus: iugurtha extenuata ſuoꝝ acie
cōſedit: elephātis & parti copiaꝝ pedeſtriū Bomilcharē p̃fecit:eūque edocet q̄ ageret : ipſe propius
mōtē cum omni eq̄tatu & peditibus delectos collocat. Deinde ſingulas turmas & manipulos cir/
cumiens monet atque obteſtat̃ uti memores priſtinæ uirtutis & uictoriæ:ſeſe regnumque ſuum
ab romanoꝝ auaritia defendāt. Cum his certamen fore:quos antea uictos ſub iugum miſerunt.
Ducē illis nō animum mutatum: q̄ ab impatore decuerunt omnia ſuis ꝓuiſa:locum ſuperiorē ut
prudētes cum impitis ne pauciores cum pluribus: aut rudes bello cum melioribus manum cōſe/
rerēt: parati ꝓinde intētique eſſent ſigno dato romanos inuaderēt illum diē : aut oēs labores & ui
ctorias cōfirmatuꝝ: aut maximaꝝ erumnaꝝ initium for̃. Ad hoc uirium uti quēque ob militar̃
facinus pecunia aut honor̃ extulerat: cōmonefacer̃ beneficii ſui:& eum ipm aliis oſtētar̃. Poſtrēo
ꝓ cuiuſque ingēio poſſidēdo:minādo oſtētādo alium:modo alium excitar̃. Cum interim Metel/
lus ignarus hoſtiū mōte digrediēs cū exercitu cōſpicit̃. Primo dubius qd nā īſolita facies oſtēderet.
Nāque inter uirgulta eq̄: numidæque cōſederāt:neque plene occultati hūilitate arboꝝ & tamē qd/
nā eēt incerti: tū natura loci: tū dolo ipſi atque ſigna militaria obſcurati. Deīde breui cognitis īſidi/
is pauliſꝑ agmē cōſtituit. Ibi cōmutatis ordibus in dextro latere qd̄ ꝓximū hoſtibus erat triplici/
bus ſubſidiis aciē īſtruxit inter māipulos fūditores & ſagitarios diſꝑtit:eq̄tatū oēm in cornibus lo/
cat : ac pauca ꝓ tpe milites hortatus: aciē ſicuti inſtruxerat trāſuerſis principiis ī planū deducit. Sed
ubi nūidas q̄etos:neque a colle digredi aīaduertit:ueritus ex āni tpe & īopia aq̄:ne ſiti cōficeret̃ exer
citus. Rutiliū legatū cū expeditis cohortibus & cum parte eq̄tum p̄miſit ad flumē uti locū caſtris
antecaperet: exiſtimās hoſtes crebro impetu & trāſuerſis p̄ſidiis iter ſuum remoraturos & quoniā
armis diffiderēt:laſſitudinē & ſitim militū tentaturos hoſtes. Deinde ipe ꝓ re atque loco ſicuti de/
ſcēderat mōte paulatim ꝓceder̃. Mariū poſt principia habebat. Ipe cum ſiniſtræ alæ eq̄tibus eſſe: q̄
in agmine principes facti erāt. At iugurtha ubi extremū agmē Metelli primos ſuos p̄tergreſſū ui/
det p̄ſidio q̄ſi duum miliū mōtē occupat peditū q̄ metellus deſcēderat ne forte cedentibus aduerſa
riis receptui:ac poſt munimēto foret. Deide repēte ſigno dato hoſtes inuadit. Numidæ alii poſtrēo
cedere pars ſiniſtra ac dextra tētare:infenſi adeſſe:atque inſtar̃ oībus locis romanoꝝ ordines cōtur
bar̃. Quoꝝ etiā q̄ firmioribus animis obuiā hoſtibus fuerunt ludificati incerto p̄lio ipi modo emi
nus ſauciabant̃:neque cōtra feriēdi aut cōferēdi manum copia erat. ante iā docti ab iugurtha eq̄tes
ubi romanoꝝ turba inſeq̄ cœpat nō cōfertim:neque in unum ſe recipiebāt: alius alio q̄ maxime di
uerſi. Ita numero plures ſi a p̄ſequēdo hoſtes deterere nequerāt:diſiectos a tergo:aut a lateribus cir
cunueniebāt: Sin opportunior fugæ collis q̄ cāpi fuerat. ea uero cōſueti numidaꝝ eq̄ facile inter uir
gulta euader̃. Noſtros aſꝑitas & inſolētia loci r̃tinebat. Cæteꝝ facies totius negocii uaria erat incer
ta fœda atque miſerabilis:diſꝑſi a ſuis pars ceder̃ alii inſeq̄:neque ſigna:neque ordines obſeruar̃:ubi
quēque ꝑiculum cœpat ibi reſiſtere ac ꝓpulſare arma tæla:eq̄:uiri:hoſtes atque ciues ꝑmixti:nihil
cōſilio atque impio agi:ſors oīa ager̃. Itaque multū diei ꝓceſſerat cū etiā euētus in incerto erat. Deni
que oībus labore & æſtu lāguidis. Metellus ubi uidet numidas minus inſtare paulatim milites in
unū cōducit ordines reſtituit: & cohortes legiōarias q̄ttuor aduerſus pedites hoſtiū collocat. Eoꝝ
magna pars ſupioribus locis feſſa cōſederat:ſimul orar̃:hortari milites ne deficerēt:neu paterentur
hoſtes fugiētes uincere: neque illis caſtra eſſe:neque ullū munimētū quo cedētes tēderent in armis
oīa ſita. Sed neque iugurtha q̄dē interea q̄etus erat: circūire: hortari renouar̃ p̄liū:& ipſe cū delectiſ
tētare oīa: ſubuēire ſuis: hoſtibus dubiis inſtare: quos firmos cognouerat:eminus pugnādo retine
re. Eo modo inter ſe duo impatores ſūmi uiri certabāt ipi ꝑes cæteꝝ opibus impibus. Nā metello
militū uirtus erat: locus aduerſus:Iugurthæ alia oīa p̄ter milites opportūa Denique romani ubi in
telligunt: neque ſibi ꝑfugiū eē:neque ab hoſte copiā pugādi fieri etiā ueſꝑ erat Aduerſo colle ſicuti
p̄ceptū fuerat euadūt:amiſſo loco numidæ fuſi fugatique pauci interiere. Pleroſque uelocitas & re
gio hoſtibus ignara:tutata ſunt. Interea bomilcar quē elephātis & copiaꝝ parti pedeſtriū p̄fectū ab
iugurtha ſupra diximus ubi cū rutilius p̄tergreſſus eſt paulatim ſuos in æquū locū deducit ac dū le
gatus ad flumē quo p̄miſſus erat feſtinās ꝑgit quietus uti res poſtulabat:aciē inſtruxit:neque r̃mit
tit qd ubique hoſtis ageret explorar̃ poſtq̄ rutilium cōſediſſe iā & aīo uacuum accepit ſimulque ex
iugurthæ p̄lio clamorē augeri: ueritus ne legatus cognita re laborātibus ſuis auxilio foret: aciē quā
diffidēs uirtuti militū arte ſtatuerat:quo hoſtiū itineri officeret latus porrexit. Eo modo ad rutilii
caſtra ꝓcedit. Ro. ex improuiſo pulueris uim magnā aīaduertunt. nā ꝓſpectū ager arbuſtis cōſitus
ꝓhibebat & primo rati humum aridā uēto agitari. Poſt ubi puluerē æq̄bilē manere :& ſicuti acies
mouebant̃ magis magiſque appropinq̄re uidēt cognita re ꝓperātes arma capiunt ac ꝓ caſtris ſicu/
ti impabat̃ cōſiſtunt. Deinde ubi ꝓpius uētum ē utrinque magno clamor̃ cōcurrit̃. numidæ tātū
modo remorati:dum in elephātis auxilium putāt. Poſtq̄ eos impeditos ramis arboꝝ:atque ita di/
ſiectos circūueniri uidēt:fugā faciunt:ac plærique abiectis armis:collis ac noctis q̄ iā aderat: auxilio
integri abeunt. elephāti. iiii. ca. reliq̄ oēs nūero. xxx. interfecti ſunt. At ro. q̄q̄ itiner̃ atq̄ ope caſtroꝝ &

UVA. BHSC. IyR_138_2

ꝑlio feſſi lętique erāt tamē qđ metellus āplius opiniōe morabaꝛ :inſtructi intētique obuiā ꝓcedūt
nā dolus numidaꝝ nihil lāguidi neque remiſſi patiebaꝛ :ac primo obſcura nocte: poſtq̄ haud ꝓcul
inter ſe erāt ſtrepitu: uelut hoſtes aduētaꝛ alteri apud alteros formidinē ſimul & tumultū faceꝛ: &
pene īprudētia eſſet admiſſū facinus miſerabile:in utrinque ꝑmiſſi eqtes rē explorauiſſent. Igiꝛ ꝓ
metu repēte gaudiū ē ſimul exortū. Milites alius aliū læti appellāt:acta edocēt atque audiūt:ſua qſ/
que fortia facta ad cælū effert. Quippe res hūanæ ita ſe habēt in uictoria:uel ignauis licet gloriari ad
uerſæ res ēt bonos detrectāt. Metellus ī iiſdē caſtris q̄ttriduo moratus ſaucios cura rfficit meritos ī
ꝑliis moræ militiæ donat: uniuerſos ī cōtiōe laudat atq̄ agit grās:hortaꝛ ad cætera q̄ leuia ſūt par ē
aīum ut īpigerāt uictoria ſatis pugnatū:reliquos labores ꝑdæ foꝛ. Tamē interim trāſfugas & alios
opportunos. Iugurtha ubi gētium:aut qd ageret cum paucis ne eſſet:an exercitum haberet: ut ſeſe
uictus gereret:exploratum miſit. At ille ſeſe in loca ſaltuoſa & natura munita recepat: ibique coge
bat exercitum numero hoīum āpliorē: ſed hebetē infirmumque agri & pecoris magis q̄ belli cul/
torē. Id ea grā eueniebat: qđ ꝑter regios eqtes nemo omnium numidaꝝ ex fuga regē ſequiꝛ. Quo
cuiuſque animus fert eo diſcedunt:neque id flagitiū militiæ duciꝛ: ita ſe mores habēt. Igiꝛ Metel/
lus ubi uidet regis etiā tū ferocē aīum eſſe bellū renouari:quod niſi ex illius libidine geri nō poſſet.
Præterea inimicū certamē ſibi cū hoſtibus minoꝛ detrimēto illos uinci q̄ ſuos uinceꝛ:ſtatuit nō ꝑli
i neque in acie ſed alio modo bellū gerēdū. Itaque in loca numidiæ opulētiſſima ꝑgit:agros uaſtat
caſtella multa & oppida temere munita:aut ſine ꝑſidio capit:incēditque puberes īterficit iubet alia
omnia militū eſſe ꝑdā & formidine multi mortales romanis dediti ſūt obſides frumētū & alia oīa
q̄ uſui forēt affatim ꝑbit a ubicūque res poſtulabat ꝑſidiū ē impoſitū. Quæ negocia multo magis q̄
ꝑliū male pugnatū ab ſuis regē terrebāt. Quippe cui ſpes oīs in fuga ſita erat ſeq cogebaꝛ:& q ſua lo
ca defēdere neqbat:in aliis locis bellū gerere:tamē ex inopia qđ optimū uidebaꝛ cōſiliū capit exerci
tū plærūque in iiſdē locis oppiri iubet ipſe cū delectis eqtibus Metellū ſequiꝛ nocturnis auiiſque iti
neribus ignoratus romanos palātes repēte aggrediꝛ:eoꝝ plærique inermes cadunt. multi capiunꝛ:
nemo omniū intactus ꝑfugit & numidæ priuſq̄ ro. ſubueniꝛeꝛ ſicuti iuſſi erāt in ꝓximos colles di
ſcedunt. Interim Ro. gaudiū ingēs ē ortū cognitis Metelli rebus:ut ſeq exercitū more maioꝝ gere/
ret:ut in aduerſo colle uictor tamen uirtute fuiſſet:hoſtiū agro potireꝛ. Iugurthā magnificū ex auli
ſocordia ſpē ſalutis in ſolitudine aut fuga coegiſſet habere. Itaque ſēatus ob ea fœliciter acta diis im
mortalibus ſupplicia decernere. Ciuitas trepida & ſolicita ātea de belli aduētu læticiā agere: De me
tello fama ꝑclara eſſe. Igiꝛ eo intētior metellus ad uictoriā nitebaꝛ omnibus modis feſtinare:caue/
re tamē nec ubi hoſti opportunus: fieret meminiſſe poſt gloriā inuidiā ſeq : ita quo clarior:eo ma/
gis āxius erat:neque poſt inſidias Iugurthæ effuſo exercitu ꝑdari:ubi frumēto aut pabulo opus erat
cohortes cū oī eqtatu ꝑſidiū agebāt. Exercitus ptē ipſe: reliquos marius ducebat:ſed igne magis q̄ ꝑ
da ager uaſtabaꝛ:duobus locis aut lōge inter ſe caſtra faciebāt. Vbi us opus erat cūcti aderāt : cæteꝝ
quo fuga atque formido latius creſceret diuerſi agebāt. Eo tpe ꝑ colles Iugurtha ſeq tēpus aut locū
pugnæ q̄rere q̄ uētuꝝ hoſtē audierat:pabulū & aquaꝝ fōtes : quoꝝ penuria erat corrūpere modo
ſe metello: modo mario oſtēdere: poſtremos in agmine tētare: ac ſtatim in colles regredi. Rurſus
aliis poſt aliis minitari:neque ꝑliū facere:neque ociū pati. Tātūmodo hoſtē ab incœpto retinere:ro
manus imꝑator ubi ſe dolis fatigari uidet:neque ab hoſte copiā pugnādi fieri: urbē magnā: & in ea
ꝑte qua ſita erat arcē regni noīe Zamā ſtatuit oppugnaꝛ ratus id quod negociū poſcebat: Iugurthā
laborātibus ſuis auxilio uētuꝝ:ibique ꝑliū fore. At ille q̄ parabanꝛ a ꝑfugis edoctus magnis itineri
bus metellū anteuenit. oppidanos hortaꝛ mœnia defēdāt addictis auxilio perfugis:quod genus ex
copiis regis: quod fallere neqbat firmiſſimū erat. Præterea polliceꝛ in tpe ſemet cum exercitu affo/
re. Ita cōpoſitis rebus in loca q̄maxīe occulta diſcedit:& pauloꝑoſt cognouit Marium ex itinere ob
frumētum cū paucis cohortibus ſiccā miſſū:quod oppidū primum oīum poſt malā pugnā ab rege
defecerat. Eo cū delectis eqtibus noctu ꝑgit & iā egrediētibus romanis in porta pugnā facit. Simul
magna uoce ſiccēſes hortaꝛ ut cohortes a tergo circunueniāt:fortunā illis præclari facinoris caſum
dare:ſi id fecerint: poſtea ſeſe in regno illos in libertate ſine metu ætatē agere:ac ni marius ſigna in/
ferre atque euadeꝛ ꝓperauiſſet:ex oppido ꝓfecto cuncti aut magna pars ſiccēſium fidē mutauiſſēt.
Tāta mutabilitate ſeſe numidæ agunt. Sed milites Iugurthini pauliſꝑ a rege ſuſtētati poſtq̄ maiore
ui hoſtes urgēt paucis amiſſis ꝑfugi diſcedunt: marius: ad Zamā ꝑuenit id oppidum ī cāpo ſitum
magis ope q̄ natura munitum erat nullius idoneæ rei egens:armis uiriſque opulētum. igiꝛ metel/
lus ꝓ tpe atque loco paratis rebus cuncta mœnia exercitu circunuenit. Legatis imꝑat ubi qſque cu
raret. Denique ſigno dato undique ſimul clamor ingēs oriꝛ neque ea res numidas terret:infenſi in
tētique ſine tumultu manēt: ꝑlium incipiꝛ. ro. ꝓ ingenio:qſque pars glande eminus aut lapidibus
pugnare: alii ſuccedere: ac muꝝ & modo ſuffodere modo ſcalis aggredi cupe ꝑlium in māibus fie/
ri. Cōtra ea oppidani in ꝓxios ſaxa uoluere:ſudes:pila:ꝑterea picē ſulphure & theda mixtā ardenti
mittere. Sed neque illo q̄dē q ꝓcul māſerāt:timor aī ſatis muniuerat. nā plæroſque iacula tormen

UVA. BHSC. IyR_138_2

tis aut manu emiſſa uulnerabāt. Parique ꝑiculo ſed fama impari: boni atque ignaui erāt. Dū apud
Zamā ſic certat̃. Iugurtha ex improuiſo caſtra hoſtiū cū magna manu inuadit: remiſſis q in ꝓ̄ſidio
erāt & oīa magis q̄ ꝓ̄liū expectātibus portā irrupit. At noſtri repētino metu ꝑculſi: ſibi qſque ꝓ mo
ribus cōſulunt: alii fugere: alii arma capere: magna pars uulnerati aut occiſi ſunt. Cæteꝝ ex oī mul
titudine nō āplius. xl. memores noīs ro. grege facto: locū paulo editiorē cæpe q̄ alii: neque inde ma/
xīa ui depelli querāt. Sed tæla eminus miſſa remitter̃. pauci ī pluribus minus fruſtrati ſi numidiæ
ꝓpius acceſſiſſēt. ibi uero uirtutē oſtēdere: & eos maxīa ui ceder̃ fūder̃ atque fugare interim Metel
lus cū acerrime rē gereret: clamorē uel tumultū hoſtilē a tergo accepit. Deinde cōuerſo equo aīad/
uertit fugā aduerſū ſe fieri q̄ res indicabat populares ſuos eſſe. Igit̃ eqtatū oēm ad caſtra ꝓpere mi/
ſit: ac ſtatim. G. Mariū cū cohortibus ſocioꝝ: eūque lachrymās ꝑ amiciciā: ꝑque rēpu. obſecrat ne q̄
cōtumeliā remanere in exercitu uictoriæ: neue hoſtes multos abire ſinat ille breui mandata efficit:
ad Iugurtha munimēto caſtroꝝ impeditus cū alii ſup uallū ꝓ̄cipitarent̃: alii in anguſtiis ipſi ſibi ꝓ/
perātes officerēt multis amiſſis in loca munita ſeſe recipit. Metellus infecto negocio poſtq̄ nox ade
rat in caſtra cū exercitu reuertit̃. Igit̃ poſtero die prius q̄ ad oppugnādum egrederet̃: eqtatū oēm in
ea ꝑte q̄ regis aduētus erat ꝓ caſtris agitare iubet. portas & ꝓxima loca tribunis diſꝑtit. deinde ipſe
ꝑgit ad Zamā oppidū atque uti ſupiori die muꝝ aggredit̃. Interim Iugurta ex occulto repēte nr̄os
inuadit q in ꝓxīo locati fuerāt: pauliſꝑ territi ꝑturbant̃. Reliq uero cito ſubueniūt. Neque numi/
dæ diutius quiuiſſent reſiſtere: ni pedites cū eqtibus ꝑmixti magnā cladē in cōgreſſu facerēt: qbus
illi freti nō uti equeſtri ꝓ̄lio ſolet fieri: ſeq: deinde cedere: ſed aduerſi cōcurrere: implicare: ac ꝑturba
re aciē. Ita cū expeditis peditibus ſuis hoſtes pœne uictos dare. Eodē tꝑe apud Zamā magna ui cer
tabat̃: ubi qſque legatus aut tribunus curabat eo acerrime niti. neque alius in alio magis q̄ in ſe ſpē
habere. Pariterque oppidani agere: oppugnare aut parare oībus locis: auidius alteri: alteros ſauciare
q̄ ſemet tegere. clamor ꝑmixtus hortatiōe: letitia: gemitu. Itē ſtrepitus armoꝝ ad cælum ferri: tæla
utrinque uolare: ſed illi q mœnia defēſabāt: ubi hoſtes paululū modo pugnā remiſerāt: ītēti ꝓ̄lium
equeſtre ꝓſpectabāt: eos uti q̄que res Iugurthæ erāt: lætos modo: modo pauidos aīaduerteres: ac
ſicuti audiri a ſuis aut cerni poſſent: admonere alii: alii hortari: aut manu ſigna facere: aut niti cor/
poribus: & huc & illuc q̄ſi uitabūdi: aut iaciētes tæla agitare. Quod ubi Mario cognitū ē. Nā is ī ea
ꝑte curabat cōſulto lenius agere: ac diffidētiā rei ſimulare: pati numidas ſine tumultu regis ꝓ̄liū ui/
ſere: ita illi ſtudio ſuoꝝ aſtrictis repēte magna ui muꝝ aggredit̃ & iā ſcalis aggreſſi milites ꝓpe ſū/
ma cæperāt. tum oppidāi cōcurrūt lapides ignē alia ꝓ̄terea tæla ingerūt noſtri primo reſiſtere. dein
de ubi unæ atque alteræ ſcalæ cōminutæ ſunt q ſupſteterāt afflicti ſunt. Cæteri quoque modo po/
tuere: pauci integri magna pars cōfecti uulneribus abeūt. Deinde ut utrinque ꝓ̄liū nox diremit. Me
tellus poſtq̄ uidet fruſtra incœptū neque oppidū capi: neque iugurthā niti: niſi ex inſidiis aut loco
ſuo pugnā facere: etiā æſtatē exactā eſſe: ab zama diſcedit: & in his urbibus: q̄ a rege defecerant: ſatiſ/
que munitæ loco aut mœnibus erāt: ꝓ̄ſidia imponit. Cæteꝝ exercitū in ꝓuincia que ꝓxīa ē numi
diæ hyemādi gratia collocat: neque id tēpus ex alioꝝ more quieti aut luxuriæ cōceſſit. Sed quoniā
armis bellū paꝝ ꝓcedebat: inſidias regi ꝑ amicos tēder̃: & eoꝝ ꝑfidia ꝓ armis uti parat: igit̃ Bomil
carē q Romæ cū iugurtha fuerat: & inde uadibus datis clam timēs de Maſiuæ nece iudiciū fugerat
qđ ei ꝑ maximā amicitiā maxīa copia fallēdi erat: multis pollicitatiōibus aggredit̃ ac prīo efficit uti
ad ſe colloquēdi gratia occultus ueniat. deinde fide data ſi Iugurthā uiuū aut necatū ſibi tradidiſſet
fore: ut illi ſenatus īpunitatē & ſua oīa cōcederet: facile numidæ ꝑſuadet tū īgenio īfido: tū metuē
ti: ne ſi pax cū romanis fieret ipſe ꝑ cōditiones ad ſuppliciū traderet̃. His ubi primū opportunum
tēpus fuit. Iugurthā āxium ac miſerātē fortunas ſuas accedit. Monet atque lachrymās obteſtat̃ uti
aliquādo ſibi liberiſque ſuis: & gēti numidaꝝ optīe merēti ꝓuideat: oībus ꝓ̄liis ſeſe uictos: agrū ua
ſtatū: multos mortales captos occiſos regni opes cōminutas eſſe: ſatis ſæpe & uirtutē militū & for/
tunā tētatā caueat ne illo cōctāte nūidiæ ſibi conſultēt. His atque aliis talibus ad deditionē aīum re/
gis impellit. mittunt̃ ad impatorē legati q Iugurthā īpata factuꝝ dicerēt: ac ſine ulla pactiōe ſeſe: re
gnūque ſuū in illius fidē tradere. Metellus ꝓpere cunctos ſenatorii ordinis ex hybernis accerſiri iu/
bet: eoꝝ atque alioꝝ quos idoneos ducebat cōſiliū habet: ita more maioꝝ ex cōſilio decreto ꝑ lega
tos Iugurthæ impat: pōdo argēti ducēta milia elephātos oēs equoꝝ & armoꝝ aliquātulum. Quæ
poſtq̄ ſine mora facta ſunt iubet oēs ꝑfugas uictos adduci: eoꝝ magna pars uti iuſtum erat adducti
pauci cum primū deditio cœpit ad regē Bochū in Mauritaniā abierāt. Igit̃ iugurtha ubi armis uiriſ
que & pecunia ſpoliatus ē: dum ipſe ad impandū thiſidium uocaret̃ rurſus cæpit flecter̃ animū ſu/
um: & ex mala cōſciētia digna timer̃. Denique multis diebus ꝑ dubitationē conſumptis: cū modo
tedio reꝝ aduerſaꝝ oīa bello potiora duceret: interdū ipe ſecum reputaret: q̄ grauis caſus in ſeruiti
um ex regno foret. multis magniſque ꝓ̄ſidiis ne qcq̄ ꝑditis de integro bellū ſumit: & iteꝝ Romæ
ſenatus de ꝓuinciis cōſultus numidiā Metello decreuerat. Per idē tēpus Vticæ forte. G. Mario ꝑ ho
ſtias diis ſupplicāti magna atque mirabilia portēdi aruſpex dixerat. Proinde quæ animo agitabat:

UVA. BHSC. IyR_138_2

fretus diis ageret forunā q̄ ſæpiſſime experiret̃ omnia proſpere euentura. At illnm iā antea cōſu/
latus ingēs cupido exagitabat:ad quē capiūdū ꝑter uetuſtatē familiæ oīa abunde erāt. Induſtria: ꝓ/
bitas:militiæ magna ſciētia: animus belli ingens:domi modicus:libidinis & diuitiaꝝ uictor. Tan/
tummodo gloriæ auidus. Sed his natus:& ꝑ omnem pueritiam arpini altus:ubi primum ætas mi
litiæ patiens fuit ſtipendiis faciendis: non græca facundia:neque urbanis mūditiis ſeſe exercuit. Ita
inter artes bonas integrū ingeniū breui adoleuit. Ergo ubi primū tribunatum militarem a populo
petit: plæriſque faciē eius ignorātibus facile notus per omnes tribus declarat̃. Deinde ab eo magi/
ſtratu aliū poſt alium ſibi peperit. ſemperque in poteſtatibus eo modo agitabat ut ampliore honor̃
quā gerebat dignus haberetur. Tamē is uſque ad id locoꝝ talis uir nō audebat petere cōſulatū. nā
poſtea ambitiōe ꝑceps datus ē: etiam tum alios magiſtratus plæbs cōſulatū nobilitas inter ſe unus
alii ꝑ manus tradebat. Nouus nemo tam clarus neque tā egregius factus erat:qn indignus illo ho/
nore & q̄ſi pollutus haberetur. Igit̃ ubi Marius aruſpicis dicta eodē intēdere uidet quo cupido ani
mi hortabatur: ab metello cōſulatū petēdi gratia miſſionē rogat. Cui quāq̄ uirtus gloria atque alia
optāda bonis ſuperabāt: tamē inerat cōtemptor aīus & ſuperbia cōmune nobilitatis malū. Itaque
cōmotus de inſolita re:prius mirari eius cōſiliū:& q̄ſi ꝑ amicitiā monere:ne tā praua inciperet:neu
ſuper fortunā animū gereret: non omnia omnibus cupienda eſſe debere illi res ſuas placere. Poſtre
mo caueret id petere a popu. ro. quod iure negaret̃. Poſtq̄ hæc atque alia talia dixit: neque aīus ma/
rii flectitur: reſpondit ubi primū potuiſſet per negotia publi. factuꝝ ſeſe quæ peteret : ac poſtea ſæ/
pe eadē poſtulāti fertur dixiſſe:ne feſtinaret abire ſatis mature illum cum filio cōſulatū petiturum
Is eo tp̄e cōtubernio patris ibidem militabat: annos natus circiter uigīti. Quæ res marium tū pro
honore quē affectabat:tum circa metellū uehemēter accēderat. ita cupidine atque ira:peſſimis cō/
ſultoribus graſſari:neque facto ullo:neque dicto abſtiere: quod mō ambitioſū foret milites : qui/
bus in hybernis præerat latiore imperio q̄ ante habere. Apud negociatores quoꝝ magna multitu/
do uticæ erat: criminoſe & ſimul magnifice de bello loqui: dimidia pars exercitus ſibi ſi ꝑmittere
tur:paucis diebus iugurthā in cathenis habituꝝ ab imꝑatore conſulto bellum trahi : quod homo
inanis regiæ ſuꝑbiæ imperio nimis gauderet. Quæ oīa illis eo firmiora uidebant̃:quod diuturni/
tate belli res familiares corruperant:& animo cupiēti nihil ſatis feſtinat̃. Erat ꝑterea in exercitu no
ſtro numida quidā nomine Cauda:Manaſtobolis filius: Maſiniſſe nepos:quē Micipſa teſtamento
ſecundū hæredē ſcripſerat:morbo cōfectus & ob eam cauſā mēte paululū imminuta. Cui Metel/
lus potēti more regū ut ſellā iuxta poneret : itē poſtea cuſtodiæ cā turma eq̄tū romanoꝝ utrūque
negauerat honorē quod eoꝝ modo fore: quos po. ro. reges appellauiſſet ꝑſidiū quod cōtumelioſū
foreret:ſi eq̄tes romanis ſatelliti numidæ traderent̃. Hūc Marius anxiū aggredit̃ : atque hortat̃ :ut
cōtumeliaꝝ īperatorē cū ſuo auxilio pœnas petat hoīem ob morbos aīo paꝝ ualido ſecūda oratio
ne extollit illū regem ingētē uiꝝ: Maſiniſſæ nepotē eſſe ſi iugurtha captus aut occiſus foret: īpium
numidiæ ſine mora habituꝝ id adeo matur̃ poſſe euenir̃ ſi ip̄e cōſul ad id ꝑliū miſſus foret:itaque
& illū & eq̄tes romanos milites: & negociatores alios ip̄e plæroſque pacis ſpe īpellit : uti Romā ad
ſuos neceſſarios aſpere ī metellū de bello ſcribāt. Mariū imꝑatorē poſcāt ſic illi multis mortalibus
honeſtiſſima ſuffragatiōe cōſulatus petebat̃. Simul ea tēpeſtate plebs nobilitate ꝑculſa ꝑ legē mani
liā nouos extollebat:ita mario cūcta ꝓceder̃:interim iugurtha poſtq̄ amiſſa deditiōe bellū īcipit: cū
magna cura:parar̃ oīa:feſtinar̃ exercitū cogere:ciuitates q̄ a ſe defecerāt formidine:aut oſtētādo pre
mia affectar̃ circūmūir̃ ſuos locos arma:tela aliaq̄ q̄ ſpe pacis amiſerat r̃ficer̃:aut cōmercari : ſeruitia
romāoꝝ allicer̃:& eos ip̄os q̄ in ꝑſidiis erāt pecūia tētar̃: ꝓrſus nihil intactū aut q̄etū pati cūcta agita
re:igit̃ uaccēſes quo Metellus initio iugurtha pacificāte ꝑſidiū īpoſuerat fatigati r̃gis ſuppliciis: neq̄
ātea ſua uolūtate aliēati principes ciuitatis inter ſe cōiurāt. nā uulgus uti plerūq̄ ſolet & maxīe nūida
rū īgēio mobili:ſeditioſū atq̄ diſcordioſū erat cupidū nouaꝝ reꝝ q̄eti & ocio aduerſū deīde cōpoſi
tis int̃ ſe r̃bꝫ ī diē t̃tiū cōſtituūt. qđ his feſtꝫ celebratuſq̄ ꝑ oēm africā ludū & laſciuiā magis q̄ formi
dinē oſtēdebat:ſed ubi tp̄s fuit cēturiōes tribunoſq̄ militar̃s & ip̄m ꝑfectū oppidi titū t̃piliū ſillanū
alius aliū domos ſuas īuitāt:eos oēs p̄t Turpiliū int̃ epulas obtrūcāt:poſtea milites palātes inermes
q̄ppe ī tali die & ſie īpio aggrediūt̃ idē plebs facit ꝑs edocti a nobilitate:alii ſtudio aliaꝝ reꝝ incitati
q̄s acta cōſiliūq̄ ignorātibꝫ tumultꝫ ip̄e & res nouæ ſatis placebāt : ro. milites ꝑculſi ī ꝓuiſo metu in
certi:ignariq̄ q̄d potiſſimū facerēt trepidāt cape:ad arcē oppidi ubi ſigna & ſcuta erāt ꝑſidiū hoſtiū:
pōtæ āte clauſæ fugā ꝓhibebāt:ad hoc mulier̃s pueriq̄ ꝑ tectis ædificioꝝ ſaxa & alia q̄ locus ꝓbebat
certati mitter̃:ita neq̄ caueri āceps malū neq̄ a fortiſſimis īfirmiſſio generi r̃ſiſti poſſe:iuxta bōi ma
liq̄ ſtrēui & imbelles multi obtrūcati ſt̃ ī ea tāta aſꝑitate ſeuiſſimis nūidis & opido undiq̄ clauſo tur
pilius ꝑfectꝫ unꝫ ex oībꝫ italicis ꝓfugit ītactꝫ:id miſericordia ne hoſpitis an pactōe:an cāu ita euene
rit paꝝ cōpimus niſi q̄ illi in tāto malo turpis uita integra fama potior fuit īprobꝫ īteſtabiliſq̄ uide
tur metellus poſtq̄ de r̃bus uaccæ actis cōpit pauliſꝑ mæſtus e cōſpectu abiit dinde ubi ira & ægri
tudo ꝑmixta ſt̃:cū max̃a cura ultū ir̃ iurias feſtiat. legionē cū q̄ hyēabat:& q̄ plurios pōt nūidas eq̄

UVA. BHSC. IyR_138_2

tes pit̃ cũ occaſu ſolis expeditos educit & poſtera die circit̃ horã t̃tiã p̃uẽit in q̃dã plaĩciẽ:locis paulo
ſuperioribus circũuentã: ibi milites feſſos itineris magnitudine:etiã abnuentes omnia docet:oppi/
dum Vaccam non amplius mille paſſuum abeſſe:decere reliquum laborem æquo animo pati:dũ
pro ciuibus ſuis uiris fortiſſimis atque miſeris pœnas caperẽt: præterea prædam benigne oſtentat
ſic animis eorum arrectis equites in primo latere pedites quam arctiſſime ire & ſigna occultare iu/
bet. Vaccẽſes ubi animaduertere ad ſe uerſum exercitum pergere primo uti erat.Metellum eẽ ra/
ti portas clauſere. Deinde ubi neque uaſtari agros:& eos qui primi aderant:numidas eq̃tes uident
rurſum Iugurtham arbitrati:cum magno gaudio obuiam procedunt.Equites:pediteſque repente
ſigno dato:alii uulgum effuſum oppido cædere:alii ad portas feſtinare: pars turres caper̃.Ira atque
prædæ ſpes amplius quam laſſitudo poſſe.Ita Vaccẽſes biduũ modo ex perfidia lætati. Ciuitas ma
gna atque opulenta cuncta prædæ aut pœnæ fuit. Turpilius quẽ præfectum oppidi unum ex om
nibus profugiſſe ſupra oſtendimus:iuſſus a Metello cauſam dicer̃:poſtquam ſeſe parum expurgat
condemnatus:uerberatuſque capite pœnas dedit:nam is ciuis ex collatio erat per idem tempus bo
milchar:cuius impulſu Iugurtha deditionem quam metu deſeruit incœperat:ſuſpectus regi & ip̃e
eum ſuſpiciens nouas res cupere:ad perniciem eius dolum quærere:die noctuque fatigare animũ:
denique omnia tentando ſocium ſibi adiungit.Nadalſam hominem nobilem magnis opibus cla/
rum:acceptumque popularibus ſuis :qui plærumque ſeorſum ab rege exercitum ductare & om/
nes res exequi ſolitus erat:quæ Iugurthæ feſſo:aut maioribus aſtricto ſuperauerant:ex quo illi glo
riæ opeſque inuentæ.Igitur utriuſque conſilio dies inſidiis ſtatuitur.Cætera uti res poſceret ex tẽ/
pore parari placuit.Nadalſa ad exercitum profectus:quẽ inter hyberna romanorum iuſſus habue
rat:ne ager multis hoſtibus uaſtaretur:is poſtquam magnitudine facinoris perculſus: ad tẽpus nõ
uenit:& metus rẽ impediebat.Bomilcar ſimul cupidus incœpta patrandi & timore ſocii anxius ne
omiſſo ueteri conſilio nouum quæreret litteras ad eum per homines fideles mittit:in quis molli/
tiam:ſocordiamque uiri accuſare teſtari deos per quos iuraſſet monere ne præmia Metelli in peſtẽ
conuerteret:Iugurthæ exitum adeſſe: cæterum ſua ne an Metelli uirtute periret: id modo agitari:
proinde reputaret cum animo ſuo premia an cruciatum mallet:ſed cum hæ litteræ allatæ fuer̃ for
te Nadalſa exercitato corpore feſſus in lecto quieſcebat:ubi cognitis Bomilcaris uerbis:primo cura
deinde uti ægrum animũ ſolet:ſomnus cœpit:erat ei numida quidam negociorum familiariũ cu/
rator:fidus:acceptuſque:& omnium conſiliorũ niſi huius nouiſſimi particeps:qui poſtquam alla/
tas litteras audiuit:& ex conſuetudine ratus opera ſua:aut ingenio ſuo opus eẽ in tabernaculum in
troiit.Dormiente illo epiſtolam ſuper caput in puluino temere poſitam ſumit ac perlegit. Deinde
propere cognitis inſidiis ad regem pergit Nadalſa paulopoſt experrectus ubi neque epiſtolam repe
rit:& rẽ oẽm uti acta erat:ex p̃fugis cognouit primo indicẽ perſequi conatus ẽ:poſtq̃ id fruſtra fuit
Iugurthã placandi gratia accedit:dicitque ipſe parauiſſet p̃fidia cliẽtis ſui facere p̃uẽta lachrimãs ob
teſtat̃:p aĩcitiã:pque ſua ãte fideliter acta:ne ſup tali re ſuſpectũ ſeſe hr̃et. Ad ea rex aliter atque aĩo
gerebat placide reſpõdit:Bomilcare:aliiſque multis:quos ſocios inſidiarum cognouerat interfectis
irã opp̃ſſerat:nequa ſeditio aut bellũ ex eo negocio orirer̃.neque poſt id negociorũ Iugurthæ dies
aut nox ulla q̃eta fuit:neque loco neque mortali cuiq̃ aut tẽpori ſatis creder̃.Ciues hoſtes iuxta me
tuere:circũſp ctare oĩa & omni ſtrepitu paueſcere:alio loco ſæpe cõtra decus regium noctu req̃eſce
re.Interdũ ſomno excitus arreptis armis tumultũ facere.Ita formidine quaſi uecordia exagitari.ita
metellus ubi de caſu Bomilcaris & indicio patefacto ex p̃fugis cognouit:rurſus tanq̃ ad integrũ bel
lum cuncta parat:feſtinatque Marium fatigantẽ de profectione ſimul & inuitum & offenſum ſibi
parum idoneũ ratus domũ dimittit.Et Romæ plæbs litteris quæ de Metello ac Mario miſſæ erãt
cognitis uolẽti animo de ambobus acceperant.Imp̃atori nobilitas q̃ ante decori fuit inuidiæ eẽ.At
illi alteri generis humilitas fauorẽ addiderat.Cæteꝝ in utroque magis ſtudia p̃tiũ q̃ mala aut bõa
ſua moderant̃.p̃terea ſeditioſi mag̃ratus uulgus exagitare.Metellũ oĩbus cõtiõĩbus capitis arceſſer̃
marii uirtutẽ in maius celebrare.Denique plæbs ſic ẽ accẽſa:uti opifices agreſteſque oẽs :quoꝝ res
fideſq̃ in m̃aĩbꝫ ſitæ erãt:relictis opibꝫ frequẽtabãt:mariũ & ut ſua neceſſaria poſt illius honorẽ du
cerẽt.Ita p̃culſa nobilitate.Poſt multas tẽpeſtates nouo hoĩ cõſulatus mãdat̃:& poſtea populus tri.
plebis.L.mãlio mãtino rogatus quẽ uellet cũ Iugurta bellũ gerer̃:frequẽs populus mariũ iuſſit.Sed
ſẽatus pauloãte metello numidiã p̃uĩciã d̃creuerat.ea res fruſtra fuit:eodẽ t̃pe Iugurtha aĩſſis aĩcis
quoꝝ pleroſq̃ ip̃e necauerat.Cæteri formidine p̃culſi:q̃s ad romãos:alii ad bocchũ p̃fugerãt cũ neq̃
bellũ geri ſine miſtris poſſet:& nouoꝝ fidẽ in tãta p̃fidia ueteꝝ expiri p̃iculoſũ ducer̃:uagus incer
tuſque agitabat̃: neq̃ illi res:neq̃ ullũ p̃iculũ:neq̃ cõſiliũ:aut q̃ſq̃ hoĩum ſatis placebat.Itĩera:p̃fectoſ
que indies mutare mõ aduerſũ hoſtes interdũ in ſolitudines p̃ger̃ ſæpe in fuga: & paulopoſt ſpẽ in
armis hr̃e:dubitar̃ uirtuti populariũ an fidei minus crederet.ita quocũq̃ intẽderat res aduerſæ erãt
Sed inť eas moras repẽte ſeſe metellus cũ exercitu oſtẽdit nũidæ ab Iugurta parati p̃ t̃pe inſtructiq̃
deind̃ p̃liũ ꝯcipit̃ q̃ in p̃te rex pugnæ affuit ibi aliq̃tulũ certatũ ẽ:cæt̃i oẽs eius milites p̃mo cõgreſſu

UVA. BHSC. IyR_138_2

pulſi fugatique ſunt. Romani ſignorum & armorum:& aliquanto numero hoſtium paucorum
potiti ſunt. Nam fere numidas in omnibus ꝓliis magis pedes q̃ arma tutati ſunt. Ea fuga Iugurtha
impẽſius mõ rebus ſuis diffidẽs cũ ꝑfugis & ꝑte eqtatus in ſolitudines. Deinde Thalã ꝑueñt: id oppi
dum magnum atque opulẽtũ: ubi plærique teſauri: filiorũque eius multus cultus erat. Quæ poſt
q̃ Metello compta ſunt: q̃q̃ inter Thalã flumẽque ꝓximo in ſpacio miliũ. l. loca arida atque uaſta eẽ
cognouerat: tamẽ ſpe patradi belli: ſi eius oppidi potitus foret: oẽs aſpitates ſupuadere: ac naturã lo/
ci etiã uincere aggredit̃. igit̃ oĩa iumẽta ſarcinis leuari iubet: niſi frumẽto dieꝝ. x. Cæteꝝ utres mõ
& alia uaſa q̃ idonea aq̃ portari. ꝓterea conqrit ex agris q̃plurimũ põt domiti pecoris: eoque impõit
uaſa cuiuſque modi: ſed plæraque lignea collecta ex tuguriis numidaꝝ. At hoc finitimis imꝑat q ſe
poſt regis fugã Metello dederãt: q̃plurimũ q̃ſque aq̃ portaret. Deinde locũ ubi ꝑſto fuerit ꝑdicit ĩpe
ex flumine q̃ ꝓximã aquã oppido eẽ ſupra diximus: iumẽta onerat. Eo mõ inſtructus ad Thalã ꝓfi
ciſcit̃. Deinde ubi ad id loci uẽtum ẽ quo numidis ꝓcepat: & caſtra poſita: munitaque ſunt: tanta rẽ
pẽte cælo miſſa uis aq̃ dicit̃: ut ea mõ exercitui: ſatiſque ſup foret. ꝓtera cõmeatus ſpe ãplior: qa nu/
midæ: ſicut plærique in noua deditiõe officia intẽderãt. Cæterum milites religiõe pluuia magis uſi
ſunt. Eaque res multũ aĩs eoꝝ addidit. nã rati ſeſe diis immortalibus curæ eẽ. Deinde poſtero die
cõtra opinionẽ Iugurthæ ad Thalã ꝑueniunt oppidani q ſe locoꝝ aſpitate munitos crediderãt: ma
gna atque inſolita re perculſi nihilo ſegnius bellũ parare: idẽ nr̃i facere. Sed rex nihil infectũ Metello
credẽs: qppe q omnia arma: tæla: locos denique naturã ipſam cæteris impitãtẽ induſtria uicerat: cũ
liberis & magna pecunia ex oppido noctu ꝓfugit. Neque poſtea in ullo loco ãplius uno die mora/
tus: aut una nocte ſimulabat ſe negocii gratia ꝓperare. Cæterũ ꝓditionẽ timebat: quã uitare poſſe
celeritate putabat. nã talia cõſilia ſolẽt p otiũ & ex opportunitate capi. At Metellus ubi oppidanos
ꝓlio intẽtos: ſimul oppidũ & operibus & loco munitum uidet: uallo foſſaque mœnia circunueñt
Deinde iubet locis ex copia maxima idoneis uineas agere: ſuperque eas aggerẽ iacere impoſitis: &
ſuper aggerẽ turribus opes & adminiſtratos tutari. Contra hæc oppidani feſtinare parare prorſus
ab utriſque nihil reliquum fieri. denique romani multo ante labore prœliis fatigati poſt dies q̃dra
ginta q̃ eo uentum erat oppido modo potiti. Præda omnis a perfugis corrupta. Hi poſtquam mu/
rum arietibus feriri: reſque ſuas afflictas uidẽt: aurum atque argentum: & alia quæ prima dicunt̃:
domũ regiam comportant: ibi uino & æpulis grauati: illaque & domũ: & ſemet igni corrumpunt
& quas uicti ab hoſtibus pœnas metuerent: eas ipſi uolentes ꝑpendere: ſed pariter cum capta Tha/
la legati ex oppido lepti ad Metellum uenerant: orantes uti præſidium præfectumque eo mitteret
Hamilcarẽ quendam hominẽ nobilem factioſum nouis rebus ſtudere: aduerſum quẽ neque im/
peria magiſtratuũ: neque leges ualerent: ni id feſtinaret ĩ ſummo periculo ſuã ſalutem & illoꝝ ſoci
os fore. nam leptitani iam antea a principio belli Iugurthini ad Beſtiã conſulem & poſtea romã mi
ſerant amicitiam ſocietatẽque rogatum. Deĩde ubi ea ĩpetrata ſunt ſemper boni fideleſque manſe
re: & cuncta a Beſtia Albino Metelloque ĩperata grauiter fecerant. Itaque ab ĩperatore facile quæ pe
tebãt adepti ſunt. Emiſſæ ſunt eo cohortes liguꝝ. iiii. & C. Antonius præfectus: id oppidum a ſido/
niis cõditũ eſt: quos accepimus ꝓfugos ob diſcordias ciuiles nauibus ĩ eos locos ueniſſe. Sed cæteꝝ
ſitum inter duas ſyrtes: qbus nomẽ ex re ĩditum. Nam duo ſunt ſinus prope ĩ extrema africa ĩpares
magnitudine: pari natura: quoꝝ proxima terræ præalta ſunt. Cætera uti ſors tulit alta: alia in tem
peſtate uadoſa. nam ubi mare magnm eſſe & ſæuire uentis cœpit: limũ arenamque & ſaxa ingẽtia
fluctus trahunt. ita facies locoꝝ cum uẽtis ſimul mutat̃. Syrtes ab tractu nominatæ ſunt. Eius ci/
uitatis lingua modo conuerſa cõnubio numidarum: leges: cultuſque: plæraque ſydonica inſtituta
quæ eo facilius retinebant: quod procul ab imperio regis ætatem agebant. Inter illos & frequẽtem
numidiam multi uaſtique loci erant. Sed quoniam in has regiones per leptitanorum negocia ueni
mus. non indignum uidetur egregium atque mirabile facinus duorum carthaginenſium memo/
rare. Eam rem locus nos admonuit: qua tempeſtate carthaginenſes: plæreque africæ imperitabãt.
Cirenẽſes quoque magni atque opulenti fuere. Ager in medio arenoſus una ſpecie. Neque flumen
neque mons erat qui fines eorum diſcerneret: quæ res eos in magno diuturnoque bello inter ſe ha
buit. Poſtquam utrinque legiones. item claſſes ſæpe fuſæ fugatæque: & alteri alteros aliquãtulum
attriuerant: ueriti: ne mox uictos uictoreſque defeſſos alius aggrederetur per indutias: ſponſionẽ
faciunt: uti certo die legati domo proficiſcerentur. Quo in loco inter ſe obuii fuiſſent. Is commu/
nis utriuſque populi finis: exituſque haberetur. Igitur Carthaginenſes duo fratres miſſi: quibus
nomen Philenes erat: maturauere iter pergere: Cirenenſes tardius iere: Id ſocordia ne an caſu acci/
derit parum cognoui. Cæterum ſolet in illis locis tempeſtas haud ſecus atque in mari retinet̃ ho
mines. Nam ubi per loca æqualia & nuda gignentium uentus cohortus harenam humo excitauit
ea magna ui agitata: ora: oculoſque impellere ſolet. Ita proſpectu impedito morari iter. Poſtq̃ Cire/
nenſes aliquanto poſteriores ſe eſſe uident: & ob rem corruptam domi pœnas metuunt: criminari
Carthaginenſes ante tempus domo digreſſos conturbare rem. Denique omnia mallebãt quam

UVA. BHSC. IyR_138_2

uicti abirent.Sed cum pœni aliam conditionem tantummodo æquam quærerent.Cirenenſes op
tioné faciunt carthagineſiũ:ut uel illi quo fines populo ſuo peterét:ibi uiui obruerent̃:uel eadé cõ
ditione ſeſe qué in locũ uellét:ꝓceſſuros dimitterét.Phileni cõditiõe ꝓbata:ſeque uitáque ſuá rei/
publi.cõdonauerc:ita uiui obruti ſunt.Carthagineſes in eo loco philenis fratribus aras conſecrauer̃
alioſque illis honores domi inſtituunt. Nunc ad ré redeo.Iugurtha poſtq̃ amiſſa Thala nihil ſatis
firmũ cõtra Metellum putat ꝑ magnas ſolitudines cũ paucis ꝓfectus ꝑuéit ad getulos:genus homi
num feꝝ incultumque & eo tp̃e ignaꝝ noı̃s romái:eoꝝ multitudiné in unum cogit: & paulatim
cõſuefacit ordines hr̃e:ſigna ſeq́ impiũ obſeruare.Ité alia militaria facere. Præterea regis Bocchi ꝓ/
ximos magnis muneribus & maioribus ꝓmiſſis ad ſtudiũ ſui ꝑducit:qs adiutoribus rgé aggreſſus
impellit uti aduerſum romáos bellum incipiat:id ea gratia facilius ꝓniuſque fuit:ꝙ Bocchus initõ
huiuſce belli:legatos Romá miſerat:fœdus & amicitiá petitũ. Quam ré opportuniſſimá incœpto
bello pauci ĩpediuerát.Cæci auartia qs oı̃a hõeſta atq̃ ĩhõeſta uéder̃ mos erat.Etiá átea Iugurtæ filia
Boccho nupſerat.Veꝝ ea neceſſitudo apud numidas mauroſque leuis ducit̃:ꝙ ſinguli ꝓ opibus qſ
que q̃plurimas uxores denas alii:alii plures habeát.Sed reges eo áplius:ita aı̃us multitudine diſtra/
hitur:nullá ꝓ ſocia obtinet pariter uiles oés ſunt.Igit̃ in locũ ambobus placitũ exercitus cõueniunt
ibi fide data & accepta Iugurtha Bocchi animũ oratiõe accédit romáos iniuſtos ꝓfunda auaritia cõ
munes oı̃um hoſtes eé:tádé cãm illos belli habere cũ Boccho: q̃ ſecum & cũ aliis gétibus libidinem
imꝑitandi.Quis oı̃a regna aduerſa ſint:tũ ſeſe pauloáte carthagineſes tũ regé Perſen:poſt uti qſque
opulétiſſimus uideat̃:ita romanis hoſté fore.His atque aliis talibus dictis:ad cirthá oppidũ iter cõ/
ſtituunt.Quod ibi.Qu.Metellus p̃dá captiuoſque & impediméta locauerat:ita iugurtha ratus aut
capta urbe opeꝓciũ ſor:aut ſi romáus dux auxilio ſuis uéiſſet p̃lio ſeſe certaturos.ná callidus id mõ
feſtinabat Bocchi pacé ĩminuere:ne moras agitádo aliud q̃ bellum mallet imꝑator poſtq̃ de regum
ſocietate cognouit:nõ temere neque uti ſæpe iá uicto Iugurtha cõſueuerat: oı̃bus locis pugnádi co/
piá facit.Cæteꝝ haud ꝓcul a cirtha caſtris munitis reges opit̃ melius eé ratus cognitis mauris: quo
niá his nouus hoſtis acceſſerat ex cõmodo pugná facere:interim Roma ꝑ litteras certior fit.Mario
ꝓuinciá numidiá eé datá.ná cõſulé factũ antea accepat.Quibus rebus ſupra bonũ atque honeſtum
ꝑculſus:neque lachrymas tenere:neque moderari lingua uir egregius aliis artibus nimis molliter
ægritudiné pati.Quá ré alii in ſupbiá uertebát:alii bonũ ingeniũ cõtumelia accéſum eé.Multi ꝙ iá
parta uictoria ex mãibus eripet̃:nobis ſatis cognitum ē illum magis honore Marii q̃ iniuria ſuá ex
cruciatum:neque tá anxie latuꝝ fuiſſe:ſi adepta ꝓuincia alii q̃ Mario traderet̃.Igit̃ eo dolore impe/
ditus:& qa ſtultitiæ uidebant̃ aliená ré ſuo ꝑiculo curare:legatos ad Bocchũ miſit poſtulatũ ne ſine
cá hoſtis populo romáo fieret:habere tũ magná copiá ſocietatis:amicitiæque cõiungédæ: q̃ potior
bello eét.Quanq̃ opibus ſuis cõfideret tamẽ nõ debere incerta ꝓ certis mutare.Oé bellũ ſumi faci/
le:cæteꝝ aſprime deſinere nõ in eiuſdé ꝑtáte initiũ eius & finé eé incipe cuius etiá ignauo licere.De
poni auté cum uictores uelint:ꝓinde ſibi:regnoque ſuo cõſulere:neu florétes res ſuas cum Iugur/
thæ ꝑditis miſceret.Ad ea rex ſatis placide uerba facit:ſeſe pacé cupe:iugurthæ fortunaꝝ miſereri.
Si eadé illi copia fieret:oı̃a cõuétura rurſus imꝑator cõtra poſtulata Bocchi nuncios mittit:illa pro
bare ꝑtim abnuer̃.Eo mõ ſæpe ab utroque miſſis remiſſiſque nunciis tp̃s ꝓcedere:& ex Metelli uo
luntate bellũ intactum trahi.At Marius:ut ſupra diximus cupiétiſſima plæbe conſul factus:poſtq̃
ei numidiá prouinciá populus iuſſit:antea iá infeſtus nobilitati:tũ uero multus atque ferox inſta/
re ſingulos mõ:mõ uniuerſos lædere.Dictitare ſeſe cõſulatum ex uictis illis ſpolia ſuſcepiſſe:alia p̃/
terea magnifica ꝓ ſe & illis dolétia.Interim q̃ bello opus erát prima habere:poſtulare:legiõibus ſup
plemétũ:auxiliũ a populis & regibus ſociiſque arceſſere.Præterea ex latio fortiſſimũ quéque pleroſ
que militia paucos fama cognitos accire:& ãbiédo cogere hoı̃es emeritis ſtipédiis ꝓficiſci: neque il/
li ſenatus:q̃q̃ aduerſus erat:de ullo negocio negare audebat.Cæteꝝ ſupplemétum etiá lætus decre/
uerat:qa neque plæbi uoléti militia putabat̃.Et Marius aut belli uſum:aut ſtudia uulgi amiſſurus
Sed ea res fruſtra ſperata táta libido cũ Mario eundi plæroſque inuaſerat:ſeque qſque præda locu/
pleté fore uictoré domũ redituꝝ:alia huiuſcemodi aı̃s trahebát:& eos non paululum oratione ſua
Marius arrexerat:ná poſtq̃ oı̃bus q̃ poſtulauerat decretis milites ſcriber̃ uult hortádi cá ſimul & no
bilitaté uti cõſueuerat exagitádi cõtioné populi aduocauit.Deinde hoc mõ diſſeruit.Scio q̃rites ple
roſque non iiſdem artibus imꝑerium a uobis petere:& poſtquam adepti ſunt gerere primos indu
ſtrios ſupplices modicos eé.Dehinc per ignauiam & ſuperbiam ætatem agere:ſed mihi cõtra ea ui/
detur:nam quo reſpub.pluris ē quam conſulatus aut prætura eo maiore cura adminiſtrari illam:
quam hæc peti debere:neque me fallit quátum cum maximo beneficio ueſtro negocii ſuſtineam
Bellum parare ſimul & ærario parcere:cogere ad militiam eos:quos nobis offendere domi : foriſ/
que oı̃a curare:& ea agere inter inuidos occurſantes factioſos opinione quirites aſperius ē.Ad hæc
alii ſi deliquere uetus nobilitas:maiorum fortia facta cognatoꝝ & affinium opes multæ clientelæ
omnia p̃ſidio aſſunt.Mihi opes in memet ſitæ quas neceſſe ē:& uirtute & innocétia tutari: ná alia

UVA. BHSC. IyR_138_2

infirma ſunt:& illud intelligo quirites oĩa in me conuerſa eſſe:æquos bonoſque fauere qppe bene
ficia mea.r.p.præcedunt: nobilitaté locum inuadendi me quærere.Quo mihi acrius annitendum
eſt:ut neque uos capiamini: & illi fruſtrati ſint.Ita ad hoc ætatis a pueritia fui:ut omnes labores pe
ricula cõſueta habeã:quæ ãte ueſtra beneficia gratuito faciebã:ea uti accepta mercede deferã nõ eſt
cõſilium qrites.Illis difficile eſt in ptãtibus tẽpare q p ãbitioné ſeſe pbos ſimulauere.Mihi q omné
ætaté in optimis artibus egi:bene facere iã ex cõſuetudine in naturã uertit.Bellum me gerere cum
Iugurtha iuſſiſtis:quã ré nobilitas ægerrime tulit.Quæſo reputate cum aĩs ueſtris:num id mutari
melius ſit:ſiqué ex illo globo nobilitatis ad hoc negocium aut uel aliud tale negocium mittatis:
hominé ueteris pſapiæ:ac multaꝝ imaginum:& nullius ſtipédii.ſ.ut in tãta re ignarus oĩum trepi
det:feſtinet:ſumat aliqué ex populo monitoré ſui officii:ita plærunque euéit:ut qué impare iuſſi/
ſtis:is ſibi alium impatoré quærat.At ego ſcio q poſtquã cõſules facti ſunt:acta maioꝝ:& græcoꝝ
militaria pcepta legere cæperunt pposteri hoĩes:nã gerere quã fieri cõſul tẽpore poſterius re atque
uſu prius é.Cõparate nunc qrites cum illoꝝ ſupbia me hominé nouũ:quæ illi audire & legere ſo/
lent eorum pté uidi:alia egomet geſſi:q illi lrĩs:ea ego didici militãdo:nunc uos exiſtimate facta an
dicta pluris ſint pcii?Cõtẽnunt nouitaté meã:ego illoꝝ ignauiã mihi fortuna illis pbra obiectant:
qq ego naturã unã & coém omniũ exiſtimo:ſed fortiſſimũ quéque generoſum eé:ac ſi iã ex ptibus
Albini aut beſtiæ:qri poſſet me ne an illos ex ſe gigni maluerint?qd reſpõſuros creditis: niſi ſeſe li/
beros q optimos uoluiſſe:q ſi iure me deſpiciunt faciunt idé maioribus ſuis qbus uti mihi ex uir/
tute nobilitas cæpit:inuidét honori meo:ergo inuideãt labori & innocétiæ:piculis etiã meis: quo/
niã p hæc illũ cæpi.ueꝝ hoĩes corrupti ſupbia ita ætaté agunt qſi ueſtros honores cõtẽnãt: ita hos
petunt qſi honeſte uixerint:ne illi falſi ſunt q diuerſiſſimas res pariter expectãt:ignauiæ uoluptaté
& pmia uirtutis:atque etiã cum apud uos in ſenatu uerba faciunt plæraque orõne ſuos extollũt eo
rum fortia facta méorãdo clariores ſe putãt:quod cõtra é.Nã qto uita eoꝝ pclarior:tãto eorum ſo/
cordia flagitioſior.Et pfecto ita ſe res habét.Maiorum gloria poſteris lumé é.neque bõa neque ma
la eoꝝ in occulto patiẽ.Huiuſce rei ego inopiã patior qrites.Verũ id qd multo præclarius é mea fa/
cta mihi dicere licet.Nunc uidete q iniq:qd ex aliéa uirtute ſibi arrogãt id mihi ex mea uirtute nõ
cõcedunt.ſ.q imagines nõ habeo.& qa mihi noua nobilitas é quã certe pepiſſe melius é q acceptam
corrupiſſe.Eqdé ego ignoro:ſi iã reſpondere uelint abunde illis facundã & cõpoſitã orõné fore:ſed
in maximo ueſtro beneficio cũ omnibus locis me uoſque maledictis lacerẽt:nõ placuit reticer: ne
qs modeſtiã in cõſciẽtiã duceret:nã me qdé ex aĩ ſentẽtia nulla oratio lædere põt:qppe uera neceſſe
é bene pdicet.Falſa uita moreſque mei ſuperẽt Sed quoniã ueſtra cõſilia accuſant: q mihi ſummũ
honoré & maximũ negociũ impoſuiſtis:etiã atque etiã reputate:num eoꝝ pœnitẽdum ſit.Nõ poſ
ſum fidei cã imagines neque triũphos aut cõſulatus maioꝝ meorum oſtẽtare.At ſi res poſtulet ha
ſtas uexillum:phaleras:alia militaria dona.pterea cicatrices aduerſo corpe.Hæ ſunt meæ imagines
hæc é mea nobilitas nõ hæreditate relicta:ut illa illis.Sed q ego pluribus laboribus & piculis quæ/
ſiui.Nõ ſunt cõpoſita uerba mea:paꝝ id facio:ipſa ſe uirtus ſatis oſtẽdit:illis artificio opus é:ut tur/
pia facta oratiõe tegãt:neque lrãs græcas didici:paꝝ eas placebat diſcere:qppe q ad uirtuté doctori/
bus pfuerunt:nihil.At illa multo optima reipu.doctus ſum hoſtes ferire:pſidiũ agitare:nihil metu
ere niſi turpé famã:hyemé & æſtaté iuxta pati:humi requeſcere eodé tpe inopiã & laboré tollerare.
His ergo pceptis milites hortabor:neque illos arte colã:me opulẽter:neque gloriã meã laboré illo/
rum faciã.Hoc é utile:hoc ciuile impium:nã cũ tute p mollitié agas exercitũ ſupplicio cogere:hoc
é dominũ nõ impatoré eé:hæc atque alia talia maiores ueſtri faciẽdo:ſeque réqepu.celebrauer.qs
nobilitas freta ipſa diſſimilis moribus:nõ illoꝝ æmulos cõtẽnit:& oés honores nõ ex merito: ſed
qſi debitos a uobis repetit.Cæteꝝ hoĩes ſupbiſſimi pcul errãt.Maiores eoꝝ oĩa q licebat illis reliq
re:diuitias:imagines:méoriã ſui pclarã uirtuté nõ reliquere:neque poterãt ea ſola:neque dat dono
neque accipit Sordidũ me & incultis moribus aiunt:qa parũ ſcite cõuiuiũ exorno:neque hiſtrioné
unũ:neque pluris pcii cocũ q uillicũ habeo:q nihil libet cõfiteri qrites:nã a parẽte meo & aliis ſãctis
uiris ita accepi:mũditias mulieribus:uiris laboré cõuéire:oĩbus bõis oportere plus gloriæ q diuiti
arũ arma nõ ſuppellectilé decori eé.Quin ergo qd iuuat.Quod caꝝ exiſtimãt:id ſemp faciãt:amẽt
potẽt:ubi adoleſcẽtiã habuere:ibi ſenectuté agãt:in cõuiuiis dediti:Vẽtri & turpiſſimæ pti corpis:
ſudoré:pulueré:& alia talia rliquãt nobis qbus illa æpulis iocũdiora ſũt.Veꝝ nõ é ita nã ubi ſe flagi
tiis dedocauer turpiſſimi uiri:bonoꝝ pmia ereptũ eunt:ita iiuſtiſſime luxuria & ignauia:peſſimæ
artes illis q coluere eas nihil officiunt.r.pu.innoxiæ cladi ſunt:nũc quoniã illi qtũ mores mei: nõ q/
tũ illoꝝ flagitia poſcebãt reſpõdi:de rep.loqr.Primũ oĩum de numidia bonũ hre aĩum qrites: nan
que uſque ad hoc tps Iugurthã q tutata ſunt:oĩa remouiſtis:auaritiã:impitiã:atque ſupbiã. Deide
exercitus é ibi locorum ſciens:ſed me hercule magis ſtrenuus quam fœlix : nam magna pars eius
auaritia: aut temeritate ducum attrita eſt. Quã ob rem uos qbus militaris ineſt ætas: adnitimini
mecum & capeſſite.r.pu.neque quéq ex calamitate alioꝝ aut imperatoꝝ ſuperbia metus cœperit.

UVA. BHSC. IyR_138_2

Ego met in agmine aut in prælio conſultor idem & ſocius periculi uobiſcum adero: me uoſ-
que in omnibus rebus iuxta geram. Et profecto diis iuuantibus omnia matura ſunt: uictoria: præ
da: laus. Quæ in dubia aut ꝓcul eẽnt: tamẽ oẽs bonos reipublicæ ſubueĩr decet. Etenim ignauia ne
mo immortalis factus ẽ: neque qſque parẽs liberis uti æterni forẽt: optauit magis ut boni honeſti
que uitã exigerẽt. Plura dicerẽ qrites: ſi timidis uirtutẽ uerba adderent. Nã ſtrenuis abunde dictum
puto: huiuſmodi oꝛone habita. Marius poſtq̃ plæbis aĩos arrectos uidet ꝓpere cõmeatu: ſtipendio:
armis: aliiſque utilibus naues onerat. Cum his Aulum Mãlium legatum ꝓficiſci iubet: ipſe interea
milites ſcribere: nõ more maioꝝ: neque ex claſſibus: ſed uti cuiuſque libido erat: capite cenſos plæ-
roſque. Id factum: alii inopia bonoꝝ: alii ꝑ ãbitionẽ cõſulis mẽorabãt: ꝙ ab eo genere celebratus au
ctuſque erat: & homini potẽtiã q̃rẽti: egẽtiſſimus qſque opportuniſſimus: cui neque ſua cura qppe
q̃ nulla ſunt: & oĩa cum p̃cio honeſta uidenť. Igiť cum aliq̃to maiore numero Marius q̃ decretum
erat in africã ꝓfectus: paucis diebus Vticã aduehiť. Exercitus ei tradiť a. P. Rutilo legato. Nã Metel-
lus cõſpectũ Marii fugerat: ne uideret ea q̃ audita animus tolerare nequerat. Sed cõſul expletis legio
nibus: cohortibuſque auxiliariis: in agꝝ fertilẽ & p̃da onuſtũ ꝓficiſciť. Oĩa ubi capta militibus do-
nat. Deĩde caſtella & oppida natura & uiris paꝝ munita aggrediť p̃lia multa. Cæteꝝ alia leuia aliis
locis facere: interim noui hoĩes ſine metu pugnæ adeẽ uidere fugiẽtes capi: aut occidi fortiſſimum
quẽque tutiſſimũ armis libertatẽ: patriã: parẽteſque & oĩa alia regi: gloriã atque diuitias q̃ri: ſic bre-
ui ſpatio noui ueteresque coaluere: & uirtus oĩum æq̃lis facta. At reges ubi de aduẽtu Marii cogno
uerunt: diuerſi in locos difficiles abeunt. Ita Iugurthæ placuerat ſperanti: mox effuſos hoſtes inuadi
poſſe romanos ſicuti plæroſque rẽoto metu laxius licẽtiuſque futuros. Metellus interea Romã ꝓ-
fectus contra ſpẽ ſuã lætiſſimis aĩs ſuſpiciť. Plæbi patribuſque poſtq̃ inuidia deceſſerat iuxta carus.
Sed Marius impigre prudẽterque ſuoꝝ & hoſtiũ res pariter attẽdere: cognoſcere qđ bõi utrinque:
aut cõtra eẽt: explorare itinera: regũ cõſilia & inſidias ãteuenire. Nihil apud ſe remiſſum: neque apđ
illos tutum pati. Itaque getulos & Iugurthã ex ſociis noſtris p̃dã agentes ſæpe aggreſſus itinere fude
rat: ipmque regẽ haud ꝓcul ab oppido cirtha armis euexerat. Quæ poſtq̃ glorioſa mõ facta ſũt: ne-
que belli patrãdi copiã cognouit: ſtatuit urbes q̃ uiris: aut loco ꝓ hoſtibus: & aduerſum ſe opportu
niſſime erãt ſingulas circunuenire: ita ratus Iugurthã aut p̃ſidiis nudatũ: ſi ea pateref: aut p̃lio certa
turũ: nã Bocchus ſæpe ad eũ miſerat nuncios uelle po. ro. amicitiã neqđ a ſe hoſtile timeret: id ſimu
lauerit ne quo improuiſius grauior accederet: an mobilitate ingenii pacẽ atque bellũ mutar̃ ſolitus
eẽt: paꝝ exploratũ ẽ. Sed cõſul uti ſtatuerat oppida caſtellaque munita adire: ꝑtim ui: alia metu: aut
p̃mia oſtẽtãdo auertere ab hoſtibus. Ac primo mediocria gerebat: exiſtimãs Iugurthã ob ſuos tutã
dos in mãus uẽtuꝝ: ſed ubi illum ꝓcul abeẽ & aliis negociis intẽtum accepit: maiora & magis aſpa
aggredi tẽpus uiſum ẽ. Erat inter ingẽtes ſolitudines oppidũ magnũ & ualẽs noĩe Capſa: cuius con
ditor Hercules lybis mẽorabať: cuius ciues apud Iugurthã immunes: leui impio: & ob ea fideliſſi-
ma habebanť muniti aduerſum hoſtes nõ mœnibus mõ: & armis atque uiris: ueꝝ etiã multo ma
gis aſpitate locoꝝ. Nã p̃ter oppido loca ꝓpinq̃: alia oĩa uaſta: inculta: æg̃tia aq̃ infeſta a ſerpentibus:
quoꝝ uis ſicuti oĩum feraꝝ inopia cibi acrior. Ad hoc natura ſerpẽtiũ pnicioſa: ſiti magis q̃ alia re
accendiť. Eius oppidi potiundi Mariũ maxima cupido inuaſerat: tũ pp uſum belli: tum qa res aſpa
uidebať: & Metellus oppidũ Thalã magna gloria cœpat: haud diſſimiliter ſitũ munitũque: niſi qđ
apud Thalã nõ lõge a mœnibus aliq fontes erãt. Capſẽſes una mõ atque ea intra oppidũ iugi aq̃ cæ-
tera plura pluuia utunť. Id ibique & in oĩ africa q̃ ꝓcul a mari incultius agebat: eo facilius tolerabať
qa numidæ plærique lacte & ferina carne ueſcebanť: & neque ſalẽ: neque irritamẽta gulæ q̃rebant.
Cibus illis aduerſus famem atque ſitim nõ libidini: neque luxuriæ erat. Igiť cõſul oĩbus exploratis
credo diis fretus: nã cõtra tãtas difficultates cõſilio ꝓuidere nõ poterat: qppe etiã frumẽti inopia te-
nebatur. Quod numidæ pabulo pecoris magis q̃ aruo ſtudẽt. Et quodcunque natũ fuerat iuſſu re
gis in loca munita cõtulerãt. Ager autẽ aridus & frugũ uacuus ea tẽpeſtate: nã æſtatis extremũ erat.
Tamẽ ꝓ rei copia ſatis ꝓuidẽter exornat. Pecus oẽ qđ ſupioribus diebus p̃dæ fuerat eq̃tibus auxilia
riis agẽdũ attribuit. Aulũ Mãliũ legatum cum cohortibus ad oppidũ laris ubi ſtipẽdium & comea
tum locauerat: ire iubet: dicitque ſe p̃dabundũ poſt paucos dies eodẽ uẽtuꝝ. Sic incœpto ſuo occul
tato ꝑgit ad flumẽ Tanaim: cæteꝝ in itiner̃ quottidie pecus exercitui ꝑ cẽturias: itẽ ꝑ turmas. xxx.
duo æq̃liter diſtribuerat: & ex coriis utres uti fierẽt curabat ſimul & inopiã frumẽti lenire: & igna-
ris oĩbus parare q̃ mox uſui forẽt. Denique ſexto die cũ ad flumẽ uẽtum ẽ: maxima uis utrium eſt
effecta: ubi caſtris leui munimẽto poſitis milites cibũ cape: atque uti ſimul cũ occaſu ſolis egrederẽ
tur: paratos eẽ iubet. Omnibus ſarcinis obiectis aq̃ mõ ſeque & iumẽta onerare. Deinde poſtq̃ tp̃s
eſt uiſum caſtris egrediť: Noctemque totam itinere facto cõſedit. Idẽ proxima facit. Deinde tertia
multo ãte lucis aduẽtum ꝑuẽit ad locũ tumuloſum lõge a Capſa nõ ãplius duum miliũ interuallo
ibiq̃ q̃occultiſſime põt cũ oĩbus copiis opiť. Sed ubi dies cœpit & numidæ nihil hoſtile metuentes
oppido egreſſi repẽte oẽm eq̃tatũ & cum his uelociſſimos pedites curſu tendere ad Capſam & por

UVA. BHSC. IyR_138_2

tas obſidere iubet.Deinde ipſe intẽtus ꝓpere ſeq:neque milites p̄dari ſinere. Quæ poſtq̄ oppidani
cognouere res trepidæ ſunt:ingẽs metus:malum improuiſum.Ad hoc ps ciuium extra mœnia in
hoſtium p̄tãte cogere uti deditionẽ facerẽt.Cæteꝝ opus ẽ incenſum:Numidiæ puberes interfecti
ſunt:alii oẽs ſunt uenundati:militibus diuiſa p̄da.Id facinus cõtra ius belli:nõ auaritia neque ſcele/
re cõſulis ẽ admiſſũ:ſed q̄a locus Iugurthæ opportunus nobis aditu ẽ difficilis.genus hoĩum mo/
bile infidũ ante:neque beneficio neque metu coercitũ:poſtq̄ tãtã rẽ ꝑegit Marius ſine ullo ſuoꝝ in
cõmodo:magnus & clarus antea maior clarior hr̃i cœpit.Omnia nõ bene cõſulta in uirtutẽ trahe/
bant.Milites modeſto imꝑio habiti ſimul & locupletes ad cælum ferre marium numidæ magis q̄
ullum mortalẽ timere.Poſtrẽo oẽs ſocii:atque hoſtes credere illi:aut mẽtẽ diuinã eẽ:aut deoꝝ nu·
tu cuncta portẽdi.Sed cõſul ubi ea res bene euenit ad alia oppida ꝑgit pauca repugnãtibus numidis
capit:plura ꝑp capſenſiũ miſerias igni corrũpit:luctu atque cæde omnia cõplent. Denique multis
locis potitus:ac plæriſque exereitu incruẽto:aliã rẽ aggredit nõ eadẽ aſꝑitate qua capſenſiũ: cæterũ
haud ſecus difficilẽ.Nã quæ haud lõge a flumine Mulucha:ꝙ Iugurthæ Bocchique regnũ diſiunge
bat:erat inter cæterã planiciẽ mõs ſaxeus mediocri caſtello ſatis patẽs in ĩmenſum editus uno pan
guſto aditu relicto.Nã ꝑ oĩa natura uelut oꝑe atque cõſulto p̄ceps erat:quẽ locum Marius ꝙ ibi re
gis theſauri erãt ſumma ui caꝑe intẽdit.ſed ea res forte q̄ cõſilio melius ẽ geſta.Nã caſtello uirorum
atque armoꝝ ſatis magna uis & frumẽti & fons aq̄ aggreribus:turribuſque:& aliis machinationi/
bus locus importunus.Iter caſtellãoꝝ anguſtum admodũ utrique p̄ciſæ uineæ cum ingẽti ꝑiculo
fruſtra agebant:nã cũ hæ paulo ꝓceſſerãt igni aut lapidibus corrumpebant.Milites neque ꝓ opere
cõſiſtere ꝓpter iniq̄tatẽ loci:neque inter uineas ſine ꝑiculo admĩſtrare optimus q̄ſque eadẽ aut ſau
ciari:cæteris metus augeri.At Marius multis diebus & laboribus cõſumptis anxius trahere cũ aĩo
ſuo omitteret:ne incæptũ quoniã fruſtra erat:an fortunã oꝑiret:q̄ ſæpe ꝓſꝑe uſus ẽ:q̄ multos dies:
noctesque æſtuãs agitaret:forte q̄dã ligus ex cohortibus auxiliariis miles gregarius caſtris aliq̄tum
egreſſus haud ꝓcul ab latere caſtelli q̄d aduerſum p̄liãtibus erat:aĩaduertit inter ſaxa repẽtes cocle/
as:quaꝝ cũ unã atque alterã.deinde plures peteret ſtudio legẽdi paulatim ꝓpe ad ſummũ montis
egreſſus ẽ Vbi poſtq̄ ſolitudinẽ intellexit more ingenii humãi cupido ad difficilia faciunda aĩum in
uadit.Et forte in eo loco grãdis ilex coaluerat inter ſaxa:paululũ modo ꝓna:deinde flexa atque au/
cta in altitudinẽ:quo cuncta gignẽtiũ natura fert:cuius ramis mõ:mõ eminẽtibus ſaxis nixus ligus
caſtelli planitiẽ p̄ſcribit:q̄d cuncti numidæ intẽti p̄liãtibus aderãt.Exploratis oĩbus q̄ mox uſui fo/
re ducebat.Eodẽ regredit nõ temere uti aſcẽderat:ſed tẽtãs oĩa:& circunſpiciẽs.Itaque Mariũ ꝓpe/
re adiit acta docet:hortat ab ea ꝑte qua deſcẽderat caſtellũ tẽtet.pollicet ſeſe itineris ꝑiculique du/
cem.Marius cũ ligure ꝓmiſſa eius cognitũ ex p̄ſentibus miſit: quoꝝ uti cuiuſque ingeniũ erat: ita
rẽ difficilẽ aut facilẽ renunciauere.Cõſulis tamẽ animus paululũ erectus ẽ:itaque ex copia tibicinũ
& cornicinũ q̄nque nũero uelociſſimos pedites delegit:& cũ his p̄ſidio q̄ forẽt.iiii.cẽturiões:omnes
que liguri parere iubet:& negocio ꝓximũ diẽ cõſtituit.Sed ubi ex p̄cepto tẽpus ẽ uiſum:paratis:cõ/
poſitiſque oĩbus ad locũ ꝑgit.Cæteꝝ illi q̄ & aſcẽſuri erãt p̄docti ab duce arma ornatũque mutaue
rant capite atque pedibus nudis:ut ꝓſpectus:nixuſque ꝑ ſaxa foret facilis. Suꝑ terga gladii & ſcuta
ueꝝ ea numidica ex coriis gr̃a ponderis ſimul & offenſa:quo minus ſtreperẽt.Igit ꝓdiẽs ligus: ſa/
xa:& ſi q̄ uetuſtate radices eminebãt laqueis uinciebat:q̄bus alleuiati milites facilius aſcẽderẽt:iter
dum timidos inſolẽtia itineris leuar manu ubi paulo aſꝑior aſcenſus erat: ſingulos præ ſe inermes
mittere.Deinde cum aliorum armis ſeq q̄ dubia nixui uidebant potiſſimus tẽtare:ac ſæpius aſcen
dẽs eadẽ & deſcẽdẽs.deinde ſtatim digrediẽs:cæteris audaciã addere.Igit diu multũque fatigati:tan
dem in caſtellũ ꝑueniunt.deſertũ ab ea ꝑte:ꝙ oẽs ſicut aliis diebus ad uſum hoſtes aderãt. Marius
ubi ex nunciis cognouit q̄ ligus egerat:q̄q̄ toto die intẽtos p̄liis numidas tẽtauerat:tũ uero cohorta
tus ẽ:& ipſe extra uineas egreſſus teſtudine acta ſuccedere:& ſimul hoſtẽ tormẽtis ſagittariiſque &
funditoribus eminus terrere.At numidæ ſæpe antea uineis romanoꝝ ſubuerſis:itẽ incẽſis non ca
ſtelli mœnibus ſeſe tutabant:ſed ꝓ muro dies noctesque agitare:maledicere romanis: ac Mario ue
cordiã obiectare:Militibus noſtris Iugurthæ ſeruitiũ minari:ſecundis rebus feroces eẽ:interim oĩ/
bus romãis:hoſtibuſque p̄lio intẽtis:magna ui utrinque ꝓ gloria atque imꝑio his illis ꝓ ſalute cer/
tãtibus repẽte a tergo ſigna canere.Ac primo mulieres & pueri q̄ uiſum ꝓceſſerant fugere. Deinde
uti q̄ſque muro ꝓximus erat:poſtrẽo cuncti armati inermeſque:q̄d ubi accidit acrius romãi inſta/
re:fundere:ac plæroſque tãtũmõ ſauciare.Deinde ſuꝑ occiſoꝝ uadere corꝑa auidi gloriæ certantes
muꝝ aſcẽdere:neque quenq̄ oĩum p̄da morari ſic forte correpta Marii temeritas gloriã ex culpa in
uenit.Cæteꝝ dũ ea res agit Lucius ſylla q̄ſtor cũ magno eq̄tatu in caſtra uẽit q̄ uti ex latio : & ſociis
cogeret exercitũ Romæ relictus erat.Sed quoniã nos tãti uiri res admonuit idoneũ uiſum ẽ de na/
tura cultuque eius paucis dicere.Neque enĩ alio loco de ſyllæ rebus dicturi ſumus:& Lucius Siſen
na optime diligẽtiſſime oĩum :q̄ eas res dixere p̄ſecutus:paꝝ mihi libero ore locutus uidet.Igit ſyl
la patritiæ gẽtis nobilis fuit:familia ꝓpe iã extincta maioꝝ ignauia litteris græcis atque latinis: iu/

UVA. BHSC. IyR_138_2

ſte atque doctiſſĩe eruditus:aĩo ingẽti:cupidus uoluptatũ:ſed gloriæ cupidior otio luxurioſo:tamẽ
ab negocio nunq̃ luxuria remorata:niſi quod de uxor̃ potuit honeſtius cõſuli : facũdus ac callidus
& amicitia facilis ad ſimulãda negocia altitudo ĩgenii ĩcredibilis multaꝝ reꝝ:ac maxĩe pecuniæ lar
gitor: atque illi fœliciſſimo oĩum ãte ciuilẽ uictoriã:nunq̃ ſup induſtriã fortũa fuit: multique du/
bitauere:fortior an fœlicior eſſet.nã poſtea quæ fecerat incertũ habeo:pudet an piget diſſerere. Igit̃
Sylla ut ſupradictũ ẽ poſtq̃ ĩ Africã atque ĩ caſtra Marii cũ eqtatu uẽit rudis ãtea & ignarus belli. ſo
lertiſſimus oĩum paucis tẽpeſtatibus factus ẽ. Ad hoc milites benigne appellare multis rogãtibus:
aliis ĩpe ꝑ ſe dare: beneficia inuitus accipe:ſed ea ꝓperãtius quã æs mutuũ reddere:ĩpe a nullo repe/
tere: magis id laborar̃:ut illi q̃ plurimi deberẽt: ioca atque ſeria cũ humillimis ager̃.In opibus in ag
mĩe atque in uigiliis multis adeſſe:neque interĩ qđ parua ãbitio ſolet: cõſulis aut cuiuſq̃ boni famã
læder̃ tãtũmodo:neque cõſilio neque manu priorẽ aliũ pati plæroſque ãteuenir̃. Quibus rebus &
artibus breui Mario & militibus chariſſimus factus ẽ. At Iugurtha poſtq̃ oppidũ Capſã:alioſque lo
cos munitos & ſibi utiles: ſimul & pecuniã magnã amiſerat: ad Bocchũ nũcios mittit : q̃ primũ in
numidã copias adduceret: p̄liũ faciẽdi tẽpus adeſſe. Quẽ ubi cunctari accepit: dubiũ belli atq̃ pacis
rõnes traher̃:rurſus uti ãtea ꝓxĩos eius donis corrũpit.Ipſique Boccho pollicet̃ numidiæ tertiã ꝑtẽ
ſi aut romãi africa expulſi:aut ĩtegris ſuis finibus:bellũ cõpoſitũ foret eo p̄mio Bocchus illectus cũ
magna multitudine ad Iugurtã accedit: ita ãboꝝ exercitu cõiũcto:Mariũ ĩ Hyberna ꝓficiſcẽtẽ uix
decia ꝑte diei reliq̃ ĩuadũt rati noctẽ q̃ iã aderat:& uictis ſibi munimẽto fore:& ſi uiciſſet : nullo ĩpe
dimẽto: qđ locoꝝ ſciẽtes erãt. Cõtra romãis utrũque caſũ in tenebris difficilẽ fore.igit̃ ſimul cõſul
ex multis de hoſtiũ aduẽtu cognouit & ipſi hoſtes aderãt :& prius q̃ exercitus:aut ĩſtrui: aut ſarcias
colliger̃.Dẽique anteq̃ ſignũ:aut ĩpiũ ullũ accipe quiſſet:eqtes mauri atque getuli. Nõ acie neque ul
lo more p̄lii: ſed cateruati uti ſors quoſque cõglobauerat in nr̃os cõcurrũt. Qui oẽs trepidi ĩproui
ſo metu:attamẽ uirtutis memores:aut arma capiebãt aut capiẽtes alios ab hoſtibus defẽſabãt. Pars
equos aſcẽdere:obuiã ire hoſtibus:pugna latrocinio magis q̃ p̄lio ſimilis fieri ſine ſignis:ſine ordini
bus eqtes peditesque ꝑmixti cæder̃:alios obtrũcar̃:multos cõtra aduerſos acerrime pugnãtes ab ter
go circunuenire:neque uirtus neque arma ſatis tegere:quod hoſtes numero plures & undique cir
cũfuſi erãt.Denique romãi ueteres:nouique & ob ca ſciẽtes belli:ſi quos locus aut caſus coniunxe/
rat: orbes facere. Atque ita ab omnibus partibus ſimul tecti:& inſtructi hoſtium uim ſuſtẽtabant.
Neque in eo tã aſꝑo negocio:Marius territus:aut magis q̃ antea demiſſo animo fuit:ſed cũ turma
ſua quã ex fortiſſimis magis q̃ ex familiariſſimis parauerat:uagari paſſim:ac mõ laborãtibꝰ ſuis ſuc
currere mõ hoſtes ubi cõfertiſſimi obſtiterant:inuadere:mãu conſulere militibus:quoniã impare
cõturbatis omnibus nõ poterat.Iãque dies cõſumptus erat:cũ tamẽ barbari nihil remittere: atque
uti reges p̄cepant:noctẽ ꝓ ſe rati acrius inſtare. Tũ Marius ex copia reꝝ cõſilia trahit:atque uti ſuis:
receptui locus eẽt:colles duos inter ſe ꝓpinquos occupat.ñQorũ in uno caſtris parũ ãplo fõs aquæ
magnus erat:alter uſui opportunus:qa magna ꝑte edita:& p̄cipiti pauca munimenta q̃rebat.Cæte
rũ apud aquã Syllã cũ eqtibus noctẽ agitare iubet.ipſe diſꝑſos milites paulatĩ: neque minus hoſti
bus cõturbatis in unũ trahit.Deinde in unũ cunctos plẽo gradu in collẽ ſubducit.Ita reges loci diffi
cultate coacti p̄lio deterrent̃:neque tamẽ ſuos lõgius abire ſinũt.Sed utroque colle multitudĩe cir/
cundato effuſi cõſedere.Deinde crebris ignibus factis plærunque noctis barbari more ſuo lætari ex
ultare ſtrepere pedibus uocibus:& ipſi duces feroces:ꝙ nõ fugere:aut ꝓ uictoribus ſeſe agere: ſed ea
cuncta romãis ex tenebris & editioribus locis facilia uiſu magnoque hortamẽto erãt. Plurimũ ue/
ro Marius impitia hoſtiũ cõfirmatus q̃ maximũ ſilentiũ fieri iubet.nec ſigna qdẽ uti ꝑ uigilias ſole
bãt canere.Deinde ubi lux aduẽtabat:defeſſis iã hoſtibus:ac pauloante ſomno captis de improuiſo
uectigales itẽ cohortiũ:turmaꝝ:legionũ tubicines ſimul oẽs tuba canere: milites clamorẽ tollere:
aut portis erumpe iubet.Mauri atque getuli ignoto atque horribili ſonitu r̃pẽte exciti :neque fuge
re:neque arma cape:neque oĩo facere aut ꝓuidere qcq̃ poterãt:ita cũctos ſtrepitu clamor̃ nullo ſub
ueniẽte:noſtris inſtãtibus tumultu terrore formidine q̃ſi uecordia cæpat.denique oẽs fuſi fugatiq̃
arma & ſigna militaria plæraque capta ſunt:pluresque eo p̄lio q̃ oĩbus ſupioribus interẽpti ſũt.Nã
ſõno & metu inſolito ĩpedita fuga:deinde Marius:ut cœpat in hyberna ꝓficiſcit̃ pp cõmeatũ in op/
pidis maritimis agere decreuerat.neque tamẽ uictoria ſocors aut inſolẽs factus:ſed ꝑiter ac in con/
ſpectu hoſtiũ q̃drato agmine incedere ſylla cũ eqtatu apđ extrẽos in ſiniſtra ꝑte Aulus Mãlius cum
funditoribus & ſagiptariis.Præterea cohortes liguꝝ curabat.Primos & extrẽos cũ expeditis mani/
plis tribunos locauerat.ꝑfugæ minime cari:& regionũ ſciẽtiſſimi hoſtiũ iter explorabãt.Simul cõ/
ſul q̃i nullo ĩpoſito oĩa ꝓuider̃:apđ oẽs adeẽ laudare aut increpare merẽtes.ĩpe armatus intẽtuſque
itẽ milites cogebat:neque ſecus atque iter facere:caſtra munire:excubitũ in porta: cohortes ex legi/
onibus ꝓ caſtris eqtes auxiliarios mittere.p̄terea alios in munimẽtis ſup uallũ locare:uigilias ĩpe cir
cũir̃:nõ tã diffidẽtia futuroꝝ q̃ impauiſſet q̃ uti militibus exeq̃tus cũ imꝑtore labor uolẽtibus eſſet
& ſane Marius illoque:aliiſque tꝑibus iugurthini belli pudore magis q̃ malo exercitũ coercebat:ꝗ

multi ꝑ ãbitionẽ fieri agebãt quod a pueritia cõſuetã duritiẽ: & alia quæ cæteri miſerias uocãt uo/
luptati habuiſſe niſi tamẽ ac.r.p.pariter ac ſæuiſſimo ĩperio bene atque decore geſta ſũt.Igiť quarto
denique die: haud lõge ab oppido Cirtha undique ſimul ſpeculatores citi ſeſe oſtẽtãt. Quaꝛ̃ hoſtis
adeſſe intelligiť.Sed quia diuerſi redeũtes alius ab alia parte atque oẽs idẽ ſignificabãt:cõſul ĩcertus
quonã modo aciẽ inſtrueꝛ̃t:nullo ordine cõmutato:aduerſũ oĩa paratus:ibidẽ opperiť. Igiť iugur/
thã ſpes fruſtrata qui copias in quattuor ꝑtes diſtribuerat ratus ex oĩbus æque aliquos ab tergo ho
ſtibus uẽturos. Interim ſylla quẽ primũ hoſtes attigerant cohortatus ſuos: turmatĩ:& ꝗmaxĩe cõ/
fertis equis ipſe aliique mauros inuadũt:cæteri in uno loco manẽtes ab iaculis eminus emiſſis: cor
pora tegeꝛ̃ & ſi qui in mãu uenerãt obtrũcare. Dũ eo modo eqtes ꝑliant:Bocchus cũ pedibus quos
uolux filius eius adduxerat.neque in prioꝛ̃ pugna in itineꝛ̃ morati affuerãt:poſtremã romanoꝝ aci
em inuadũt. Tũ Marius apud prĩos agebat:quod ibi iugurtha cũ plurimis erat.Deinde nnmida co
gnito Bocchi aduentu:clam cum paucis ad pedites cõuertit:ibi latine: nam apud numãtiã loqui di
dicerat exclamat noſtros fruſtra pugnaꝛ̃ pauloãte Mariũ ſua manu interfectũ ſimul gladiũ ſãguine
oblitũ oſtẽdere: quẽ in pugna ſatis ĩpigre occiſo pedite nr̃o cruẽtauerat.Quod ubi milites acceperꝛ̃:
magis atrocitate rei ꝗ fidei nũtii terrerenť:ſimulque barbari aĩos tolleꝛ̃:& ĩ ꝑculſos acrius ĩcedeꝛ̃:iã
que paululũ a fuga aberãt:cũ ſylla ꝓfligatis his quos aduerſũ ierat rediẽs mauris ab latere incurrit.
Bocchus ſtatĩ auertiť.At iugurtha dũ ſuſtẽtaꝛ̃ ſuos:& ꝓpe iã adeptã uictoriã retinere cupit: ab eqti
bus circũuẽtus dextra ſiniſtra oĩbus occiſis: ſolus inter tæla hoſtiũ uitabũdus erupit:Atque interĩ
Marius fugatis equitibus accurrit auxilio ſuis quos pelli iã accepat.Denique hoſtes iã undique fuſi
ſunt:tũ ſpectaculũ horribile in cãpis patẽtibus ſeq̃:fugere:occidi:capi:eq̃:atq̃ uiri afflicti uulneribus
acceptis:neque fugere poſſe:neque quietẽ pati: niti modo ac ſtatĩ cõcidere: Poſtrẽo oĩa ꝗ uiſus erat
cõſtrata telis armis cadaueribus & interea humus infecta ſãguine:poſtea loci cõſul haud dubie iam
uictor ꝑuenit in oppidũ cirthã quo initio ꝓfectus ĩtẽderat:eo poſt quintũ diẽ quã iteꝝ barbari ma
le pugnauerãt:legati a Boccho ueniunt ꝗ regis uerbis ab mario petiueꝛ̃: duos ꝗ fidiſſimos ad eum
mitteret: uelle đ ſuo populique ro.cõmodo cũ his diſſerere.Ille ſtatim.L.Syllã & aulũ mãliũ ire iu/
bet.Qui ꝗꝗ acciti ibãt:tamẽ placuit uerba ad regẽ facere:ingeniũ aut uti aduerſum flecterẽt:aut cu
pidũ pacis uæhemẽtius accẽderẽt. Itaque ſylla cuius facũdiæ nõ ætati a mãlio cõceſſum ẽ uerba pa/
uca huiuſcemodi eſt locutus.Res Bocche magna nobis eſt læticia:cum te talẽ uirum dii monuere:
ut aliquãdo pacem quam bellum malles neu te optimum cum peſſimo omnium iugurtha miſcẽ
do cõmaculares:ſimul nobis demeres acerbã neceſſitudinẽ:pariter te errãtem:& illum ſceleratiſſi/
mum ꝑſequi ad hoc populo ro.iam a principio inopi:melius uiſũ amicos quã ſeruos quærere: tu/
tiuſque rati uolẽtibus quã coactis imperitare.Tibi nulla opportunior amicitia noſtra primũ quod
procul abſumus in quo offẽſæ minimum eſt gratia par ac ſi prope adeſſemus: deinde quod paren/
tes abũde habemus amicoꝝ:neque nobis:neque cuiꝗ hominũ ſatis fuit:atque hoc utinã tibi a prin
cipio placuiſſet ꝓfecto ex populo ro. ad hoc tẽpus multa plura bona accepiſſes quã mala perpeſſus
eſſes:ſed quoniam humanaꝝ rerum plæraque fortuna gerit cui.ſ.complacuit uim & gratiã te expe
riri nunc quoniam per illam licet: feſtina atque uti cœpiſti perge.Multa opportuna habes quo faci
lius errata officiis ſuperes.Poſtremo hæc in pectus tuum dimitte: nunꝗ populũ ro.beneficiis uictũ
eſſe: nam bello quam ualeat tu te ſcis:Ad ea Bocchus placide & benigne ſimul pauca ꝓ delicto ſuo
uerba facit ſe non hoſtili animo: ſed ob regnum tutãdum arma cœpiſſe. nam numidiæ partẽ un/
de Iugurtham expulerit iure belli ſuam factam eam uaſtari a Mario pati nequiſſet.Præterea miſſis
antea Romam legatis repulſum ab amicitia.Cæteꝝ uetera omittere ac tum ſi ꝑ Mariũ liceret lega
tos ad ſenatum miſſuꝝ: deinde copia facta loquẽdi animus barbari ab amicis flexus:quos Iugurta
cognita legatione Syllæ & Manlii metuens id quod parabatur donis corruperat. Marius interim
exercitu in hybernaculis compoſito cum expeditis cohortibus & parte equitatus proficiſcitur in
loca ſola obſeſſum turrim regiam quo iugurtha perfugas omnes ꝑ̃ſidium impoſuerat. Tũ rurſus
Bocchus ſeu reputando quæ ſibi duobus prælíis euenerant: ſeu monitus ab aliis amicis quos inco
ruptos Iugurtha reliquerat. Ex omni copia neceſſariorum quinque delegit: quorum & fides co/
gnita & ingenia ualidiſſima erant. Eos ad Marium :ac deinde ſi placeat Romam legatos iubet ire:
agendarum rerum:& quocunque modo belli componendi licentiam ipſis permittit. Illi mature
ad hyberna romanorum proficiſcuntur. Deinde a getulis latrõibus in itinere circunuenti ſpoliati
que pauidi ſine decore ad Syllam profugiunt.Quem conſul in expeditionem proficiſcens pro præ
tore reliquerat: eos ille non pro uanis hoſtibus : ut meriti erant : ſed accurate & liberaliter habuit
Quare barbari & famam romanorum auaritiæ falſam: & Syllam ob munificentiam in ſeſe ami/
cum rati : nam etiam tum largitio multis ignota erat. Munificus & nemo putabatur: niſi pa/
riter uolens dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quæſtori mandata Bocchi patefa
ciunt : ſimul ab eo petunt uti fautor : conſultorque ſibi adſit copias : fidem : magnitudinem re/
gni ſui : & alia quæ aut utilia aut beniuolentia eſſe credebant : oratione extollunt : deinde Sylla

UVA. BHSC. IyR_138_2

oĩa pollicito dicti quomodo apud Mariũ:itẽ apud ſenatũ uerba facerẽt: circiter. xl. ibidẽ operiunt̃:
Marius poſtq̃ infecto quo intẽderat negocio rediit Cirthã de aduẽtu legatoꝝ certior factus ẽ illoſq̃
& Syllã ab utica uenire iubet.itẽ Luciũ belligeꝝ p̃torẽ: p̃terea oẽs undique ſẽatorii ordinis qbus cũ
mãdata Bocchi cognoſcit:in qs legatis poteſtas Romã eundi fit:& ab cõſule interea induciæ poſtu/
labant̃:ea Syllæ & plæriſque placuer̃ pauci ferocius decernũt.ſ.ignari reꝝ humanaꝝ:quæ fluxæ &
mobiles ſẽper in aduerſa mutant̃.Cæteꝝ mauri impetratis oĩbus rebus tres Romã ꝓfecti.cũ. Cn.
Octauio ruffõe: q quæſtor ſtipẽdiũ in africã portauerat.Duo ad regẽ redeũt. Ex his Bocchus cũ cæ/
tera: tum maxĩe benignitatẽ:& ſtudiũ Syllæ libẽs accepit.Romæque legatis eius poſtq̃ erraſſe regẽ
& iugurthæ ſcelere lapſũ depræcati ſunt:amicitiã & fœdus:petẽtibus hoc modo reſpõdet̃.Senatus
& populus romanus beneficii & iniuriæ memor eſſe ſolet. Cæteꝝ boccho quoniã pœnitet delicti
gratiã facit:fœdus & amicitia dabunt̃ cũ meruerit. Quibus rebus cognitis Bocchus ꝑ litteras a Ma
rio petiuit ut ſyllã ad ſe mitteret:Cuius arbitratu de negociis cõmunibus cõſuleret̃. Is miſſus cum
p̃ſidio equitũ atque peditũ:funditoꝝ:baleatoꝝ:p̃terea iere ſagiptarii:& cohors peligna cũ uelitari/
bus armis:itineris ꝓperãdi cauſa:neque his ſecus atque alius armis aduerſũ tæla hoſtiũ qđ ea læuia
ſũt muniti erãt:ſed in itinere quinto denique die Volux filius Bocchi repẽte ĩ cãpis patẽtibus cum
mille & nõ ãplius eqtibus ſeſe oſtẽdit q temere & effuſe eũtes Syllæ aliiſque oĩbus & numeꝝ ãplio
rẽ uero:& hoſtilẽ metũ efficiebãt:igit̃ ſe qſque expedire arma atque tæla tẽtare:intendere:timor ali
quãtus:ſed ſpes ãplior qppe uictoribus & aduerſũ eos quos ſæpe uicerãt:interim eqtes exploratũ ꝑ
miſſi rem uti erat qetã nunciãt. Volux audiẽs q̃ſtorem appellat:dicitque a patre Boccho obuiã illi ſi
mul & p̃ſidiũ miſſũ.Deinde ꝑ eũ & ꝓximũ diẽ ſine metu cõiuncti eunt.Poſt ubi caſtra locata & di
ei ueſꝑ erat:repẽte Maurus incerto uultu pauẽs ad Syllã accurrit:dicitque ſibi a ſpeculatoribus co/
gnitum iugurthã haud ꝓcul abeſſe. Simul uti noctu clã ſecum ꝓfugeret:rogat atq̃ hortat̃ : ille aĩo
feroci negat ſe totiẽs fuſũ numidã ꝑtimeſcer̃:uirtuti ſuoꝝ ſatis credere etiã ſi peſtis certa adeſſet mã
ſuꝝ potius q̃ ꝓditis his quos ducebat:turpi fuga incerte ac forſitã poſt paulo interituræ morbo ui
tæ parceret.Cæteꝝ ab eodẽ monitus uti noctu ꝓficiſcerent̃:cõſiliũ approbat ac ſtatim milites cœ/
natos eſſe in caſtris:igneſque creberrimos fieri.Deinde prima uigilia ſilẽtio egredi iubet:iãque no/
cturno itinere feſſis oĩbus ſylla pariter:cum ortu ſolis caſtrametebat̃ cum eqtes mauri nunciãt iu/
gurthã circiter duum milium interuallo cõſediſſe ãte eos qđ poſtq̃ auditum ẽ:tum uero ingẽs me
tus noſtros inuadit credere ſe ꝓditos a Voluce & inſidiis circunuẽtos. Ac fuere q dicerẽt manu uin
dicãdum neque apud illum tãtum ſcelus inultum r̃liquẽdum. At ſylla q̃q̃ eadẽ exiſtimabat : tamẽ
ab iniuria mauꝝ ꝓhibet:ſuos hortat̃: uti fortẽ animum gererẽt:ſæpe dicebat ãtea a paucis aduer/
ſus multitudinẽ bene pugnatum quãto ſibi in p̃lio minus pepciſſent:tãto tutiores fore:nec quenq̃
decere quẽ manus armauerat ab inermibus pedibus auxilium peter̃ in maximo metu nudum &
cæcum corpus ab hoſte uerter̃.Deinde uolucrẽ:quoniã hoſtilia faceret iouẽ maximum obteſtatus
ut ſceleris atque ꝑfidiæ Bocchi:teſtis adeẽt caſtris abire iubet.Ille lachrymãs orat ne ea crederet: ni
hil dolo factum ac magis calliditate iugurthæ:cui uidelicet ſpeculãti:iter ſuum cognitum eſſet.Cæ
teꝝ quoniã ingẽtẽ multitudinẽ nõ hẽret: & ſpes opeſque oẽs ex patre ſuo pẽderẽt ut crederet illum
nõ auſuꝝ palã:cũ ip̃e filius hic teſtis adeſſet.Quar̃ optimũ factũ uideri ꝑ media eius caſtra palã tran
ſiret ſeſe uel p̃miſſis uel ibidẽ relictis mauris:ſe ſolũ cũ Sylla ituꝝ: ea res uti in tali negocio ꝓbata ẽ
ac ſtatĩ ꝓfecti qa de ĩprouiſo acciderãt:dubio atque heſitãte iugurtha incolumes trãſeũt. Deĩde pau
cis diebus quo ire intẽderãt ꝑuẽtũ ẽ ibi cũ Boccho numida qdã noĩe Aſpar multum & familiariter
agebat:p̃miſſus a iugurtha poſtq̃ ſyllã accitũ audierat oratũ & ſpeculatũ Bocchi cõſilia ierat : p̃terea
Dabat Maſſugradæ filius ex gẽte Maſiniſſæ cæteꝝ materno genere ĩpar:nã mater eius ex cõcubina
orta erat:ob ingẽtia multa facta mauro carus acceptuſque:quẽ Bocchus fidũ ro.multis ãtea tẽpeſta
tibus exꝑtus:illico ad ſyllã nũciatũ mittit paratũ ſeſe facer̃ q̃ po.ro.uellet:colloqo diẽ locũ tẽpus ipſe
deligeret:cõſulta ſeſe diẽ oĩa cum illo integra hẽre:neu iugurthæ legatum ꝑtimeſceret:quo res cõis
licẽtius gereret̃:nã ab inſidiis eius aliter caueri nequiſſe:ſed ego cõperio Bocchum magis punica fi/
de q̃ ob ea quæ p̃dicabat:ſimul romanos & numidã ſpe pacis detinuiſſe multũque cũ ſuo aĩo uolue
re ſolitum:iugurthã romãis an illi ſyllã traderet libidinẽ aduerſus nos:metum ꝓ nobis ſuaſiſſe.Igit̃
pauca ſylla reſpõdit corã aſpere locutuꝝ cætera occulte aut nullo p̃ſẽte aut q̃ pauciſſimis p̃ſẽtibus:ſi
mul edocet quæ reſpõderent̃ poſtq̃ ſicuti uoluerãt cõgreſſi dicit ſe miſſũ a cõſule ueniſſe quæſitum
ab eo: pacẽ an bellum agitaturus foret. Tunc rex uti p̃ceptum fuerat:poſt diẽ decimum redire iu/
bet ac nihil iã nunc decreuiſſẽ ſed illo die reſpõſuꝝ deinde ãbo ad ſua caſtra digreſſi: ſed ubi plærun
que noctis proceſſit Sylla a Boccho occulte accerſit̃ ab utroque tãtũmodo fidi interp̃tes adhibent̃.
Præterea Dabar internuntius ſactus uir iurat ex ſentẽtia ãbobus ac ſtatĩ ſic rex incipit: nunq̃ ego ra
tus ſum fore. Vti rex maximus in hac terra & omnium oppulẽtiſſimus quos noui priuato homi/
ni gratiã deberẽ & Hercule ſylla ante te cognitum multis orãtibus aliis ultro egomet opẽ tuli.nul/
lus indigni. Id immunitum qđ cæteri ſolẽt dolere ego lætor fuerit mihi eguiſſe aliquãdo p̃cium

UVA. BHSC. IyR_138_2

tuæ ãicitiæ q̃ apd̃ aĩum meũ nihil carius hẽo. id adeo expiri licet arma uiros: pecuniã poſtrẽo q̃cq̃d
aĩo libet ſume utere & quoad uiues nũq̃ tibi redditã gr̃am putaueris ſẽp apd̃ me ĩtegra erit. Dẽique
nihil fruſtra uoles: me ſciẽte: nã ut ego exiſtĩo regẽ armis q̃ mũificẽtia uinci mĩus flagitioſũ. Cæter℞
de rep. ur̃a cuius huc curator miſſus es paucis accipe bellũ ego po. ro. neque feci neque factũ unq̃ uo
lui. Fines meos aduerſũ armatos armis tutatus ſũ. Id omit to quãdo uobis ita placet. Gerite uti uul
tis cũ iugurta bellũ ego flumẽ Muluchã qd̃ inter me & micipſã fuit: nõ egrediar: neq̃ intrar̃ iugurtã
ſinã. Præterea ſiq̃d meque uobiſque dignũ petiueris: haud repulſus abibis. Ad ea ſylla ꝓ ſe breuiter
& modice de pace de cõibus rebus multis diſſeruit. Deinde regi patefecit quod polliceat̃ ſenatũ &
po. ro. quoniã ãplius armis ualuiſſet nõ in gratia habituros faciẽdũ aliq̃d quod illo℞ magis q̃ ſuã re
tuliſſe uideret̃ id adeo in prõptu eſſe: quoniã iugurthæ copiã haberet: quẽ ſi romãis tradidiſſet ſor̃
ut illi plurimũ deberet̃ amicitiã fœdus numidiæ ptẽ q̃ nũc peteret tũ ultro aduenturã. Rex primo
negare affinitatẽ cognationẽ: p̃terea fœdus interueniſſe. At hoc metuere: ne fluxa fide uſus popula
riũ aĩos auerteret qs iugurtha carus romãi inuiſi erãt. Denique ſæpius fatigatus leniter ex uolũtate
Syllæ oĩa ſe factu℞ ꝓmittit. Cæter℞ ad ſimulãdũ pacẽ cuius nũida defeſſus bello auidiſſimus erat
q̃ utilia uiſa cõſtituunt: Ita cõpoſito dolo digrediunt̃. Et rex poſtero die Aſperẽ Iugurthæ legatũ ap
pellat. Dicitque ſibi p̃ Dabarẽ ex Sylla cognitũ poſſe cõditiõibus bellũ põi: Quãobrẽ regis ſui ſẽten
tiã exq̃reret ille in caſtra iugurthæ uẽit. Deĩde cũcta doctus ꝓperato itiner̃ poſt diẽ octauũ redit ad
Bocchũ & ei nunciat iugurthã cuper̃ oĩa quæ imparent̃ facer̃: ſed Mario pa℞ cõſider̃. Sæpe ãtea cũ
imp̃atoribus romãis pacẽ conuẽtã fruſtra fuiſſe. Cæter℞ Bocchus ſi ãbobus cõſultũ & ratã pacẽ uel
let daret operã ut una ãbobus q̃ſi de pace in colloq̃um ueniret̃: ibique Syllã traderet ſibi. Cum talẽ
ui℞ in ptãte habuiſſet tũ fore uti iuſſu ſẽatus & po. ro. fœdus fieret: neque hoĩem nobilẽ nõ ſua ca
ptũ ignauia: ſed ob rẽ po. ro. in hoſtiũ poteſtate relictũ iri. Hæc marius ſecũ ipẽ diu uoluẽs tãdẽ ꝓmi
ſit. Cæter℞ dolo an uero cũctatus pa℞ cõperimus: ſed plærũque regiæ uolũtates ut uæhemẽtes ſic
mobiles ſæpe ipẽ ſibi aduerſæ. Poſtea tp̃e & loco cõſtituto in colloq̃um uti de pace uẽiret̃ Bocchus
Syllã modo: modo iugurthæ legatũ appellare benigne habere. Idẽ ãbobus polliceri illi læti pariter
ac ſpei bonæ eſſe plẽi ſed nocte ea q̃ ꝓxia fuit ãte diẽ colloq̃o decretũ Maurus adhibitis amicis ac ſta
tim ĩmutata uoluntate r̃motis a ſe cæteris dicit̃ ſecũ ipſe multa agitauiſſe uultu color̃ ac motu cor
poris pariter atque aĩo uarius: q̃. ſ. ita tacẽte ipo occulta & oris ĩmutatiõe patefeciſſe: tamen poſtrẽo
Syllã accerſiri iubet: & ex eius ſẽtẽtia numidæ inſidias tẽdit: deinde ubi dies aduẽit & ei nuntiatũ ẽ
iugurthã haud ꝓcul eſſe cũ paucis amicis & q̃ſtore nr̃o q̃ſi obuius honoris cauſa ꝓcedit in tumulũ
facillimũ uiſu inſidiãtibus: eodẽ numida cũ plæriſque neceſſariis ſuis inermis uti dictũ erat accedit
ac ſtatĩ ſigno dato undique ſimul ex ĩſidiis inuadit̃. Cæteri obtruncati iugurtha uinctus Syllæ tra/
dit̃ & ab eo ad mariũ deductus ẽ p̃ idẽ tẽpus aduerſũ gallos ab ducibus noſtris. Qu. Scipiõe & Mã/
lio male pugnatum ẽ. Quo metu italia oĩs cõtremuerat. Illique & oẽs uſque ad noſtrã memoriam
romani ſic habuere alia oĩa uirtuti ſuæ prona eſſe cum gallis ꝓ ſalute nõ ꝓ gloria certare. Sed poſtq̃
bellum in numidia cõfectum: Iugurthã Romã uictnm adduci nunciatum ẽ. Marius cõſul abſens
factus eſt & ei decreta prouincia & gallia. Hiſque calendis ianuariis cum magna gloria cõſul trium
phauit tempeſtate ſpes atque opes ciuitatis in illo ſitæ.

FINIS.

CRISPI SALVSTII OPVS FOELICITER EXPLICIT.

CRISPI SALVSTII ORATORIS CLARISSIMI VITA.

Riſpus Saluſtius uir patricius ab ineunte ætate bõis artibus ĩbutus ad rẽpu. gerẽdã
aĩum applicuit: in q̃ nõ pauca aduerſa paſſus: prudẽtia ſua ſup̃auit. & reſp. iã cartha/
gine atque numãtia euerſa: Aſiaque domita ut nec nobilitati nec uirtuti ſua redde/
rent̃ p̃mia: atque ĩpudẽti atque audaciſſimo cuique plæbs obſeq̃ret̃. Hinc domina
tus. L. Syllæ & proſcriptiõis tabula romanis ciuibus prius ignota ꝓlata eſt: hinc fla
gitioſa Catilinæ cõiuratio. Hinc bellum ciuile inter cæſarẽ & Põpeium exortum li
bertatẽ ciuitati ademit. His igit̃ hoĩum moribus conflictatum Criſpi ingenium ſu
apte natura integrum iuuenili ac flagranti ætate: ꝓcliuem ad adulteria libido rapuit atque corrupit
neque id impune diu admiſit: nã ut Varro tradit ab annio milone domi deprehenſus & grãdi pe/
cunia mulctatus eſt: bis ad ſubſelia accuſatus: atque abſolutus a iudicibus non ſine pecunia ut fert̃
diſceſſit: domũ auitã tãto patris dolore iã ætate cõfecti uẽdidit ut uita decedere cogeretur. Conſum
ptis igitur opibus patris: & quæſtura prius functus: deinde tribunus plebis creatus eſt. Ac poſtrẽo
prætorẽ ulterioris africæ deſignatum: eum ꝓconſulẽ cum exercitu regno Iubæ rege necato Cæſar
præfecit: atque in prouinciã redegit. Quæ ſane Criſpus mutatis moribus iam graueſcẽte ætate per

UVA. BHSC. IyR_138_2

libidinē atque flagitia ꝑdegiſſet:nō mō recuperauit:ſed p̄cioſiſſimos in urbe hortos tyburtināque
uillā ab ipſo Iulio emit.Cuius nutu bello ciuili iā pacto oīa ḡgebant:nec leges maioꝝ āplius in rep.
adminiſtrāda ſeruabant.ſic externo atque barbaro cuique ſi Cæſar iubebat in ſenatū aditus pate/
bat ac ſētētiā nō cōſularis ſed gallus aut ignobilis ac ſordidus q̄ſque dicebat:Quibus rebus indigna
tus ſaluſtius remp.deſeruit:atque ad intermiſſa ſtudia rediēs q̄que a po.ro. Præclare geſta fuiſſent
ſcribere decreuit:ne id ip̄m ocii qđ elegerat ignauia atque deſidia tereret:aut illiberalibus officiis in
tētus minus utilis reip.foret q̄ āte hac extitiſſet. Aggreſſus igiṫ bellū cōtra catilinæ cōiuratiōnē atq̄
Iugurthā numidaꝝ potētiſſimū:ac prudētiſſimū geſtū tāta cura atque diligētia ꝑſcripſit:ut nō āna
les romāos modo: ſed punicos & aphros ac pitos illius linguæ romanoꝝ geſta diligēter euolueret
atque in Africā traiecit:neque legerat tātū:ſed uiſu certiora etiā facta poſteris narraret.in hoc aūt ge
nere ſcribēdi tātū laudis ē aſſecutus:ut Quintilianus grauis atque ſeuerus iudex Tuchididi græco
hiſtoriaꝝ ſcriptori adæquet:quē Cicero tātope laudat:atque ſentētiis crebrū autumat.ut pene uer
boꝝ copiā ſentētiaꝝ frequētia cōſequaṫ.Amicos habuit Corneliū nepotē eodē ſcribēdæ hiſtoriæ
ſtudio delectatū:ac.p.Nigidiū figulū oīum doctrinaꝝ genere:non inferiorē Varoni.Cicero uero ex
familiari inimicus factus:neſcio q̄ de cauſa Terētiā uxorē ab eodē Cicerone repudiatā in uxorē du/
xit:ut ab ea q̄ diu ſūma beniuolētia cū Cicerone uixerit:atque ſuoꝝ cōſilioꝝ nō ignara aliq̄d turpe
eliceret quo acrius atque turpius in eū inueheret.cuius in ciceronē extat inuectiua q̄ frequēti ſēatu
habuiſſe ferṫ:natus Amiterni in ſabinis:bello iugurthio Romæ educatus Criſpus habitauit iuxta
mineruā:ubi nūc tēplū ſāctæ mariæ ueneraṫ:Atque in hunc uſque diem ſaluſtiana domus uocaṫ.
Vixit uſque ad ſexageſimum fecundum annum:ſeptimum poſt Cæſaris obitum: Cuius Terentia
uxor poſtea meſſalæ coruino præſtantiſſimo ſua ætate oratori nupſit.

Diſtichon Martialis.

Hic erit ut perhibent doctorum corda uirorum.
Primus romana criſpus in hiſtoria.

CRISPI SALVSTII.IN.M.T.CICERONEM INVECTIVA.

g

Rauiter & iniquo aīo maledicta tua paterer.M.Tulli.ſi te ſcirē iudicio magis q̄ mor/
bo animi petulātia iſta uti:ſed cū in te neque modū: neque modeſtiā ullā aīaduerto:
reſpōdebo tibi:ut ſi q̄ maledicēdo uoluptatem cœpiſti:eā male audiendo amittas:ubi
q̄rar quos iplorē.P.C.diripi rēp.atque audaciſſiō cuique eſſe ꝑfidiæ locū : an apđ po.
ro.q ita corruptus ē largitiōibus ut ſeſe ac fortunas ſuas uænales habeat.An apud uos
P.C.quoꝝ auctoritas turpiſſiō cuique ludibrio ē.Vbi.M.T.leges iudicia po.ro.defen
dit: atque in ordine ita moderaṫ q̄ſi unus reliquus ex familia uiri clariſſimi Scipiōis Af.ac nō repe/
titus accitus ac pauloāte inſitus huic urbi ciuis:an uero.M.T.facta tua ac dicta obſcura ſunt:an non
ita a pueritia uixiſti:ut nihil flagitioſū corpori tuo putares:quod alteri collibuiſſet:an ſcilicet iſtā im
moderatā tuā eloquētiā apud.M.Piſonē nō pudicitiæ iactura p̄didiciſſæ.Itaque minime mirādū ē:
quod eā flagitioſe uēdicas:q̄ turpiſſime paraſti.Veꝝ ut opinor ſplēdor domeſticus tibi aīos attollit:
uxor ſacrilega:ac piuriis nobilitata:filia matri pellex: tibi iucūdior atque obſequētior q̄ parēti:par ē.
domū ip̄am tuā ui & rapinis funeſtā tibi ac tuis cōparaſti uidelicet: ut nos cōmonefacias q̄ cōuerſa
reſp.ſit:cū ī ea domo habitares:homo flagitioſiſſime:q̄.P.Craſſi uiri clariſſimi fuit:atque in hac ſita
ſint.Cicero ſe dicit in cōſilio deoꝝ īmortaliū fuiſſe:inde miſſū huic urbi ciuibuſque cuſtodē.abſq̄
carnificis nomine:qui ciuitatis īcōmodū in gloriā ſuā ponit:q̄ſi uero non illius coniurationis cauſa
fuerit cōſulatus tuus:& iccirco reſpu.diſiecta:eo tempore quo te cuſtodem habebat.ſed ut opinor il
la te magis extollunt:quæ poſt cōſulatum cum uxore de rep.cōſuluiſti:cū legis placiæ iudicia domi
faciebatis: ex cōiuratis alios pecuniæ condēnabas. Cū tibi alius Tuſculanam.Alius Pompeianā uil/
lam ædificabat: Alius domum emebat: qui uero nihil poterat hic erat calumniæ proximus : Hic
aut domum tuā oppugnatum uenerat: aut inſidias ſenatui fecerat:denique eo tibi cōpertum erat.
Quæ ſi tibi falſa obiicio: redde rationem quātum patrimonii acceperis:quid tibi litibus accreuerit:
quā ex pecunia domū paraueris:Tuſculanū & pōpeianum infinito ſumptu exædificaueris. Aut ſi
retices:cui dubiū poteſt eſſe quin opulētiā iſtā ex ſāguine & miſeriis ciuium paraſti. Veꝝ ut opinor
homo nouus arpinas:ex.M.Craſſi familia illius uirtutē imitaṫ. Contemnit ſimultatē hominum
nobilium.P.R.curam habet:neque terrore neque gratia moueṫ.Illud uero amicitia tantum ac uir
tus eſt animi:imo uero homo leuiſſimus:ſupplex inimicis:amicis contumelioſus:modo harū:mo
do illaꝝ partium:fidus nemini:leuiſſimus ſenator: mercenarius patronus:cuius nulla pars corpo/
ris a turpitudine uacat:lingua uana:manus rapaciſſimæ: gula immēſa: pedes fugaces:quæ honeſte
nominari non poſſunt inhoneſtiſſima:Atque is quum eiuſmodi ſit tamen audet. O fortunatam
natā me cōſule romā:te fortunatam conſule Cicero:imo uero infœlicem & miſerā:quæ crudelis

M.plautius Salinator legem tulit de rep.consulendo:sing consilio aderent.xv.plebis TRi.& Conss.necnon alij nobiles Ro.cives.

UVA. BHSC. IyR_138_2

ſimá ꝓſcriptioné ciuiũ perpeſſa eſt: cũ tu ꝑturbata repu. metu perculſos omnes bonos parere crudelitati tuæ cogebas: cum oia iudicia: oés leges in tua libidine erãt. Cũ tu ſublata lege portia; erepta libertate; oium noſtrũ uitæ necisq; quæ poteſtaté ad te unũ reuocaueras: atque paꝫ quidé; uel paꝫ é quod impune feciſti: ueꝫ etiá commemorãdo exprobras: neque licet obliuiſci ius ſeruitutis ſuæ: egeris oro te Cicero feceris qd libet; ſatis eſt ꝑpeſſos eſſe: etiá neq; aures noſtras odio tuo onerabis? et neq; moleſtiſſimis uerbis inſectabere? Cedát arma togæ: cõcedát laurea linguæ. Quaſi uero togatus & nõ armatus ea quæ gloriaris cõfeceris; atque inter te ſylláque dictatoré: præter nomen imperii quicq̃ interfuerit: ſed quid ego plura de tua inſolétia commemorem? quem minerua omnes artes edocuit: Iuppiter optimus maximus in cõſilium deorum admiſit. Italia exulé humeris ſuis reportauit. Oro te Romule arpinas: qui egregia tua uirtute oés populos; Fabios: ſcipiones ſuperaſti; qué tãdem locum in hac ciuitate obtines? quæ tibi partes. R. P. placent: qué amicũ: qué inimicũ habes: cui in ciuitate feciſti inſidias; quo iure de exilio tuo durachio rediſti: cũ ſequebaris quos tyránnos appellabas; eoꝫ potétiæ faues; qui tibi ante optimates uidebátur: eoſdem dementes ac furioſos uocas Vatinii cauſam magis de Sextio male exiſtimas. Bibulum petulátiſſimis uerbis lædis. Laudas Cæſarem qué maxime odiſti: & ei maxime obſequeris; aliud ſtans: aliud ſedés; ſentis de repu.: his maledicis; illos odiſti leuiſſime tranſfuga: neque in hac neque in illa parte fidem habes.

M. T. CICERONIS IN CRISPVM SALVSTIVM RESPONSIO SEV INVECTIVA.

e A demũ magna uoluptas eſt Criſpe Saluſti æqualé ac paré uerbis uitá agere: neque qcq̃ tam obſcœnũ ducere cui nõ ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpõdeat: ut oís oratio moribus cõſonet: neque enim qui ita uiuit ut tu aliter ac tu loq poteſt: neque qui tá illoto ſermone utitur: uita honeſtior eſt. Quo me uertá. P. C. unde initium ſumá: maius enim mihi dicédi onus imponitur: quo notior eſt uterque noſtrum. Quod ſi aut de mea uita atque actibus noſtris huic cõuitiatori reſpõdero: inuidia gloriá cõſequetur: aut ſi huius facta mores omné ætaté nudauero: in idé uitium incidá procacitatis quod huic obiició. Id uos ſi forte offédimini: iuſtius huic: quá mihi ſuccéſere debetis: qui initiũ introduxit: ego dabo operá ut & pro me minimo cum faſtidio reſpondeam: & in hunc minime mentitus eſſe uidear: ſcio me. P. C. in reſpondendo non habere magnam expectationem quod nullum uos ſciatis nouum crimen in Saluſtium audituros ſed omnia uetera recognituros. Quibus & meæ & ueſtræ iam & ipſius aures calent. uerum eo magis odiſſe debetis hominem qui ne incipiens quidem peccare minimis rebus poſuit rudimentum: ſed ita ingreſſus eſt: ut neque ab alio uinci poſſit: neque ipſe ſe omnino reliqua ætate præterire. Itaque nihil aliud ſtudet: niſi ut lutulentus cum quouis uolutari. longe uero fallitur opinione. nõ enim procacitate linguæ uitæ ſordes eluuntur: ſed eſt quædam calumnia; quæ unuſquiſque noſtrũ teſtante animo ſuo fert; de eo quod falſum crimen obiectat. Quod ſi uita iſtius memoriam uicerit aliam. P. C. nõ ex oratione ſed ex moribus ſuis ſpectare debebitis. Iam dabo operam q̃maxime potero; breue ut faciam; neque noſtra uobis altercatio inutilis erit. P. C. plærunque enim reſp. priuatis creſcit inimicitiis; ubi nemo ciuis qualis ſit uir poteſt latere: Primum igitur quoniam omnium maiores Criſpus Saluſtius ad unum exemplum & regulam quærit: uelim mihi reſpondeat; nunquid hi quos protulit Scipiones & Metelli ante fuerunt. aut opinionis: aut gloriæ quam eos res ſuæ geſtæ: & uita innocentiſſime acta cõmendauit. Quod ſi hoc fuit illis initium nominis & dignitatis: cur non æque de nobis exiſtimetur? cuius & res geſtæ illuſtres ſunt & uita integerrime acta: quaſi uero tu ſis ab illis uiris Saluſti ortus: quod ſi eſſes: nõnullos iam tuæ turpitudinis pigeret: ego meis maioribus uirtute mea prælaxi: ut ſi prius noti nõ fuerít a me accipiát initium memoriæ ſuæ. Tu tuis uita quá turpiter egiſti: magnas effudiſti tenebras: ut etiam ſi fuerint egregii ciues certe uenerint in obliuioné. Quare noli mihi antiquos uiros obiectare: ſatius é enim me meis rebus geſtis florere: quam maioꝫ opinione niti: & ita uiuere: ut ſim poſteris meis nobilitatis initium & uirtutis exéplum: neque me cum his cõferre decet. P. C. qui iam deceſſerũt: omnique odio carent & inuidia: ſed cum his qui mecum una in rep. uerſati ſunt: ſed ſi fuerim aut in honoribus petendis nimis ambitioſus; non hanc dico popularem ambitionem; cuius me principem confiteor: ſed illam pernicioſam contra leges cuius primos ordines Saluſtius duxit; aut in gerundis magiſtratibus: aut in iudicandis maleficiis tam ſeuerus: aut in rep. tam uigilás: quá tu proſcriptionem uocas: credo quod non omnes tui ſimiles incolumes in hac urbe uixiſſent. At quáto meliore loco reſpu. ſtaret; ſi tu par ac ſimul ſceleſtorum ciuium una cum illis annumeratus eſſes: an ego tunc falſo ſcripſi. Cedant arma togæ: qui togatus armatos & pace bellum oppreſſi: an illud métitus ſum: fortunatam me conſule romam. Qui tantum inteſtinum bellum; ac domeſticum urbis incendium extinxi: neque tui piget te homo leuiſſime; cũ ea culpas: quæ in hiſtoriis mihi gloriæ ducis. An turpius eſt ſcribentem métiri; quam illum palam hoc ordine dicétem? nam quod in

UVA. BHSC. IyR_138_2

ætatem increpuiſti:tantum me abeē puto ab impudicitia:q̄tum tu a pudicitia. Sed quid ego de te
plura q̄rar? Quid.n.mētiri turpe dices:q auſus mihi ſis eloquētiā ut uitiū obiicere?cuius ſemꝑ no
cens eguiſti patrocinio:an ullū exiſtimas poſſe fieri ciuē egregium: q nō his artibus & diſciplinis ſit
eruditus:an ulla alia putas rudimēta & incunabula uirtutis:q̄bus animi ad gloriæ cupiditatē alunt̄.
ſed mīme miꝝ ē.P.C.ſi hō q deſidiæ ac luxuriæ plenus ſit:hæc ut noua ac inuſitata mirat̄.nā ꝙ iſta
inuſitata rabie petulāter in uxorē & in filiā meā inuaſiſti:quæ facilius mulier̄s ſe a uiris abſtinuerūt:
quā tu uir a uiris:ſatis docte ac perite feciſti:nō.n.me ſperaſti mutuā tibi gratiā relatuꝝ:ut uiciſſim
tuos cōpellarē:unus.n.ſatis es materiæ habēs:neque q̄cq̄ turpius eſt domi tuæ q̄ tu.Multū te uero
opinio fallit:q mihi putaſti parare inuidiā:ex mea re familiari:q̄ multo mihi minor ē:q̄ hr̄e dignus
ſum.Atque utinā ne tanta q̄dē eēt q̄ta ē:ut potius amici mei uiuerēt:q̄ ego teſtamētis eoꝝ locupleti/
or eēm:ego fugax Criſpe Saluſti:furori tribuni plæ.ceſſi:utilius duxi: q̄uis fortunā unus expiri: q̄
uniuerſo po.ro.ciuilis eēm diſſenſionis cā:q poſtea ciuilē ſuū animū rep.depacatus eēt:oīaque q̄cun
que cōmouerat pace & ocio reſederūt:hoc ordine reuocāte:atque ipſa rep.māu retrahēte me reuer
ti:q mihi dies:ſi cū oī reliqua uita cōferat̄:animo q̄dē meo ſupet:cū uniuerſi uos :populuſque Ro.
frequēs aduentu meo gratulatus:tāti me fugacē mercenariū patronū hi exiſtimauerunt :neque her
cule miꝝ ē ſi ego ſemꝑ iuſtas oīum aīcitias exiſtimaui.nō.n.priuatim uni āncillatus ſum: neque me
addixi:ſed q̄tum q̄ſque reip.ſtuduit:tātū mihi fuit:aut amicus aut aduerſarius:ego nihil plus uolui
ualer̄ q̄ pacē.multi priuatoꝝ audacias metuerunt.ego nihil timui niſi leges:multi arma ſua timeri
uoluerunt:ego nunq̄ uolui q̄cq̄ poſſe mihi ꝓ uobis:multi ex uobis potētia fræti:uobis ſuis uiribus
abuſi ſunt.Itaque nō ē miꝝ ſi nullius aīcitia uſus ſum:q̄ nō ꝑpetuo reip.amicus fuit:neque me pœ/
nitet.ſi aut potēti uaticinio reo patrociniū pollicitus ſum:aut Sexti inſolētiā repreſſi:aut bibuli pati
entiam culpaui:aut uirtutibus cæſaris faui:quæ ſi tu mihi ut uitia obiicis:temeritas tua reprehēde
tur:nō mea uitia culpabunt̄.plura dicerē ſi apud alios mihi eēt differēdū.P.C.nō apud uos quos ha
bui omniū actionū meaꝝ munitores:ſed ubi reꝝ teſtimōia adſunt:q̄d opus ē uerbis?nunc ad te ut
reuertar Saluſti:patrēque tuum p̄tereā:q ſi nunq̄ in uita ſua peccauit:tamē maiorē iniuriā reipu. fa
cere nō potuit q̄ ꝙ te talē filiū genuit:neque tu ſiq̄ in pueritia peccaſti exeq̄r: ne parētē tuum uidear
accuſare:ꝙ eo tp̄e ſummā tui poteſtatē habuit:ſed qualē adoleſcētiā egeris:hac.n.demōſtrata facile
intelliget̄:q̄ petulanti pueritia :q̄ impudicus & ꝓcax adoleueris:poſtea q̄ immēſæ gulæ impudiciſſi
mi corpis quæſtus ſufficere nō potuit:& ætas tua ad ea patiēda q̄ alteri facere collibuiſſet:exoluerat:
cupiditatibus infinitis efferebaris:ut quæ ipſe corpi tuo turpia nō duxiſſes in aliis experireris: ita nō ē
facile reputar̄.P.C.utrū in hōeſtioribus corpis ꝑtibus rē q̄ſierit.an amiſerit domū paternā uiuo pa
tre turpiſſime uænalē habuit uēdidit:nec cuiq̄ dubiū eē pōt q̄n mori coegerit eū:quo nōdum mor
tuo ꝓ hærede geſſerit oīa.nec pudet a me q̄rere:q̄s in.P.craſſi domo habitet:cū ipſe reſpōder̄ neque
at:q̄s in ipſius habitet p̄rīna domo.At hercule lapſus ætatis tyrocinio poſtea ſe correxit:nō ita ē: ſed
abiit in ſodalitiū ſacrilegi:nigidiā bis iudicis ad ſubſellia attractus extrēa fortuna ſtetit: & ita diſceſ/
ſit:ut nō huic innocēs eē ſed iudices peieraſſe extimarent̄.primū honorē in quæſtura adeptus:ſecu
tus ē hunc locū & hunc ordinē deſpectū:cuius aditus ſibi quoque ſordidiſſimo hominū patuiſſet.
Itaque timēs ne facīora eius clādeſtina:clara uobis eēnt:cū oībus matrū familiarū uiris opprobrio
eēt.cōfeſſus ē nobis audiētibus adulteriū:neque erubuit ora ueſtra: uixeris ut liber Saluſti:egeris q̄
uolueris:ſatis ē unū te tuoꝝ ſceleꝝ eē cōſciū.noli nobis lāgorē & ſoporē nimiū exprobrare.Sumus
diligētes in tuēda pudicitia uxoꝝ nr̄aꝝ:ſed ita expti nō ſumus:ut a te cauere poſſimus. audacia tua
uincit ſtudia noſtra.Et ꝙ hunc mouere poſſit factū aut dictū turpe: quē nō puduerit palā uobis au
diētibus adulteriū cōfiteri:ꝙ ſi nihil ꝓ me tibi reſpōdiſſe uoluiſſē:ſi illud cēſoriū eloqum Apii Clau
dii:&.L.Piſonis palā uniuerſis recitarē:nōne tibi uiderer æternas iniicere maculas?q̄s reliq̄ uita tua
eluere nō poſſet:neque poſt delectum ſenatus te unq̄ uidimus:niſi forte in ea re:caſtra cōieciſti:quo
oīs ſentina reip.cōfluxerat.Atque idē Saluſtius q in pace nec ſenator q̄dē māſerat:poſtea q̄ reſpu.ar/
mis opꝑſſa ē:& idē uictor:q exules reduxit:in ſenatū:poſt q̄ſturā reductus ē:quē honorē ita geſſit:ut
nihil uēale nō in eo habuerit:cuius aliq̄s ēptor fuerit.Itaq̄ egit ut nihil nō æquū atq̄ ueꝝ duxerit:q̄d
ipſi facer̄ collibuiſſet:neq̄ aliter uexauit:ac debuit:ſiq̄s p̄dæ loco accepiſſet magr̄atū: pacta q̄ſtura po/
ſtea q̄ magna pignora eis debuerat:cū q̄bus ſimilitudine uitæ ſe coiūxerat:unus iā ex illo grege uide
bat̄.Eius.n.ꝑtis exēplar erat Saluſtiꝰ:ꝙ tātū ī unā uoraginē cœtus oīum uitioꝝ exceſſerat:q̄cq̄d im/
pudicoꝝ cillonū paricidaꝝ:ſacrilegoꝝ debitoꝝ fuit in urbe:mūicipiis:coloniis. Italia tota ſicut in
fretis ſubſederāt nōis p̄dicti ac notatiſſimi:nulla in ꝑte caſti:niſi licētia uitioꝝ ac cupiditate rerū no
uaꝝ.Ac poſtea q̄ p̄tor ē factus modeſte ſe geſſit & abſtinēter:nōne ita ꝓuinciā uaſtauit: ut nihil neq̄
paſſi ſint:neque expectauerint grauius ſocii nr̄i in bello q̄ expti ſunt in pace:hoc Africa interiore ob
tinente.Vnde tantū hic exhauſit.p.c.q̄tum uoluit ne cām diceret:ſeſtertiū duodecies cū cæſare paci
ſcit̄.ꝙ ſi q̄ppiā eoꝝ falſū ē hic palā refellere:unde q nō mō ne p̄rīnā q̄dē domū redimere potueris:re
pēte tāq̄ ſōnio btūs:hortos p̄cioſiſſimos uillā Tiburti.C.Cæſaris reliq̄s poſſeſſiōes parāueris: neque

piguit q̄rere cur ergo.Pa.Craſſi domū emiſſem:cū tu ueteris uillæ dominus ſis:cuius pauloāte fue
rit cæſar:mō inq̄ primōio nō comeſo:ſed đuorato:qbus rōnibus repēte factus es:tā affluēs & tā be
atus:nā qs te faceret hæredē:quē ne amicum qdē ſatis hōeſtum qſq̄ ſibi ducit:niſi ſimilis ac par tui:
At hercule egregia facta maiorum tuorum te extollunt:quoꝝ ſiue tu ſimilis es:ſiue illi tui:nihil ad
tuum ſcelus ac neqtiā addi pōt:ueꝝ ut opinor honores tui te faciunt inſolētē.Tu Criſ.Saluſti toti/
dē te putas eē bis ſenatorē:& bis q̄ſtorē fieri:q̄ bis cōſularē & bis triumphalē carere debet omni ui
tio:q in alteꝝ dicere paratus ē.Demum male dicit:qui nō pōt ueꝝ ab alio audire. Sed tu omnium
mēſarum aſſecla:omnium cubiculoꝝ in ætate pellex: & idē poſtea adulter:oīs ordinis turpitudo:
& ſimul belli mēoria.Quid.n.hoc grauius pati potuimus:q̄ q̄ te incolumē in hoc ordine uideāus:
deſine bonos petulātiſſima cōſectari lingua:deſine morbo ꝓcacitatis iſto:deſine unūquēque mori/
bus tuis æſtimare:his moribus amicū tibi efficere nō potes:uideris uelle inimicum hr̄e.Finē dicēdi
faciā.p.c.Sæpe.n.uidi grauius offēdere animos auditoꝝ eos q aliēa flagitia apte dixere:q̄ eos q cōmi
ſere:mihi qdē rō hēnda ē:non quæ Saluſtius merito debeat audire:ſed ut ea dicam:ſi qua ego hone
ſte effari poſſum.Vale.

Oratio Lucii Catilinæ reſponſiua in Marcum Tullium Ciceronem.

Mnis hoīes qui in maximis principatibus uitam agunt aut q de rebus publicis aut
priuatis cōſultāt:decet inprimis aīaduertere ne cuiq̄ uoluptati temere aſſentiāt:ne/
ue liberꝝ ingenium furore aut iracundia peſſundēt.Sed uigilātius enitēdum eſt: ut
o durent inuictis aīs:ut omniū rōnes æq̄ circunſpiciāt.Nec in alterutrā ꝑtē declinent:
donec in luce clariores in apertum deductæ:& ſatis perroratæ uideant.Difficile eſt
enim commotis animis & cōcitatis ingeniis ueꝝ cuiq̄ ꝑſuadere. Tāta fit plerūque
uis ac frequētia orōnis.hæc ſi fuiſſet uobiſcū.p.c.aīaduerſio:dū ꝓperā de meis mori
bus cōſul noſter tāta acerbitate loq̄bat:cum ꝑniciosa & inſolēti facundia in caput meū ueſtros con
citabat animos:modulabat orationē.Cōſiderē ꝑfecto ut illius ꝓcacitas hodierna die innocētia nr̄a
deleret.Sed uideo iā ſuggeſtiōe cōſulis pectora ueſtra rebus incudere:uix meā ꝓpeti orōnē.Credere
iā illius auctoritati:meæ pudicitiæ diffidere.Quāobrē facile uereor ne ſera ſit noſtræ ſalutis defēſio
Nā paucoꝝ inuidia plærunque innocētes iure aut iniuria ſuppeditant.Quæ res ꝑfecto neque con
ſtātiæ uiroꝝ illuſtrium:neque romāæ diſciplinæ neque ſenatoriæ dignitatis officia uident.Quare
ꝑ deos immortales uos.p.con.atque humāitatē ueſtrā appello ut in tātis rebus nō facile iudiciū ex/
cipiatis:demulſos ac deuinctos animos facundia Cicerōis priſtinæ integritati reſtituite: & ita reſti/
tuite:ut aliq̄do Ro.patricii atque Catilinæ uerba intelligatis.Si q̄d in patriā peccaui q̄rites:neq̄ grati
am:neque miſericordiā imploro.Erigite tū ab hac luce animā.Trucidate hoc corpus & mēbra hæc
impudētia diuellite.Nō eo tēdit orō noſtra:ut catilinæ miſereamini.Sūma ē.n.miſericordia in par
ricidā ſubitū ſupplicium animaduertere.Sed hāc uerbis clæmētiā poſtulo.P.C.ne omnino innocē
tiam deſeratis: ne dum libertatē defenditis paucoꝝ iniq̄tate plæroſque innoxios ꝑditū eatis.Oſtē/
dam uobis atque elucidabo:acerbas in cōſilio noſtro mecū inimicitias nō ſalute reip.fuiſſe:exagitā/
di impii cā nō māu tenēdæ libertatis deſiderio cuncta.Nā q̄tæ primū in ſupioribus ānis immode/
rate in me illum diſcordiæ agitauerint:q̄tiſque atque q̄ crebris poſtea inuicē cōtumeliis uerſati fui/
mus nō referā:uobis.n.omnibus nota ſunt q̄rites:Sed ea malo dicere:q̄ ꝓximis comitiis poſtq̄ con
ſul deſignatus ē impudēter & temere:q̄ tādē euomit:ſe nihilo magis q̄ excidio Catilinæ cōſulatū pe
tere.Teſtes hic duo uiri clariſſimi.M.An.cōſul &.C.cæſar: quoꝝ auctoritate terminatio illa eo tꝑe
ueluti paꝝ cōſulta reprobata ē.Itē nūc.P.C.talibus aīs impia tribuite:q curioſius priuatas inimiciti
as q̄ totius reip.ſalutē ꝓſeq̄nt.Nō cupit Cicero cōſulatum ut opē referat miſeris:ut potentiā impro
boꝝ arceat:ut ciuitatē defendat:ut reip.cōſulat:ſed ut maxime Catilinā delere & circunſcriber poſ
ſit.Hæc ſunt officia uiri cōſularis:hæc glorioſi & ſāctiſſimi ciuis inſtitutiōes. Tales hoīes in dandis
magr̄atibus nobilitati āteponite:qbus tātus & uaſtus ē aīus extinguēdi nobilitatē.nā q̄ mihi huius
uiri interminatum ē:diligētius in uos oēs cōuerteret.Credite mihi.P.C.credite:rata ē inter tam diſ
ſimiles aīos beniuolētiæ caritatiſquē cōſenſio.Ille ex municipio arpinati nouus hoſpes huic urbi in
ſitus:eā uelut ingenitā rabiē atque inuidiā aīo uolutat:q̄ nouus exteris ciuibus non tātū mores:ſed
ueteri cōſuetudine natura cōpauit.Pridie ibi in petitiōe cōſulatus pr̄ia exprobrata ē:aliq̄do nouitas
generis obiecta:æquo aīo tātā cōtūeliā toleraſſe:tunc impatiētiſſimū hominē exiſtimatis.Incitabit
eo tꝑe truculēto ſpiritu laceſſitū ingeniū:& ueluti uipera ſerpēs inflammato ac uenefico pectore fe/
rox eius & crudelis animus agitabat.Hic q̄ ſe patrē patriæ nominat:q dicere ſolitus ē hāc rempub.
ſuo ſplēdore decoratā:q uiroꝝ omnium illuſtrium:ac ꝓſtātiſſimoꝝ familias non mō æquaſſe:aut
aliquādo ſuis moribus:ueꝝ tamē oīum maioꝝ uirtutē ſupaſſe:cū obiectari ſibi nouitatē uideret:
quo putatis eū ingēio ꝓferre potuiſſe.Infremebat tūc dētibus:atque in uos oēs rabido rictu cōceptā
latēter iram acuebat:quam neque lenitam adeptione conſulatus in poſterum putetis.Cum non ue

UVA. BHSC. IyR_138_2

ſtra gratia:ſed ſuis maximis uirtutibus conſequi tantam dignitatẽ debere arbitretur. Nunc itaque
priores illos impetus exeq̃tur. Nunc his artibus ꝑturbare ciuitatẽ inſtituit. Nunc ſe his cõſiliis ulci/
ſci & nobilitatẽ eo deducere:ut nunq̃ ſibi nouitas obiiciat. Faciet hoc. P. C. faciet niſi ueſter pruden/
tiſſimus animus aliq̃do noſtræ oĩum ſaluti:& uniuerſæ reipu. conſulat. Iã hoc primũ initio ab hoc
principe ſcelerũ:ab hoc flagitiorũ artifice. ita ciuitas nr̃a dira ac peſtilenti labe cõſperſa ẽ. Ita pniciosũ
ſemẽ diffundit in patriã:ut ſi aliq̃do cõſitum radicibus paulũ altius coaluerit:delebitur q̃dẽ hæc reſ
pub. pulcherrimũ hac a ſtirpe cõcidet imperium. Nihil. n. ẽ tã piculoſum ciuitatibus:q̃ cum delecti
ciues inter ſe diſſidẽt. Inimica nãque ẽ rerum maximarum diſcordia. Ea res fortes diſſipat & demolit:
Eã q̃dẽ hanc nunc inſeruit nr̃æ ciuitati. Hãc inter nos calamitatẽ ingeſſit:q̃ ſi nõ mature ꝓuideatur:
uideo iã ſummã fortunæ cõiunctã hanc rẽp. Video iã arma in mãibus ueſtris:alterũ alteri obſiſtere
hunc ꝓſcribi:alterũ uero trucidari. Vtinã. n. rerũ malarum innocẽs Catilinæ finis eẽt:uti ẽ initium:
Nullũ foret mihi graue ꝑ rep. piculũ ſubire:patriæ eq̃dẽ ꝓſcribi:patriæ abdicari:emori paterer. Sed
nõ ſemꝑ cunctis mortalibus idẽ aĩus ẽ. Erit alter impatiẽs:q̃ ulciſci malit q̃ improborũ ꝑpeti iniuri
as. Tunc neceſſe ẽ:ut ciuili bello res agitent:piclitabit tunc patria:& in ancipites cãus:certumque ur
bis excidium cõcidet repẽte:& uẽtura tunc ingẽte læticia efferent:& optatis ſeſe rebus potiri gloria
bitur. Cũ hãc uidebit armis ſplẽdere patriã:& iſtã admotis ignibus urbẽ lucere. Tũc laudabit ſua cõ
ſilia:& extollet inuictum aĩum:& pro ſuis cõtumeliis ſatis ſe maioreſque ſuos ultũ iri exiſtimabit.
Nã ꝑdicare aliq̃do ſolitus originẽ ſe generis habuiſſe:ex Tullii hoſtilii familia uolſcorũ regis:q̃dẽ po.
ro. inimiciſſima:q̃ ſola ꝓrſus nota ẽ occaſio ut uniuerſum ſit ſibi nomẽ po. ro. odio:ſempque exhor
reat hãc rẽp. cuius ditiõe obſcurata ẽ maiorũ ſuornm familia:& ſubactũ eius ac demolitum impiũ:
q̃ res:q̃tæ curæ hẽnt humãis ingeniis uos ipſi exiſtimate. Hoc ego tãtum de Cice. exiſtimare poſſũ:
ut ꝓ ſide illa maiorũ ſuorũ inuidia:ueteres illæ inimicitiæ impatiẽtis aĩ ſuũ ſemꝑ ingenium agitent:
nunq̃ impetu aut rabie q̃eſcãt. Tãta ẽ illius aĩ immoderata euertẽdi huius impii libido:uidelicet pa
cato. n. orbe terrarũ:tot ꝓfligatis regibus:tot populis:tot gẽtibus:tot exteris nationibus ſubactis:ter
ras undique & maria impio nr̃o parere:nullũ ſupiorẽ hoſtẽ po. ro. cui nõ nr̃a uirtus lõge ꝓbata ſit.
Defluxit itaque illi ſpes oĩs extrinſecus huius impii demoliendi. Tute nobis omnia q̃eſcunt: oẽs ul
tro obtẽperãt. Cũ uero ſeſe maioreſque ſuos uindicatũ iri malit:nec poſſit unq̃ ab illa opiõe duri
& crudelis aĩus q̃eſcere. Ad has cõfugit ꝑturbatiões:q̃bus priuatis inimicitiis:mecũ primo:poſtrẽo
in uniuerſam rẽpu. cõferre putat. Accuſat itaque amicũ ſibi Catilinã:& plæroſque alios eiuſdẽ cõſci
os cõiuratiõis:uelle rẽp. inuadere:euertere patriã:urbẽ deformare:domibus:tẽplis:aris incẽdia para
re:ſtupra:uirgines:ſenes:plæbẽ ac patricios iugulare:nuſq̃ iræ:aut ferro ꝑcere: donec pulcherrima
iſta oĩum impatrix a ſtirpe intereat. Sed ꝑ deos immortales neſcio quorſum tẽdat uana hæc homi
num exiſtimatio. Vt q̃ſq̃s mortaliũ credat aliquẽ eẽ tã ꝑditum:aut tã ꝓrſus ignarũ rõnis. Cui nõ q̃n
dã intelligat inſitã patriæ pietatẽ:q̃ ſemꝑ q̃dã tacita ac uehemẽtiſſima ui naturæ hũanis pectoribus
infundit. Quis itaque romãus animus tãtã reip. calamitatẽ afferre cupiat? Quis. n. tã acerrimus po.
romãi hoſtis:ille ẽt carthaginẽſiũ dux Hannibal maiora nobis aut patria excogitare potuiſſet. Ego
ne rẽpu. inuadere uelim:q̃ & ꝓ repub. ingẽtia picula ſuſcepi? Ego ne ſenatũ urbẽ deformare:tot am/
pliſſimis beneficiis nr̃æ familiæ decoratã audirẽ? Ego ne romãorũ tẽpla incẽdere:q̃ tot ſigna:tot ta/
bulas maiorũ nr̃orum oſtẽdunt? Ego ne togatos patricios aut ſenatores iugulare:q̃ inter dignitates
mõ honore ꝑfectus ſum? Ego ne cãdidatus reliq̃s ſceleribus deturpare ciuitatẽ:q̃ plærunque ne q̃s
deturparet ſũma ope ꝓpulſaui? Quæ ſpes? Quis aĩus? q̃ occaſio me ad tale facinus impellunt? Nũ
cã forte:quã pauloãte Cice. diſſeruit:libido dominãdi. Nõne q̃et ẽ dignitatẽ omniũ adeptus ſũ? Non
ne in ſpe mihi agẽdi tales reliq̃æ parant:q̃les cuiq̃ mortaliũ fas ẽ optare. Neque. n. patriciatus:neque
ſenatoria dignitas defuit. Neque in poſterũ cõſulatus:aut dictatura deeẽ poterunt. Quæ tantæ & ta
les ſunt:ut nõ mõ in hac ꝓſtãtiſſima urbe:ſed in omni orbe terrarũ:omniũ gẽtium:omniũ nationũ
impia & principatus ãtecellãt. Quid igit opus erat:ut difficile in bello q̃reret:q̃d mihi in pace ultro
parabat: An forte inuidia me cõcitauit:q̃d piter Cice. docebat:grãde æs alienũ. Anguſtia rei familia
ris:& immoderata potiẽdarũ rerum audacia. Sed de temerario aut ueſano hoĩe hoc exiſtimãdũ eẽt:
ut plæriſque:q̃ ꝓ potiundis opibus:incõſulte tãtã parare poſſet populo romão ſeditionẽ. nõ ꝓſerti
in uiro patritio & cõſulari in tã opulẽtiſſima ciuitate:cui hõeſtæ ſunt opes:q̃d dubitas:ſibi unq̃ deeſ
ſe poſſe. Tot ultro ſeſe ſibi q̃ſtus offerunt:& ex publico ærario ꝓuẽtus:q̃ ſi q̃s paululum labefactare
maluerit:neque oĩo parere hõeſtati:incredibile ẽ:q̃uis facile in immẽſis opibus affluer poſſit. Vt re
liqua ꝓterea:tu mihi in aptum exẽplum es Cice. q̃ pridie pene hãc urbẽ cõgreſſus oĩum rerũ egens.
Cum te ad magr̃atũ cõtuliſti:tãtã cõglutinaſti repẽte diuitiarũ molẽ:ut oẽs huius urbis coloniæ:uix
ẽptoribus tuis ſupeẽ uideant. Temere igit mihi obiicis auaritiã:pauptatem:inſtãs onus æris alieni.
Quæ cuncta tutiore uia ſedare potuiſſem:q̃ remp. inquietare:incerta ꝑ certis cape:ꝓuo cõmodo:in
gẽtia picula ſubire. Sed neque q̃bus arguor priuatarũ inimicitiarũ cã tãtum facinus initiaſſem. Ne/
mo ẽ in hac repu. quẽ inimicũ habeã. Hic Cice. tantum mihi moleſtus eſt:quod eius flagitia:quæ in

UVA. BHSC. IyR_138_2

occultum habet nunq̃ reticere potui:cuius ineptias ſi tandē a me propulſare maluiſſem:ſine diſcri
mine publico:multi mihi ad ultionē aditus patebāt.Nō erat opus ad ꝑniciē reipu. cōfugere: neque
metus mihi:neque ꝑicula obſtabāt:cum ſi ex hoīum uita deleret̃:nō mō ad īudicādū:ſed nec ad lu
gēdum funus qſq̃ ſupeẽt.Sed dii ꝓhibeāt:ne hūc aīum illius temeritate dehoneſtē.Nullā.n. illuſtri
bus uiris in abiectis hoībus ultio laudē afferre pōt.Illā tamē ſi caſu maluiſſē. Nō ē putādum q̃rites
eo tp̃e ſuſceperim:opportunitatis mīmum ſibi:mihi uero plurimum adeē poterat. Porro ſi q̄bus
armatoꝝ copiis domū meā circunſepſi:ſocios induxi:ꝑmiſi uigiles:neque hoꝝ.n.q̄cq̃ inficior.Feci
p̃res.c.nō ut cuiq̃ facerē iniuriā:ſed ut ꝓhiberē conſulis impetū.Verebar̃ ingeniū nouerā. Sciebā ini
micitias:intellexerā hāc ab illo inſtructā cōiurationē.Formidabā itaq̃ ne illius facundia ſubito mo-
mēto aī uñi indignarent̃:& cōtra q̄ōnē meā licētia uñã deſignatis ꝑiculis de me ſuppliciū ſumeret̃.
At ſi ſemel in eius deſignatus māus cōcidiſſē:fruſtra meæ in poſteꝝ defenſiōi locus parabat̃. Vitā
igit̃ meā ſumma ope in hunc diē ꝓduxi.Et in tāta reꝝ ꝑturbatōe nunc ꝑſuaſu tuo:ne me oēs reum
facerēt pene trāſiit.Nunc tibi minus opus erat Cice.p̄ter ſpē in ſenatū uẽi.Et q̄tum mihi ſatis uide-
bat̃:minora q̄dā ſcelera elucidaui:ex auditu quoꝝ ire in obſcuro maluiſſes:q̃ ipſis tā enormibꝫ ſce
leribus uiā dediſſe.Nihil tuoꝝ facinoꝝ expaui.Nō tunc oṙo tua:nō ultro coniecti motus territaue
runt.Quis.n.terror in tāta ſenatoꝝ frequētia:in tāto ſplēdidoꝝ ciuium cœtu:inſontē cuiuſq̃ aīum
turbare pōt?Habeo igit̃ diē quē maxime cupiui:quē uero minime exiſtimabas.Hēo ſenatum q̄ in
nocētiā meā intelligat:apđ quē flagitia tua in apto hēant̃.Optimo igit̃ ꝑiculo meis ꝑiculis ꝓſpexiſſi
q̄do armatoꝝ copia furorē tuū ꝓpulſaui.Si q̄do intrepidus in repu.ꝑſtiti:fugā dū mihi oī obtētu ꝑ
ſuadebas:inſtare mihi cōtra fuit aīus.Sed o dii immortales ubi nā ſumus?qs potētē calumniā non
uidet?Quid aliud niſi ut fugerē:tota tua oṙo ꝑtimuit.Sed ſi:ut ais:omnia mea tibi facta illuſtrant̃:
ſi luce clariora ſunt mea cōſilia.Quid nunc mihi fugā ꝑſuades?Hic ſum nullis meis p̄ſidiis circun-
uētus.Adeſt ſenatus q̄ tibi uim fieri ꝓhibebit.Oſtēde hæc facinora:elucida ſeditionē:affer ſupplici
um.Nō decet in tātis ꝑiculis in miſericordiā uideri.Cunctatio q̄dē omnis obeē pōt. Nullum uero
p̄ſidium afferre:ſi habes principium cōiuratiōis.Si iꝑatorē hoſtium tenes:q̄d remoraris:q̄d reii-
cere cupis?Vtilius ē.n.ut luce careat exercitus:fiēt ilico ad bellum ſegniores. Sed uideo utique fieri
ſoles in mediis malis.Tibi maloꝝ cā:timore animus frigeſcit.Caſum.n.quē mihi aut reip. parabas:
in te cōferri uides.Res p̄ter opinionē tuā:nunc agit̃ tui capitis ꝑiculo.Dubitas nunc de fortunis tu-
is:nō obiectuꝝ me tibi:in ſēatū uēire exiſtīabas.Ideo cū uẽi ilico trepidus factus es.Putas minitādo
nunc mihi terrorē incuter̃:ignorās q̃ liber:q̃ uaſtus ſit innocēs animus.Vis ut fugiā Cice.utiq̃ nō fu
giā:ſed ꝑſiſtā acrius petulātiā tuā oppugnādo.Neceſſe ē ut omniū cōſilioꝝ tuoꝝ flagitia refellā.Ve-
niāt in hunc locum teſtes:quoꝝ tibi tātā copiam ſupeē dicis.Vt nil tibi meoꝝ opeꝝ tectum aut oc
cultum ſit.Quos ꝓduces?Qu.curium hominē q̄dē ſanæ opiniōis:integræ uitæ:at uero q̄ ſuis flagi
tiis celeberrime hunc ordinē deuaſtauit.ꝓpterea ꝓbari genere abdicatus ē?Aut Fuluiā ꝓduces eius
cōſortē libidinis:q̃ nullius unq̃ cædis cōſcia fuit:Nullius ſtupri:aut inceſti alumna cōcubitus:aut ue
ro ita uixit:ut uelut q̄đdā ſceleris exēplum: oēs meretricum artes egregiæ ſola ipſa ſuꝑauit.Hi ſunt
homines clariſſimi:q̄bus nunc q̄etudo ciuitatis ſuſpecta ē:quoꝝ aduerſum me teſtimōia parantur.
Sed ꝑ deos immortales tu te iā Cicero moribus tuis oſtēdis:furore tuo paulum nō impudētius ab
utere.Nō erat ex aptis cōiuratiōibus petēda fides po.ro.ſi me delere cupiebas. Eos eligere debuiſti:
quoꝝ obſcurior uita:& parump occultiora latrocinia fuiſſet.Multi mortales eadē pecunia utilius
ābitiōi tuæ obtemꝑaſſent.Illoꝝ āt maledicta nēo bonus ciuis timere debet.Facile r̃felli poſſunt: ut
pote:cum fortuna eoꝝ & fides & facta ſatis uulgata ſint:q̃ mihi ſe fauere debeāt:aduerſari mallē eē
iniurios:ne uitā meā eoꝝ familiaritas æq̃ in cōtēptum deduceret.Nunc itaque.p.c.oīa uobis facta
cōſulis & cogitata illuſtrant̃.Nunc etiā uobis innocētia mea patere pōt. Quæ res illum impulerit:
ad catilinæ interitum ad ꝑturbādā rēp.uidetis.Mecum priuatis inimicitiis agitat̃. Obiectum uero
nouitatis uniuerſā odit nouitatē:more maioꝝ ſuoꝝ.Nā hāc patriā abhorret. Eapp ſeditiōes parat.
Serit diſcordias:nunq̃ ad ꝑnitiē nr̃am impatiēs eius animus q̄eſcit.Facit in primis reum parricidii
mero patricium.Senatorē cuius tot res geſtæ:tot īmpia:tot mag̃ratus:tot maioꝝ meoꝝ beneficia
āpliſſimo ſplēdore reip.luceſcunt.Obiicit ægeſtatē q̃ in opulētiſſima ciuitate minoribus ēt mag̃ra-
tibus nunq̃ obeē potuit.Obiectat inimicitiasq̃ mihi ad ꝑturbādā rēp.nō utiq̃ ſatis eē uiderēt̃.Teſtes
quos ꝓducit uidetis:q̃ tales ſunt:ut omniū ſceleratoꝝ exuperēt ingēia.Quæ tentata poſtq̃ ſibi p̄ter
ſpē euētibus nō reſpōdēt:neque in ſenatum ſperat:timore ilico ſupp̃ſſus ē.Fugā mihi iꝑat:q̄do ſi
deliq̄ſſe:ad uēdicādum nephas nulla magnitudo ſupplicii ſatis eē poſſet.Si ergo.p.cō. innocētiam
meā uidetis.Si illius animi ferocitatē intelligitis.Si ꝑicula reipub.ingeniis ueſtris apta ſunt:expḡiſci
mini igit̃ aliq̄do:& impii romāi uitæ miſeremini.Habetis labentē colubrum in uiſceribus ueſtris:
hētis in hoc ordine incluſam reip.calāitatē:q̃ uigilat ad ꝑniciē po.ro. Vos illum in ſummo honore
poſuiſtis.Cauete ne q̄do ꝑ licētiā:ea ꝑs peſtis totum corpus ambiat:& ueluti contagio q̄dā in uobis
adoleſcat.Expiate ocius & eneruate hāc ſentētiā ſceleꝝ.Abdicate hunc hominē cōſulatu:ne claram

UVA. BHSC. IyR_138_2

& ampliſſimã dignitatem fœda illius flagitia deturpent. Eripite hunc ab hac repu. ne quando eum ad excidium noſtræ ciuitatis anhelanté hæc ſanctiſſima intra mœnia ſe cõſpiciant. Si cara ſunt uobis huius urbis monumenta: ſi periucundi liberorum cõſpectus. Si grata eſt ueſtrarum uirginum pudicitia: ſi templa potentatus: ſacerdotiæ ſocietates: domus: opes: familiæ: clientelæ: fortunæ omnium: & uniuerſæ patriæ cõmoda uobis accepta ſunt. Iam iam ab hac repu. ſemen hoc maloꝝ omnium eradicate: hunc a conſpectu ciuium eripite: q uos & omnia bona ueſtra extinguere cogitat: ꝗ claritudiné imperii Ro. in ſimultatibus atque diſcordiis ꝑturbare inſtituit: Succurrite his ꝑiculis: obuiate huic calamitati. Tunc omnis ſuſpitio ſedabit̃. Tunc dolus ille a cohortibus confeſtim diſſipabitur. In hoc uno homine omnis ſpes eoꝝ ſita eſt. Quis. n. alium huic maximo impio: huic capiti orbis terrarũ paucorum ſceleratorum animos erigere: aut concitare potuit? Quis ciuis in hac repub. tã atrox facinus excogitar̃? Hic hic tãtum nouus Cicero arpinas: ex tulliorũ familia ſtruit clam noſtro capiti inſidias. Catilinæ cõiurationes ſimulat: quo liberior ſibi ad cõſilium opportunitas patere poſſit. Nos plæroſque in q̃ſtioné deducit: Vt noĩe noſtro compatis copiis facilior ſibi pateat aditus ad inuadẽdum rempub. Vos patres con. nõne ueſtra pericula uidetis? Capeſſite rempu. miſerã & nutanté. Subuenite patriæ: parẽtum & ſimul ſalutis omniũ miſereamini. Meque conſularé patricium ciué: & amicum po. romani a faucibus inimici conſulis eripite. Supplicem atque inſtãtem priſtinæ claritudini omnium ciuium gratiæ ac beniuolentiæ reſtituite: dixi. Finis.

Iuſtinianus Romanus Lectori Salutem.

Si Criſpi Saluſtii laudes tibi breuius expedire potuiſſem: eram id tibi libenter præſtiturus cãdide lector. Nunc urbaniſſimi poetæ teſtimonio contẽtus: accipe Romanæ hiſtoriæ principem: tibi diligenti recognitione impreſſum. Ac dum legeris Ioannem Vercellenſem opificem: Et Franciſcum cognomento madium impreſſionis auctorem: quorum uoluntatem ſequuti: laborem hunc libenter ſuſcepimus: ut debes ama & ſi hoc nimiũ cenſes dilige ſaltẽ. Vale.

Habes hæc omnia uno uolumine complexa.

Criſpi Saluſtii Catilinam & Iugurtham

Criſpi Saluſtii uitam.

Catilinæ defenſioné aduerſus. M. T. accuſationé:

Eiuſdem in. M. T. inuectiuam.

Marci Tullii in Criſpum Saluſtium Reſponſum ſiue inuectiuam.

Regiſtrum.

A
prima alba
omnes homines
næ artes

B
citias exercere
ne cum
intuerentur

C
anceps
quentabantur
tis aut manu

D
ſte atque
omnia pollicito
libidinem

UVA. BHSC. IyR_138_2

UVA. BHSC. IyR_138_2

UVA. BHSC. IyR_138_2

UVA. BHSC. LyR 118_2

Biblioteca de Santa Cruz

lyR 138

UVA. BHSC. TyR_138_2